

SBORNÍK STÁTNIHO OKRESNÍHO ARCHIVU PŘEROV

2017

SBORNÍK

Státní okresní archiv Přerov

2017

SBORNÍK
Státního okresního archivu
Přerov

Přerov 2017

Sborník Státního okresního archivu Přerov.
Vydal Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Přerov.
Přerov 2017.

Odpovědný redaktor Jiří Lapáček.

Počet stran 164.

Grafická příprava Miloslav Flašar.

Tisk Euro-print Přerov.

Počet výtisků 400.

ISBN 978-80-87632-46-8

ISSN 1214-4762

Obsah

Hana Seichterová – Jan Štěpán Vývoj pečeti města Lipníka nad Bečvou	5
Jan Štěpán Lipenské popraviště U Spravedlnosti	25
Miroslav Marada Z historie židovské triviální školy v Hranicích	36
Zdeněk Fišer Slovenský politik Vavro Šrobár a město Přerov. K 150. výročí jeho narození	50
Petr Kadlec K otázce jazykové, etnické a národnostní skladby obyvatel Hranic a Hranicka před vznikem Československa	71
Jiří Lapáček František Rasch, účastník vzpoury v boce Kotorské	85
Jan Štěpán – Jan Štěpán ml. Úzkokolejná dráha Ve Skale u Dolního Újezda	99
Petr Jiráček Útěk skupiny mladých mužů z Bělotína na Západ	108
Milada Písková Za Jiřím Lazebníčkem	124
Milada Písková Neznámí hrdinové – Herbert Novotný	127
Eva Slováková Jak se sportovalo v Brodce u Přerova	129
Zdeněk Schenk – Jan Mikulík 150 let od narození Antonína Teličky (* 29. 4. 1866 — † 5. 1. 1925)	152
Zdeněk Schenk Vzpomínka na muzeologa a archeologa Jana Mikulíka (* 20. 1. 1956 — † 27. 7. 2017)	158
O autorech	164

Vývoj pečeti města Lipníka nad Bečvou

Počátky sfragistiky každého města se pojí s udělením městských práv. Ve chvíli, kdy lze prokázat jejich existenci, lze očekávat brzké užití pečeti. Naneštěstí máme ovšem v případě Lipníka nad Bečvou poměrně mladou písemnou zmínku o jeho existenci. Řada letopočtů, uváděných ve starší literatuře jako nejstarší zmínky o městě Lipníku, je totiž zcela mylná. Nejstarší doklad k roku 1238, kdy jde o listinu moravského markraběte Přemysla, ve které je ve svědečné řadě uveden „Waltherus plebanus de Lipnich“, se týká Lipníka poblíž Hrotovic na Vysočině a jde o tamního faráře.¹ Další zmínka o Lipníku má pocházet z roku 1294, kdy je v listině popisující držby Oldřicha z Hradce uvedeno, že na Moravě měl v držbě myto „in Nova Civitate aliud in Lipnik“.²

Zcela bezpečně je ale Lipník jako město písemně doložen v roce 1349 a jedná se současně o nejstarší doklad existence městské pečeti. Přesto je pravděpodobné, že Lipník existoval již kolem roku 1300, a to na místě, které bylo opakovaně obýváno již v minulosti (to se ovšem nejednalo o město Lipník!). Město bylo založeno tzv. na zeleném drnu, tedy na místě, kde v době založení nic nestálo. Takto založená města mají přesně daný a vyměřený pravidelný půdorys náměstí, což je případ právě Lipníka. Kdy k tomu došlo, ale asi zůstane vždy jen otázkou s řadou možných odpovědí.

O údajných počátcích města přináší zprávy nápis na hraně typáře městské pečeti z roku 1619: „1287•PECZET•NADANA•MIESTV•LIPNIKV•NABVDINIE•AOBNOWENA•“ Nachází se zde tedy údajný odkaz na městskou pečeť získanou v roce 1287, ale již Vlasta Fialová v roce 1965 upozornila na nevěrohodnost tohoto nápisu. Pochybnosti vzbuzuje jak rok 1287, tak Budín jako místo udělení pečeti. Mohlo se jednat o Budyni nad Ohří, vyvstává ale otázka, jak to rytec pečeti v roce 1619 zjistil. Dochovaná lipenská privilegia byla totiž již v této době opsána, a tak staré privilegium mezi nimi není. Pokud existoval nějaký nápis na některém ze starších typářů, není vyloučené, že kromě špatně přečteného místa mohl rytec nesprávně přepočítat i letopočet. Letopočet na tak starém typáři by mohl být vyveden jedinec římskými číslicemi, ale na novém jsou arabské číslice. Proto musíme vzít v úvahu i opačnou možnost, že chybně nebylo místo – Budín, ale rok, který mohl být kupříkladu 1487.³ Nemáme dochován žádný znak ani

1 Moravský zemský archiv Brno (MZA), fond Cisterciáci Velehrad E7 k dispozici on-line http://monasterium.net/mom/CZ-MZA/E07/1238_VIII_01/charter. V rámci svědečné řady je totiž uvedeno více farářů a všichni pochází z blízkého okolí Lipníka u Hrotovic, je tedy nereálné, aby se jednalo o jiný Lipník.

2 CDM V, Brno 1850, s. 9–12, č. XI. Zdá se, že Hosákova dedukce je správná a lokality ve skutečnosti byly poblíž sebe a jednalo o Nové Město na Moravě a zřejmě opět Lipník u Hrotovic, viz HOSÁK, Ladislav: *Počátky města Lipníka nad Bečvou*. In: Niko-li nejmenší na Moravě, kniha o Lipníku nad Bečvou. Lipník nad Bečvou 1965, s. 23.

3 Za upozornění na tuto skutečnost děkujeme PhDr. Karlu Müllerovi. V tomto případě mohl být letopočet arabskými číslicemi, které ale v 15. století vypadaly jinak, takže nelze vyloučit i jiné letopočty, kupř. 1497. V takovém případě mohlo jít o Vladislava Jagellonského a Budín by opět odpovídal.

pečeť města mezi lety 1464—1525, a právě v tomto období se znak výrazně změnil od nezřetelného polovičního zvířete na lva vyrůstajícího z trojvrší.⁴ Pokud Lipníku polepšil znak Matyáš Korvín, mohl příslušné privilegium vydat v Budíně v roce 1487.

Samotná nejstarší dochovaná lipenská pečeť totiž opravdu může pocházet z konce 13. století, byť, jak již bylo řečeno, její nejstarší otisk je doložen až v roce 1349. Město Olomouc má dodnes nejstarší městský typář k dispozici, a i když víme díky koroboraci listiny, že pečeť města byla přivěšena již v roce 1271, nejstarší dochovaný otisk pochází teprve z roku 1305.⁵ Pomyslně hůře je na tom město Kroměříž, kde nejstarší otisk městské pečeti pochází až z roku 1477, což je značně mladý doklad.⁶ Město Uničov má doloženu velkou městskou pečeť až v roce 1497, ale projekt jeho založení jako správního centra hornické oblasti na počátku 13. století ukazuje, že musel mít pečeť již brzy po založení k uzavírání právních pořízení. V roce 1469 obdržel Uničov právo pečetit červeným voskem, což je zároveň doklad, že pečetil i před tímto datem, ovšem ve vosku černém, zeleném, nebo přírodním.⁷

Vraťme se ale k Lipníku. To, zda a jakou podobu měla v nejstarším období městská kancelář, opět nevíme. Listina z roku 1349 není vydavatelská, město bylo pouze ručitelem a listina byla nejspíše vyhotovena v kanceláři vydavatele, nejvyššího komorníka olomoucké cúdy Ješka z Kravař, který byl zároveň pánem města. Lipník je jednoznačně nazván městem, objevuje se zde měšťan a také plně rozvinutá městská rada – rychtář, konšelé a přísežní. Mimo to přivěšená pečeť města Lipníka nese v opise výraz město.⁸ Pečeť tedy bezpochyby pochází z doby krátce po právním aktu založení města.

Předmětem diskuzí je i zvíře na pečetí. Vzhledem k tomu, že se na mladších pečetích objevuje korunovaný lev, usuzovala řada autorů na to, že jde o značně stylizovanou hlavu lva (a to i přesto, že někteří autoři prokazatelně originál pečeti nikdy neviděli).⁹ Mezi známými vyobrazeními lva na pečetích konce 13. a počátku 14. století jsme ovšem našli obdobné zobrazení lva pouze na pečetí Hlubčic. V případě Lipníka je to ale jen korunovaná hlava, což je netypické, neboť tím mimo jiné schází významný lví atribut, kterým je ocas. Vzhledem ke třem dochovaným otiskům se domníváme, že pravdu mohl mít již Berthold Bretholz, který listinu editoval v edici *Codex Diplomaticus Moraviae*.¹⁰ Podle něj se jednalo o korunovanou hlavu kance, a jelikož na všech otiscích zhotovených v rozmezí sta let je zřetelný kel vystupující z dolní čelisti, domníváme se, že je to pravděpodobnějš. A to i přesto, že to přináší opět jen nezodpovězené otázky. Z jakého důvodu to byl kanec a proč korunovaný? Souvislost se nám nepodařilo nalézt ani s erby majitelů panství pánů z Kravař, Drahotuš či Linavy.

V krátkém časovém období mezi lety 1448—1457 došlo k zhotovení druhé známé lipenské pečeti, která již má ve štítě poloviční korunované zvíře, podobnější lvu či psu. Opis pečeti je psán gotickou minuskulou a jediný otisk se dochoval v černém vosku. Důvody pro změnu mohly být v zásadě dva. Buď si město nechalo vyrýt novou pečeť k odlišení od pečetí používaných do roku 1448, kdy se znovu přihlásili k právním naučením města Olomouce, nebo změna typáře souvisela s reprezentací města užitím novějšího typu pečetního obrazu. Druhý důvod je ale méně pravděpodobný, neboť

pečet ve skutečnosti není nijak výrazně umělecky provedená a kupř. zcela schází typická ornamentální či rostlinná výzdoba pečetního pole v prostoru kolem štítu.¹¹ V této době již také předpokládáme existenci městského sekretu, ale fyzický doklad zatím chybí.

Pro období 1457—1525 nejsou doloženy otisky městských pečeti a až do roku 1619 ani otisk pečeti, která by nesla označení velká městská pečeť. V tomto roce byl totiž zhotoven typář, na němž je vyryt i zmiňovaný problematický letopočet. Uvedený rok 1287 může, díky chybnému čtení, být i rokem 1487 a hypoteticky mohl být Lipníku změněn znak králem Matyášem Korvínem. Této teorii nasvědčuje existence dalšího typáře s opisem gotickou minuskulou, třebaže zatím nemáme doklad o jeho užívání, mohl být skutečně zhotoven ke konci 15. století (III. typ). Podoba štítu na této městské pečetě však odpovídá spíše mladším znakovým privilegiím pro Šatov (1497) a Moravské Budějovice (1498) uděleným králem Vladislavem Jagellonským, než štítům na privilegiích pro Nosislav a Rouchovany (1486) uděleným králem Matyášem Korvínem.¹²

Ať už změnu znaku privilegiem potvrdil Matyáš Korvín či později Vladislav Jagellonský, existenci takového privilegia předpokládáme, a to včetně udělení práva pečeti v červeném vosku. Jeho užití máme sice doloženo až od roku 1549, ale je to další ze záhad sfragistiky města Lipníka. V této době totiž mohl užívání červeného vosku městu udělit pouze král (stejně tak změnu znaku) a Lipník prokazatelně v 16. století červený vosk používal, aniž by o tom ale byla zmínka v dochovaných originálech či opisech panovnických privilegií, počínaje listinami na trh Vladislava Jagellonského z roku 1499.¹³ Doba možné změny zároveň odpovídá období, kdy helfštýnské panství s Lipníkem vlastnil Vilém II. z Pernštejna (1475—1521), který zároveň stál za udělením znaků městům na svých panstvích, takže mohlo jít o jeho iniciativu.¹⁴ Z roku 1525 se dochoval nepříliš zřetelně otištěný sekretní typář, který snad také vznikl někdy před rokem 1500, čemuž by nasvědčovalo i užití polského štítu. Zdá se ale, že na něm je jen vyrůstající lev a že trojvrší chybí. Typáře doložené po roce 1525 už také nesou všechny ve štítě korunovaného lva vyskakujícího z trojvrší.

4 V roce 1464 byl Lipníku ulit zvon Jakub, který nese vyobrazení polovičního lva či psa, a z roku 1525 je dochován otisk pečeti, na které je již lev vyrůstající z trojvrší.

5 SEICHTEROVÁ, Hana – STĚPÁN, Jan: *Typáře a pečeti města Olomouce*. Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci, 306/2013, s. 21.

6 MÜLLER, Karel: *Pečeti a znak města Kroměříže*. Východní Morava 4/2014, s. 10.

7 KAŇÁK, Bohdan – PALÍŠEK, Oldřich: *Uničov v zrcadle středověkých listin*. Uničov 2008, nestránkováno, poslední list oddílu 1, listina č. 9.

8 SOA Třeboň, sbírka Cizí statky II, signatura II. 175 no 1., inv. č. 316 – Ciuitas, ciues, aduocatus, consules, scabini.

9 BAĎURA, Jan: *Lipenský okres*. Brno 1919, s. 32. Zde není pečeť vyobrazena, autor pouze uvádí, že nejstarší pečeť se připomíná roku 1349 a „měla ve znaku žlutého lva v poli černém s rozevřenou tlamou pod královskou korunou stojícího, v zelené hoře zadníma nohama vězícího“, což je v lepším případě popis pobělohorského znaku Lipníka. ČÁREK, Jiří: *Městské znaky v českých zemích*. Praha 1985, s. 226 – zdá se hlava lví. MALOŇ, Lubor: *Putování dějinami*. Lipník nad Bečvou 2008, s. 10, autor správně uvádí, že většina badatelů vycházela z mladšího období, kdy již měl Lipník ve znaku jednoznačně lva. ZAPLETAL, Florián: *Lipensko na úsvitě svých psaných dějin*. Záhorská kronika XVIII./2-1935, s. 47.

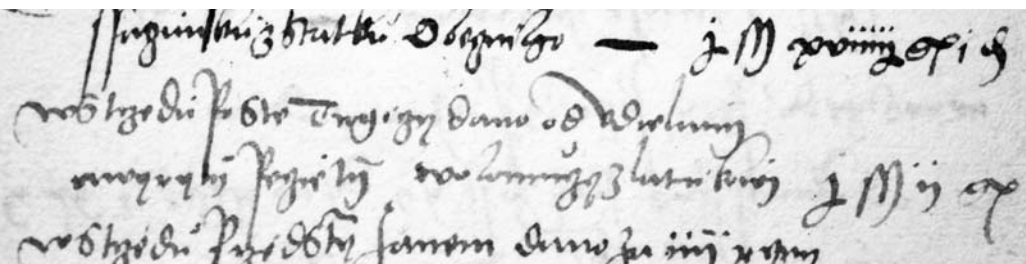
10 CDM XV, Brno 1903, s. 45—46, č. 57, v závěrečném popisu listiny.

11 Doložena je pouze varianta znaku z roku 1464 na lipenském zvonu sv. Jakub v městské zvonici. Také zde je poloviční korunované zvíře, které může být jak lvem, tak psem.

12 MÜLLER, Karel – ŠTARHA, Ivan: *Znaková privilegia měst, městeček a vsí na Moravě a ve Slezsku 1416—1914*, katalog. Brno 1995, s. 6—9, č. 5, 6, 10, 11.

13 SOKA Přerov, fond AM Lipník, inv. č. 1, 2. KREJČÍK, Tomáš: *Města, městečka a vsi v českých zemích a pečetění barevným voskem do roku 1526*. In: *Alis volat propriis*. Brno 2016, s. 188—201.

14 Viz KALOUSEK, Josef: *Archiv český XVI. a XVII. Praha 1897 a 1899* – Listinář Viléma z Pernštejna.

Záznam o vyrytí městské pečeti v roce 1558 v Olomouci.

SOKAPF

Vzhled tří dochovaných typářů města Lipníka.

Moravské zemské muzeum v Brně

První písemný doklad o zhotovení pečeti v městských úřech máme z roku 1558. Ve středu po svatě Trojici bylo dáno „od udělení a vyrytí pečeti v Olomouci zlatníkov“ 32 grošů.¹⁵ Nevíme ale, o jakou pečeť se jednalo, ani kdo byl onen zlatník. Hypoteticky tehdy vznikl dochovaný typář sekretní pečeti města Lipníka, který odpovídá heraldickým ztvárněním znaku následující pečeti.¹⁶ Tou je renesanční pečeť z roku 1569, kterou město nejprve užívalo jako hlavní a pečetilo s ní listiny a dlužní úpisy (a používalo ji do konce 18. století). Obě tyto pečeti již užívají humanistickou majusku- lu v opise, dochovaný typář je ze stříbra a má podobu psa, jehož ocas tvoří ouško pro řetěz na krk. Je možné, že v této době vznikl i typář rychtářské pečeti, který město používalo ještě v 18. století. Znak sice zachycuje lva v podobném zpracování jako na uvedeném typáři pečeti s gotickým opisem (obě tlapy směřují šikmo vzhůru, hřívá lva kopíruje tvar hrudi a ocas je rozeklaný), ale lev již jednoznačně vyskakuje z trojvrší, tlapy má zakonče- ny třemi prsty s drápy a iniciály jsou humanistické. Ocas lva přechází od rozeklaného u rychtářské pečeti přes ocas s pravidelnými třemi horními oblouky a třapcem na konci u sekretní pečeti až ke třem pravidelným oblou- kům u pečeti z roku 1569.

Ve druhé polovině 16. století měl Lipník v zásadě kompletní řadu funkč- ních pečeti – hlavní, sekretní a rychtářskou. Přesto si nechal do konce tři- cátých let 17. století, kdy byl Lipníku polepšen znak, zhotovit ještě další pečeti. Jednak to byla menší pečeť města a další rychtářská pečeť, které nejspíše obě vznikly krátce po sobě, protože městský znak má shodné rysy, a jednoznačně je lze od předchozích pečeti rozeznat podle ocasu lva, který

Tzv. Holzzettel, evidenční lístky vydaného dřeva zpečetěné rychtářskou pečeti.

ZA0p0

tvorí propletené části ocasu. Dále se město v roce 1619 rozhodlo k velkému počínu, kdy místnímu zlatníkovi Wilhelmu Mackmorgemovi svěřilo práci na velké městské pečetě, jejíž typář se dochoval dodnes a pečetidlo bylo užíváno i přes starou podobu znaku prokazatelně až do druhé poloviny 17. století.¹⁷ Ve stejné době také vznikly nejméně dva kolky používané městem jednak k uzavírání písemností a jednak k zhotovení dokladujících platebních útržků. Ty město používalo jako doklad o zaplacení mýta, odběru dřeva (pro tento účel byla v osmdesátých letech 18. století používána stará rychtářská pečeť a šlo o tzv. Holzzettel), k cejchování dřeva a dalším drobným platbám či odběrům.

Dne 10. května 1628 vydal František kardinál z Ditrichštejna Lipníku privilegium, jehož součástí bylo i polepšení dosavadního městského zna-

15 SOKA Přešov, AM Lipník, městské účty, inv. č. 7183, z roku 1558, platy na opravu rathausu.

16 Doložené pečeti města Olomouce, vyryté v přibližně stejném období, totiž byly velikostně v průměru kolem 30 mm a stály 2–6 kop grošů, zatímco tato lipenská pouze půl kopy, měla by tedy být malá, viz SEICHTEROVÁ, Hana – ŠTĚPÁN, Jan: *Typáře a pečeti města Olomouce*. Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci, 306/2013, s. 23.

17 SEICHTEROVÁ, Hana – ŠTĚPÁN, Jan: *Zlatník Wilhelm Mackmorgem a pečetidlo města Lipníka nad Bečvou z roku 1619*. In: *Sborník Státního okresního archivu v Přešově (SOKAP)*. Přešov 2016, s. 5–11. LAPÁČEK, Jiří – PASSINGER, Břetislav: *Pobečví v proměnách času*. Přešov 2005, s. 125–126. Otiisk typáře doložen také ve Sběrce odliťků a otiisků pečeti, viz ZAO, Sběrka odliťků a otiisků pečeti NAD 154.

ku.¹⁸ Nový městský znak byl vymalován nádhernou miniaturou, samozřejmě byl i textový popis nového znaku a nová podoba městského znaku zdobila kovovou schránu chránící kardinálovu pečeť. Nový stav se bezpochyby musel odrazit i v městské sfragistice.

Z roku 1629 se dochoval v městských účtech záznam „*Na novou pečeť dáno 1 tolar činí 1 zlatý 30 krejcarů. Od vyrytí té pečeti – 5 (přepsáno na 6) zlatých*“.¹⁹ Není známo, kde si město nechalo typář s novým městským znakem zhotovit, ale v této podobě mohlo jít jen o menší městskou pečeť, která je v pečetním poli datována rokem 1628. Tato pečeť byla používána takřka do konce 18. století. Zvláštní ale je, že město vlastnilo ještě jednu menší pečeť stejných rozměrů s mírně odlišným zpracováním, které je zřejmě způsobené odlišným rytcem.²⁰ Tato pečeť nese dataci 1631 (letopočet je prakticky na stejném místě jako na pečeti z roku 1628).

Po určitou dobu město pečetilo těmito typáři dokonce souběžně. V první polovině 17. století je ojedinělé, aby město používalo dva téměř totožné typáře stejné právní váhy. Jako pravděpodobně vysvětlení se jeví nárůst byrokracie v městské kanceláři. Zřejmě byla menší pečeť města natolik frekventovaná či úředníci rozptýleni po městě, že přistoupili na zmíněné řešení. Pečeť s letopočtem 1631 město přestalo užívat kolem roku 1676, možným důvodem bylo to, že mělké rytí pečeti bylo velmi špatně čitelné pod papírovým krytem, popřípadě, že se již používal pečetní lis a typář byl pro něj nevhodný. Pro srovnání uveďme dvě pečeti města Kroměříže – malou a velkou, které zřejmě obě pocházejí z roku 1629, a lze konstatovat, že se jedná o podobnou ryteckou práci jako v případě lipenské pečeti s datem 1628.²¹ Snad tedy tyto pečeti mohly být zhotoveny ve stejné dílně.

V období od roku 1628 do konce 18. století město používalo souběžně tyto pečeti: velkou pečeť z roku 1619, městskou pečeť z roku 1569, sekretní pečeť z těžé sady a obě rychtářské pečeti. Jako hlavní pečeť pro 17. století používalo velkou městskou pečeť z roku 1619, jako malou souběžně pečeti z let 1569 a 1628 (ovšem ty byly v 18. století používány souběžně jako hlavní, zatímco pečeť z roku 1619 pro svou velikost zcela mizí, ačkoliv typář městu zůstal). Ostatní byly užívány k různým účelům a ani městský syndikus vždy nepečetil stejnou pečeti, případně pečetil stále častěji svou osobní pečeti.

Na konci 18. století došlo opět ke změně, když si město nechalo zhotovit dva typáře, jeden městské pečeti a jeden magistrátní kanceláře. Bepochyby to souvisí s přechodem k magistrátnímu období městské kanceláře. Obě pečeti jsou shodné a napodobují vzor krajských a okresních státních úředních pečeti. Tyto typáře město používalo až do konce patrimoniální správy, respektive do první poloviny 19. století. V následujícím období město začalo postupně používat dvě nápisová razítka pravděpodobně z mosazi. Liší se od sebe spíše v drobných detailech a tvoří zároveň pomyslný závěr období klasické sfragistiky v Lipniku nad Bečvou. Z písemností velkostatku také vyplývá, že se na lipenském panství již nejméně od roku 1790 používaly komunální typáře jako razítka.²² Jednoznačně to přinášelo obrovskou úsporu pečetního vosku i oplatky s papírem u přítisťených pečeti vzhledem k nárůstu zpečetěných dokladů. Město také po roce 1850 začalo používat v různých barvách známkovou lepicí pečeť městské kanceláře, která měla za vzor uvedenou pečeť magistrátní kanceláře.²³

Pečetní vosk používaný v lipenské městské kanceláři je v zásadě vosk odpovídající dobovým úzům. Nejstarší typ pečeti je doložen otištěný pouze v přírodním vosku (a to třikrát do roku 1448), jediný otisk druhého typu byl v černém vosku (roku 1457). Další doklady k použití vosku přinášejí dochované účty města Lipníka, kdy již v roce 1542 nacházíme ve vydání k mostům a branám – za vosk k pečetění listů – 6 grošů.²⁴ Účty z roku 1549 ve vydáních za potřeby hospodářské uvádí „v Olomouci – za červený vosk dáno – 4 groše 4 denáry“ a z následujícího roku totéž za čtyři groše.²⁵ Pro otištění pečeti z roku 1525 byl pod papírovým krytem použit také červený vosk. Všechny doložené pečeti ze 16. století jsou otištěny do červeného vosku, aniž by na to bylo známé privilegium.²⁶ V městských účtech mladšího období také stále nacházíme řadu údajů o nákupu pečetního vosku a namátkou v roce 1797 město 5. 4., 12. 6. a 15. 12. zakoupilo v ceně 10 až 15 krejcarů celé válečky pečetního vosku.²⁷ Peníze vydané městem za pečetění nebyly určeny jen na pečetní vosk a výrobu typářů. Doklady existují i k výrobě dalších součástí pečeti, jako byly pečetní misky. V letech 1600 a 1620 zaplatila městská rada soustružníku šest a později jeden zlatý a 25 grošů za dřevěné misky k ochraně pečeti.²⁸

Překvapující je také množství kolků či cejchů, které město používalo. Už Václav Vojtíšek uvádí tuto praxi jako zcela běžnou, ale těžko prokazatelnou.²⁹ Jmenuje je jako „cejchy, merky, znamení, rázy nebo kolky“, což také přesně vystihuje doložené případy v městě Lipníku. Fyzicky byly nalezeny dva otisky, ale v městských účtech se mluví o zhotovení několika dalších kolků, které prozatím nemůžeme spojit s otiskem. V účtech částek zaplacených městskému písaři se nejméně od roku 1549 objevují částky za přijímání „cejchů mlýnských“, snad šlo o doklad o zaplacení poplatku ze mletí.³⁰ Roku 1595 vyplatila městská rada jakémusi Jáchymkovi osm grošů za vyrytí městského znaku do kolku na puncování nádobí.³¹ Není však jasné, zda šlo o punc, který měl označit městské výrobky určené pro širší trh, nebo šlo o majetnickou značku kupř. v městském hostinci, popřípadě obě varianty. V roce 1629 si město nechalo u zámečnicka Jana zhotovit dvě

18 SOKA Přerov, AM Lipník, inv. č. 3. VALA, Bohdan: *Vrácení privilegii městu Lipníku nad Bečvou kardinálem Františkem z Dittrichštejna roku 1628*. In: Sborník Státního okresního archivu v Přerově. Přerov 1993, s. 43—52. MÜLLER, Karel — ŠTĚPÁN, Jan: *Znak a pečeti Františka kardinála z Dittrichštejna*. Mikulovské sympozium XXIX. 2006, Mikulov 2007, s. 259—274.

19 SOKA Přerov, AM Lipník, městské účty, inv. č. 7223 – zlomky dochovaných účtů.

20 LAPÁČEK, Jiří – PASSINGER, Břetislav: *Pobečví v proměnách času*. Přerov 2005, s. 125—126.

21 MÜLLER, Karel: *Pečeti a znak města Kroměříže*. Východní Morava 4/2014, s. 14.

22 ZAOpO, fond VS Lipník, kart. č. 234, inv. č. 1244.

23 K dispozici on-line https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Siegelmarke_Sigl_der_Stadt_Leipniker_Magistralat_Kanzl_W0320697.jpg, též ZAO, Sběrka otisků pečeti a razítek Adolfa Hrodka, inv. č. 11, fol. 130. Za upozornění a laskavé poskytnutí děkujeme PhDr. Karlu Müllerovi.

24 SOKA Přerov, AM Lipník, městské účty, inv. č. 7174, z roku 1542.

25 SOKA Přerov, AM Lipník, městské účty, inv. č. 7175, z roku 1549, městské účty inv. č. 7176 z roku 1550.

26 Tuto skutečnost uvádí již Baďura s tím, že červený vosk používali již od konce 16. století a uvádí, že Dittrichštejn výsadu jako starobylou ponechal viz BAĐURA, Jan: *Lipenský okres*. Brno 1919, s. 32.

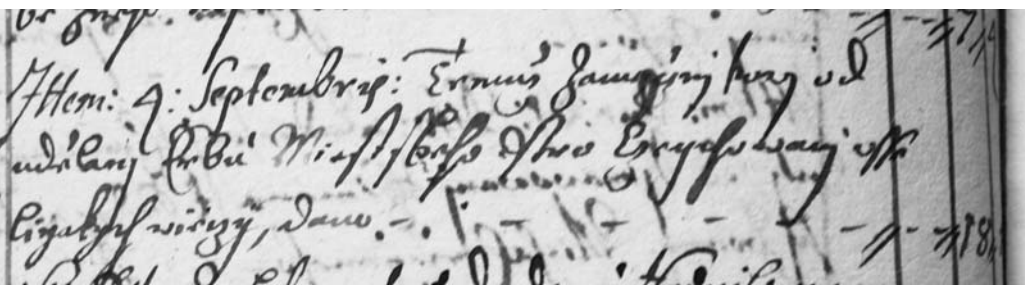
27 ZAOpO, fond VS Lipník, kart. č. 232, inv. č. 1244 – Stangl fein Siegl Wachs.

28 SOKA Přerov, AM Lipník, městské účty, inv. č. 7190, z roku 1600 – Janovi Soustružníkovi od udělení škatulek pro pečeti k zavěšení k obdarování novému. Městské účty, inv. č. 7201, z let 1620—1622 – v pátek po svatých Šimonu a Judovi soustružníkovi od udělení 45ti lůžek pro pečeti k privilegii dáno 1 rýnský 25 grošů.

29 VOJTÍŠEK, Václav: *O pečetích a erbech měst pražských a jiných měst českých*. Praha 1928, s. 224—226.

30 SOKA Přerov, AM Lipník, městské účty, inv. č. 7175, 7176, 7177, 7180 (od přijímání peněz za cejchy mlýnské), 7181, 7183, 7184, 7187, platy písaři – šlo o kopu grošů.

31 SOKA Přerov, AM Lipník, městské účty, inv. č. 7189, z roku 1595, platy na opravu rathausu – v pátek před svatou Markétou Joachymkovi od vyryvání erbu městského na kolek k vybijení na náčiní.

Záznam o vyrytí kolků s městským znakem v roce 1651.

ZAOpO

cejchovnice, zde ale vůbec neznáme jejich účel.³² Naproti tomu kolek zhotovený v roce 1638 sloužil jako „kolek k pečetění psaní“ a kromě toho byly pořízeny ještě průbojníky na plech na výdejky o zaplacení mýta.³³ Průbojníky sloužily k zhotovení levných plíškových známek, které byly opět ořazeny městským kolkem, tedy jakási obdoba olovených plomb. Plíšky pak předával mýtný platící osobě, která nejspíše tuto známku na konci mýta opět odevzdala.³⁴ Znamky sloužily spíše k potvrzení pro pohyb v rámci mýta než jako doklad o zaplacení, který analogicky známe pouze papírový s datem, zaplacenou částkou a označením konkrétního mýta. V roce 1651 si město nechalo opět udělat cejch, na kterém byl městský znak, a účel je tentokrát naprosto přesně specifikován: „pro cejchování všelijakých věcí“.³⁵ V dubnu 1709 bylo zámečnickovi Janu Hřebíčkovu zaplaceno 35 krejcarů za „spravování cejchovně obecní, k cejchování dříví v horách“.³⁶

V 18. století se objevuje více informací k samotnému pečetění písemností. Např. v roce 1716 se dochoval opis potvrzení, jak byla vyhotovena poslední vůle Pavla Němce. K němu domů přišel s pečetidlem městské pečeti vypůjčeným od primátora Jan Poledník, který pečeť před Němcovýmá očima k poslední vůli přitiskl a vše odnesl spolu s pečetidlem na radnici.³⁷ V roce 1726 napsal lipenský primátor Hruška knížeti z Ditrichštejna, že při ratifikaci městských účtů bylo nařízeno, aby městská pečeť byla u purkmistra držícího úřad.³⁸ Mělo tomu tak být podle zvyklosti v královských a řadě nekrálovských měst, kdy se pečetidlo předávalo každý měsíc novému purkmistru, jako třeba v Přerově. V Lipníku a třeba také v Hranicích ovšem byla zvyklost jiná, protože pečetidlo držel po celou dobu úřadování primátor a tak tomu prý bylo vždy.³⁹

Z počátku 18. století pochází zmínky o užití pečetního lisu, který sloužil k urychlení a zlepšení procesu pečetění a zároveň výrazně šetřil samotné typáře, trpící údery při pečetění.⁴⁰ V městském účtu jsou k 13. květnu 1713 zaplaceny čtyři zlaté a 30 krejcarů zámečnicku Hřebíčkovu za šroub k pečetění primátorovi (což potvrzuje výše uvedenou úschovu typáře u primátora).⁴¹ Zdá se ale, že oprava se nezdařila, protože 6. května 1714 platilo město neuvedenému zámečnickovi v Olomouci za práci „při šrubu k pečetění“ zlatý a 42 krejcarů.⁴² Snad v souvislosti se vznikem organizovaného magistrátu, byl v roce 1792 lipenský zámečnickem zcela předělán pečetní lis v ceně tři zlaté 15 krejcarů.⁴³ Z roku 1794 byla k pečetnímu lisu opravena matice a lis byl vyčištěn.⁴⁴ Ve výkazu zámečnické práce z roku 1798 je uvedeno, že byl toho roku za 11 zlatých zhotoven pro purkmistra lis na peče-

tění, druhý, zřejmě starý, byl zcela opraven. V obou případech se mluví o šroubech, které podle všeho otiskly snáze typář na papírových pečetích.⁴⁵

Inventáře městského majetku se naneštěstí dochovaly až z poměrně mladého období a zpočátku byly i málo podrobné. Přesto v nich nacházíme drobnosti k městské sfragistice. V městském inventáři z roku 1817 jsou uvedeny městské pečeti ve skladu kanceláře (in gewölb), a to velká stříbrná pečeť se stříbrným řetízkem, dvě menší pečeti bez řetízku a malá pečeť. V městské kanceláři je to dále „Kanzeley Insiegel“.⁴⁶ Inventář z roku 1845 ještě stále eviduje v pokladním skladu stříbrnou pečeť u pana purkmistra v ceně zlatý a 20 krejcarů.⁴⁷ U purkmistra to byl zároveň „Petschierschraubstock“, tedy lis na pečetění v ceně zlatého.⁴⁸ V kanceláři je to samostatná „kanzley insiegel“ v hodnotě osmi krejcarů a pomůcky k pečetění.⁴⁹ Posledně zmiňované tedy nejspíše souvisí s uvedeným lisem purkmistra z roku 1798.

Součástí města Lipníka byla také poměrně početná židovská komunita, u níž bylo zjištěno používání typáře. Nejstarší dochovaná pečeť pochází ze 17. století, je oválná a nachází se na ní ve španělském štítě v kartuši židovská hvězda a nad štítem dvouřádkový hebrejský nápis Kahal di-[k][ehila] k[edoša] Lipnik (Představenstvo svaté obce Lipník). Druhá pečeť z 18. století má ve španělském štítě židovskou hvězdu a je obklopena rozvilinami,

32 SOKA Přerov, AM Lipník, městské účty, inv. č. 7205, z roku 1629 – v úterý po sv. Trojici zámečníkovi od vypilování dvou cejchovic skrz MK zaplacen a oddáno 5 gr. 1 den. Tento zámečník je zmiňován v ostatních účtech.

33 SOKA Přerov, AM Lipník, městské účty, inv. č. 7213, z roku 1638 – V sobotu den sv. Michala za kolek k pečetění psaní dáno – 2 g. 4 d. ve středu po sv. Diviši Gurkovi zámečníku od kolků železných na probíjený plechu znamení udělení vybírání mýta dáno – 8 gr. 4 d.

34 VOJTIŠEK, c. d., s. 225, pozn. č. 159.

35 SOKA Přerov, AM Lipník, městské účty, inv. č. 7224, z let 1646–1653 – na všelijaké potřeby obecní – 4. Septembris témuž zámečníkovi od udělení erbu městského pro cejchování všelijakých věcí dáno 18 gr. 1 d.

36 ZAOpO, fond VS Lipník, karton 117, městské účty.

37 SOKA Přerov, AM Lipník, inv. č. 653 – korespondence 4. 3. 1716 potvrzení Augustinu Polzerovi – od Pavla Němce skrz Jana Poleďníka k zpečetění toho kšaftu dožádány, majíc sobě k tomu čili od primátorského úřadu pečeť městskou svěřenou, do domu nebožtíka Pavla Němce přišli, za živobytí jeho a před očima v domě jeho ten kšaft zpečetili a tak pečetěný na žádost testatora s navracením tej sobě svěřené pečeti městské ihned téhož dne kšaft ten primátorskému úřadu odevzdali.

38 Vždy jednou za rok (ne kalendářní) se volila nová městská rada skládající se z 12–14 konšelů. Každý z nich byl jednou za tento rok po určitou dobu (měsíc a méně) předsedajícím purkmistrem, aby nedocházelo k defraudacím. Ten, který byl zvolen jako první purkmistr, byl nazýván po celé období primátorem.

39 SOKA Přerov, AM Lipník, kart. 23, inv. č. 1098 – korespondence 18. 10. 1726 – das Stadt Insigil allerzeit bey dem amtsführenden Bürgermeister verblieben solle, dieses aber allhier niemahlen ublich und allezeith das Stadtsigil denen Primatoribus anvertrauet gewesen, welche obzwehr Bürgermeister Nahmen nicht führen, für amtsführende Bürgermeister angesehen werden, wie es auch dato zu Prerau observirt wurde, der Primator das Insigil führet, zu Wieskirchen der Elteste oder Erste Burgermeister und in viel Städten gleichergestalt wehre... dass wie in denen königlichen und theills in Privatstädten das Burgermeister Amt all monatlich umgewechselt und dem amtbführenden burgermeister das sigill anvertrauet wurde..

40 Takovýto pečetní lis se dochoval např. v Moravském vlastivědném muzeu Olomouc z roku 1736, viz. ČERMÁK, Miloslav: *Olomoucká řemesla a obchod v minulosti*. Olomouc 2002, s. 265.

41 SOKA Přerov, AM Lipník, městské účty, inv. č. 7251, z roku 1713.

42 SOKA Přerov, AM Lipník, městské účty, inv. č. 7252, z roku 1714.

43 ZAOpO, fond VS Lipník, kart. č. 231, inv. č. 1244 – Petschier Schraub-stock völlig übermacht.

44 ZAOpO, fond VS Lipník, kart. č. 231, inv. č. 1244 – 29. Octobris 1794 – zur Pestschier Schrauben neue Gewind gemacht, angeleht und geputzt – 1 zl. 12 kr.

45 ZAOpO, fond VS Lipník, kart. č. 233, inv. č. 1244 – den Petschier Schraubstock ganz repariert, die grosse Schraub und Mutter gemacht um 1 R 30 kr; herr burgermeister ein Commun Petschier Schraubstock stark wie auch statt lang eisen 2 stuck lange schrauben alles neu gemacht – 11 R.

46 ZAOpO, fond VS Lipník, kart. č. 596.

47 V inventáři 1840 pod inv. č. 267.

48 Petschier Schraubstock v inventáři 1840, zde pod inv. č. 354.

49 ZAOpO, fond VS Lipník, kart. č. 601. Mimo to je v inventáři z roku 1840 uveden pod inv. č. 233 Petschierstöckl, pod inv. č. 234 Petschier Schraubstöckl a pod inv. č. 243 samostatná kancelářská pečeť.

v horní části je zkratka .H.F.DST.I.G.I.L. (Herschafft fürst-Dietrichsteinische Juden-Gemeinde in Leipnik) a opět jednořádkový hebrejský nápis Kahal Leipnik. V 19. století používala lipenská židovská obec pečeť s německým opisem (představený židovské obce) a s korunovaným štítem, na kterém se nacházejí váhy Spravedlnosti. Čtvrtá velmi obdobná pečeť má dodnes dochovaný typář uložený ve sbírce Archivu Židovského muzea v Praze.⁵⁰ Opět se zde v korunovaném štítě nachází váhy Spravedlnosti, ale nad nimi se ještě nachází krokve, snad jako odkaz na původní ditrichštejnské dělení štítu v městském znaku.

Do první poloviny 19. století se nám podařilo prokázat celkem 16 typů pečeti města Lipníka, dva městské kolký a čtyři pečeti lipenské židovské obce. Nejstarší doložená městská pečeť (I. typ) pochází z roku 1349 a byla používána nejméně do roku 1448. Na tuto pečeť navázala další (II. typ) používaná přibližně od roku 1457 a nejspíše jen krátce. Navazující pečeť (III. typ) totiž odpovídá konci 15. století a dodnes se dochoval její typář. Díky narůstající písemné agendě vedené převážně na papíře si město během 16. století nechalo zhotovit několik typářů, u kterých lze konstatovat, že tvořily soubor – hlavní, sekretní a rychtářská pečeť. Tento soubor již používal ustálený městský znak a snad v souvislosti s byrokratizací byl doplněn o menší pečeť a druhou rychtářskou pečeť. Na samém počátku třicetileté války si Lipník pořídil reprezentační pečeti velké městské pečeti, které pak používal přibližně 60 let a typář se dochoval dodnes (V. typ). V roce 1628 byl městu polepšen znak a to vedlo ke vzniku dvou podobných menších pečeti, z nichž jedna byla používána jen asi 40 let (VIII. typ), zatímco druhá sloužila prakticky do roku 1800 (VII. typ), stejně jako některé ze starších pečeti navzdory tomu, že nesly vyobrazení starého městského znaku. V 17. století nechalo město dále zhotovit několik kolků, které byly používány k uzavírání listů či pečetení různých potvrzení (typ XIII. a XIV.). Necelých deset let po vzniku regulovaného magistrátu si město pořídilo novou městskou pečeť a pečeť městské kanceláře, které však užívalo jen přibližně 20 let, poté přišla dvě razítka, která ukončila sledované období. Ve sledovaném období se objevily také čtyři pečeti lipenské židovské obce (typ. XIX.—XXII.). Velký počet typářů, které město používalo, bezpochyby souvisel s množstvím písemností, které městem procházelo, a to jak vlastní městské agendy, tak řady naučení a s tím související korespondence v rámci výkonu správy střediska nižšího práva. Zdá se také, že výrazné ulehčení přineslo městu i užívání pečetního lisu, který tolik neničil typáře, jako tomu bylo ve starším období, kdy se ještě pečetilo úderem kladiva na typář. Celkem tedy šlo o 22 pečeti a kolků používaných v rozmezí let 1349—1850.⁵¹

50 KUREČKOVÁ, Miroslava: Sbírká pečetiidel a razítek Archivu Židovského muzea v Praze. Praha 2013, s. 8, inv. č. 50, sg. 4.885a.
51 Na tento příspěvek bychom v budoucnu rádi navázali studii o heraldice města Lipníka, proto zde jen výjimečně saháme ke srovnání s heraldickými památkami.

Katalog pečeti:

Velké a hlavní pečeti

I.

Město Lipník 1349—1448

Okrouhlá pečeť, Ø 50 mm.

Pečeť byla přivěšena na pergamenovém proužku a byl použit přírodní vosk.

V gotickém štítě korunovaná hlava kance či lva s poprsím, pečetní pole vyplněno mřížováním a rostlinnými motivy.

Opis je oddělen perlovcem a perlovcem s linkou, proveden gotickou majuskulou: † S(obrácené)IGILLUM * CIVIUM * DE . LIPNIK

Dochování:

SOA Třeboň, Cizí statky II, sg. II. 175 no 1., i. č. 316. (1349 – Sigilla nostrum et civitatis nostre Lyppnik);

ZAOpO, MCO, sg. A IIIa5 (1400 – in quorum testimonium sigilla n[ost]ra presentibus sunt appensa);

SOkAO, AMO – L, i. č. 184 (1448 – Pro lepší jistot naši vlastní pečeť měšcků s naším jistým vědomím.. přivěsiti.).

Lit.: CDM XV, s. 45. Zapletal, s. 47.

II.

Město Lipník 1457

Okrouhlá pečeť, Ø 47 mm.

Pečeť byla přivěšena na pergamenovém proužku a byl použit černý vosk.

Ve španělském štítě vyrůstající korunovaný lev.

Opis mezi dvěma linkami, proveden gotickou minuskulou: (2:00) sigillum * ciuium * de * Lipnyk

Dochování:

MZA, E 6 – Benediktini Rajhrad, i. č. 106 (16. 6. 1457 Jen připrosili jsme...).

III.

Město Lipník

konec 15. stol.

Stříbrný typář, Ø 38 mm.

Sklápěcí křídlové držadlo se dvěma závěsnými kroužky.

Popis pečetního obrazu: V gotickém štítě korunovaný lev vyrůstající z trojvrší, pečetní pole vyplněno rostlinnými motivy. Opis je mezi římsou s perlovcem a linkou, proveden gotickou minuskulou: (9:00) sigillum ciuium de lipnik

Dochování: **MZM, Sbíрка typářů a pečidel, č. P69.**

Lit.: Fialová, s. 29, obr. 1; Chaloupka, s. 58 (datuje jej do konce 14. století, což ale neodpovídá užití typáře č. II)

Lind, Karl: Beiträge zur mittelalterlichen Sphragistik. In: Mitteilungen der k. k. Central-Commission für Kunst- und historische Denkmale 19/1874, s. 91, fig. 15.

IV.

Město Lipník 1569—1793

Pečeť Ø 30 mm. Pečeť otištěna pod papírovým krytem i v červeném vosku. V pečetním poli v renesanční kartuši korunovaný lev vyrůstající z trojvrší.

Opis je proveden mezi římsou s věncem a trojlinkou humanistickou majuskulou: (1:00)* SIGILLVM * CIVITATIS * LIPNIK * 1569

Dochování:

SOkAO, AMO – L, i. č. 541 (30. 9. 1594 Pečetni naše dobrovolně);

SOkAO, AMO – ZR, kt. 93, i. č. 2350 fol. 1—2 (1629);

ZAOpO, VSL, listiny i. č. 234 (1594);

ZAOpO, VSL, kt. 918, i. č. 2204, sg. 17 (1750, Bey druckung des gemein Stadt Insigels);

ZAOpO, VSL, listiny inv. č. 101 (1766, v červeném vosku);

ZAOpO, VSL, listiny inv. č. (S přitisknutím obecní městskou pečeti 1781);

ZAOpO, VSL, kt. 229, sg. 9, i. č. 1243 (1787);

ZAOpO, VSL, kt. 231, Soupis vojenskou službou povinných obyvatel (1793);

SOA Třeboň, Cizí statky II, sg. 238 1, i. č. 406 (1582 – přitisknutá v červeném vosku).

V.

Město Lipník

1619—1668

Stříbrný typář Ø 50 mm.

Pečeť dochována přivěšená na hedvábné stuze v dřevěných miskách, červený vosk. V pečetním poli v renesanční kartuši korunovaný dvouocasý lev vyrůstající z trojvrší, nad kartuší letopočet 1619.

Typář je zhotoven ze zlaceného stříbra. Prolamované sklápěcí držadlo je tvořeno rostlinným ornamentem a je vysoké 30 mm a pozlacené. Je doplněno ozdobným řetězem dlouhým 8,6 cm, složeným z 18 kroužků. Nápisy

na rubní straně pečetidla uvádí, že k jeho zhotovení došlo v době náboženských válek v roce 1619, a jsou zde vyjmenováni členové městské rady.⁵² Nápis na štítku na držadle, zní: WILHELM•MACKMOR-GEM•G•Z•L a označuje jméno lipenského zlatníka, který typář zhotovil.

Opis je proveden mezi linkou, věncem a linkou z vnější i vnitřní strany humanistickou majuskulou: + SIGILLVM + MAIVS + / + CIVITATIS + LIPNIK

Dochování:

MZM, Sběrka typářů a pečetidel,

č. P71;

NAČR – PS, i. č. 420;

NAČR – K, i. č. 748.

Lit.: Fialová, s. 30—32, obr. 1,3; Chaloupka, s. 58—59; Seichterová-Štěpán, s. 5—11.

Lind, Karl: Beiträge zur mittelalterlichen Sphragistik. In: Mitteilungen der k. k. Central-Commission für Kunst- und historische Denkmale 19/1874, s. 91, fig. 16.

Menší pečeti

VI.

Město Lipník 1618—1625

Pečeť Ø 33 mm. Pečeť přitištěna pod papírovým krytem. V pečetním poli ve španělském štítě v kartuši korunovaný lev vyrůstající z trojvrší.

Opis je proveden mezi věncem a linkou humanistickou majuskulou:

* SIGILLVM + MINVS + CIVITATIS + LIPNIK +

Dochování:

ZAOpO, VSL, kt. č. 881 – dlužní úpisy (1625 Stadt gröserem Insiegel... (!));

SOKAO, AMO – L, i. č. 624 (1618 – městští úředníci – svědomí).

VII.

Město Lipník 1628—1792

Pečeť Ø 37 mm. Pečeť doložena přitištěná pod papírovým krytem, přitištěná i přivěšená v dřevěné misce v červeném vosku. V pečetním poli špa-

52 První nápis: 1619 ZA CISARZE MATIASSE W CZAS WELIKEHO POZDWIZENI O NABOZENSTWI W CZECHACH W MORAWIE Y WYPOWIEDIENI IEZVITV PECZET TATO ZNOWV PRZEDIELANA; Druhý nápis: ZA•PVRGMISTRV•MARTINA•ZIGMVND-KA•IANA•ZAHRADKY•WP•T•AV•APISARZE•WF•STARYCH•RAD•M•KANTVRKA•M•SLOWACZKA•IF•GSS•GO• Co se týče identifikace zkratk, pak pisař WF je dle všeho Václav Sokol, který tuto zkratku v městských účtech používá a může být německou variantou jeho jména Wenceslaus Falke, M(artin) Kantůrek, M(artin) Slováček, WP by mohl být konšel Václav Patera, GSS by mohl být konšel Gabriel Šeda (Sseda), IF by mohl být konšel Jakub Fučík, GO by mohl být konšel Jiřík (Girzik) Opavský.

nělský štít v kartuši po stranách lemované perlovcem převýšený knížecí korunou. Ve vydutém hrotu korunovaný dvouocasý lev vyrůstající z trojvrší. V pravém kosmo a levém šikmo děleném poli po jednom odvráceném vinařském noži. Po stranách štítu dělený letopočet 16/28.

Opis je proveden v pásce mezi linkami, z vnější strany lemovaný věncem a linkou, humanistickou majuskulou: (1:00)* SIGILLVM * MINVS * CIWITATIS * LIPNICENSIS (11:00)

Dochování:

ZAOpO, MCO, kt. 545, sg. HIIIa31 (1643 a 1686);

ZAOpO,VSL, kt. 953, sg. 32, i. č. 2239 (1679);

ZAOpO,VSL, kt. 66, sg. H662, i. č. 658 (1738, uzavírá, pod pap. krytem a 1747, přitištěná, červený vosk);

ZAOpO,VSL, listina č. 100 (1759, pod pap. krytem);

ZAOpO,VSL, kt. 1105, sg. 128, i. č. 2392 (1787);

ZAOpO,VSL, kt. 229, sg. 9, i. č. 1243 (1786);

ZAOpO,VSL, kt. 231, dlužní úpis (1792 – gemeind Petschafts fertigung);

ZAOpO,VSL, listina č. 88 (1791).

VIII.

Město Lipník 1631—1667

Pečeť Ø 37 mm. Pečeť doložena přitištěná pod papírovým krytem. V pečetním poli španělský štít v kartuši převýšené knížecí korunou. Ve vydutém hrotu korunovaný dvouocasý lev vyrůstající z trojvrší. V pravém kosmo a levém šikmo děleném poli po jednom odvráceném vinařském noži. Mělčí rytí pečetního obrazu. Po stranách štítu dělený letopočet 16/31.

Opis je proveden v pásce mezi linkami,

z vnější strany lemovaný věncem a linkou, humanistickou majuskulou: (1:00)

• SIGILLVM • MINVS • CIWITATIS • LIPN(N obráceno)ICENSIS (11:00)

Dochování:

ZAOpO, AO, kart. č. 331, sg. Ba 392 (1638, uzavírá);

ZAOpO, MCO, kart. č. 545, sg. H III a 31 (1639, 1641, 1651, 1665 – uzavírá);

ZAOpO, VSL, kt. č. 953, sg. 32, i. č. 2239 (1647, 1648 – potvrzení cechům unsere Stadt Insiegell hierauf drucken lassen, pečeť naší městskou... přitisknouti sme dali);

ZAOpO,VSL, kt. č. 918, sg. 17, i. č. 2234 (1667 – uzavírá).

Sekrety

IX.

Město Lipník 1525 (poč. 16. stol.?)
Pečeť Ø 22 mm. Pečeť otištěna pod papírovým krytem uzavírá list. V pečetním poli v oboustranném kolčím štítu korunovaný lev (zbytek obrazu nezřetelný). Nápis v gotické minuskule ve dvojité pásce nad štítem: s/iurati(?)/lipnik

Dochování:

SOkAP, AML, kt. 22, i. č. 642, složka 1523—1529.

X.

Město Lipník 16. století – 1653
Stříbrný typář Ø 22 mm. Typář ve tvaru sedícího psa, zakroucený ocas sloužil k zavěšení na řetěz. Pečeť doložena otištěná pod papírovým krytem. V pečetním poli renesanční štít, s korunovaným lvem vyrůstajícím z trojvrší, nad štítem nápisová páska.

Nápis je proveden humanistickou majuskulou: x S x I x C x C x L x (= patrně sigillum iudicis/iurati et consules/cives civitatis lipnik)

Dochování:

MZM, Sbírnka typářů a pečetidel, č. P70;

ZAOpO, VSL, listiny i. č. 207,208, kt. 882 (vše 1653, dlužní úpisy Pečetí naší jsme stvrditi dali).

Lit.: Fialová, V. s. 30, obr. 1,2, Chaloupka, s. 58

Rychtářské pečeti

XI.

Městský rychtář/syndik (poč. 16. stol.?) – 1749

Pečeť Ø 19 mm. Pečeť dochovaná v červeném vosku. V pečetním poli oboustranně kolčí štít s korunovaným lvem vyrůstajícím z trojvrší, nad štítem nápis.

Nápis humanistickou majuskulou . S . I . L . (sigillum iudicis lipnicensis)

Dochování:

ZAOpO, VSL, kt. 918, i. č. 2204, sg. 17 (1749).

XII.

Rychtář 1624–1787

Pečeť Ø 22 mm. Pečeť dochována otištěná pod papírovým krytem i v červeném vosku. V pečetním poli španělský štít v kartuši zasahující do opisu. Z trojvrší vyrůstající korunovaný lev.

Opis proveden humanistickou majuskulou ve dvojitě pásce nad štítem: (7:00) SIGIL : IVDICIS : CIVITA : LIPNIK

Dochování:

SOkAO, AMO – L, i. č. 624 (1624, pečetí auřadu rychtářského stvrditi a zapečetiti jsem dal);

ZAOpO,VSL, kt. 918, i. č. 2204, sg. 17 (1666 mit Stadt Richter Insigil);

ZAOpO,VSL, kt. 38, i. č. 557, sg. C970 (1700, 1701);

ZAOpO,VSL, kt. 39, i. č. 558, sg. C971 (1757, 1759);

ZAOpO,VSL, kt. 234, i. č. 1244, sg. 10 (1786), podepsání rychtář a syndikus;

ZAOpO,VSL, kt. 230, sg. 10, i. č. 1244 (1787) Holz zettel – přeložený papír s těstem, obdélníky, do kterých byla pečeť vyražena, a nesoucí letopočet a nápis, komu bylo dřevo v jakém množství dodáno.

Kolky:

XIII.

Město Lipník 1630

Pečeť Ø 13 mm. Suchá pečeť vytlačena do papíru. V pečetním poli lemovaném vavřínovými listy majuskulní L. Na papírku o rozměrech 5 x 2,5 cm. Zřejmě používáno jako doklad o zaplacení pro příjemce.

Dochování:

SOkAP, AML, městské účty i. č. 7206 z let 1630–1631.

XIV.

Město Lipník 1645

Pečeť Ø 14 mm. Suchá pečeť – kolek uzavírá písemnost. V pečetním poli korunovaný lev vyrůstající z trojvrší.

Dochování:

SOkAP, AML, i. č. 645.

Magistrátní pečeti:

XV.

Město Lipník 1814—1836

Pečeť oválná 32 × 29 mm. Pečeť doložena přitištěná pod papírovým krytem i v červeném vosku. V pečetním poli španělský štít v kartuši převýšené knížecí korunou. Ve vydutém hrotu korunovaný dvouocasý lev vyrůstající z trojvrší. V pravém kosmo a levém šikmo děleném poli po jednom odvráceném vinařském noži.

Opis je proveden humanistickou majuskulou, z vnější strany lemovaný linkou a věncem: (1:00) SIGILLUM CIVITATIS LIPNINCENSIS (11:00)

Dochování:

ZAOpO,VSL, listiny i. č. 90, sg. 7 (1814);

ZAOpO,VSL, listiny i. č. 157, sg. 97 (1825);

ZAOpO, LDK, k. 879, sg. Sperr. I/4, i. č. 12169 (1836).

XVI.

Město Lipník 1803—1843

Pečeť oválná 31x33 mm. Pečeť doložena přitištěná pod papírovým krytem i v červeném vosku. V pečetním poli španělský štít v kartuši převýšené knížecí korunou. Ve vydutém hrotu korunovaný dvouocasý lev vyrůstající z trojvrší. V pravém kosmo a levém šikmo děleném poli po jednom odvráceném vinařském noži.

Opis je proveden humanistickou majuskulou, z vnější strany lemovaný linkou a věncem: (1:00) SIGILL . DER . STADT . LEIPNIKER . MAGISTRATUAL . KANZL (11:00)

Dochování:

ZAOpO,VSL, kt. 948, sg. 31, i. č. 2234, (1812);

ZAOpO,VSL, kt. 555, sg. 68, i. č. 1743, (1826, 1838—1840, 1843);

ZAOpO,VSL, kt. 204, sg. 48, i. č. 1062 (1803, 1804).

Městská razítka:

XVII.

Město Lipník 1826—1839
Pečeť Ø 33 mm. Pečeť doložena otištěná jako razítko. V pečetním poli nápis a pod jménem města hvězda (šestihrotá). Opis kurzívou: Magistrat Der Stadt
Nápis: Leipnik

Dochování:

ZAOpO,VSL, kt. 555, i. č. 1743, sg. 68 (1826, 1839);

ZAOpO,VSL, listiny i. č. 79, sg. 114 (1837);
MZA, D9 – Lipník (1830).

XVIII.

Město Lipník 1841—1848
Pečeť Ø 34 mm. Pečeť doložena otištěná jako razítko. V pečetním poli nápis a pod jménem města rostlinné ornamenty. Opis majuskulou: MAGISTRAT DER STADT
Nápis kurzívou: Leipnik

Dochování:

ZAOpO,VSL, kt. 555, i. č. 1743, sg. 68 (1841);

ZAOpO,VSL, kt. 404, sg. 213, i. č. 1480 (1843—1848);

ZAOpO,VSL, kt. 601 (1846).

Židovská obec:

XIX.

Lipenská židovská obec 1697—1811
Pečeť oválná 21x26 mm. Pečeť doložena přitiskem v červeném vosku. V pečetním poli ve španělském štítě v jednoduché kartuši Davidova hvězda, v jejím středu a rozích štítu kroužky.

Nápis v hebrejštině mezi čtyřmi květy:
Kahal d[i-]k[ehila] k[edoša] Leipnik (Představenstvo svatě obce Lipník).

קהל

דקה לייפניק

Dochování:

ZAOpO,VSL, listiny, i. č. 175a, 225 (Unsers Jüdischen Gemeinsigels.. Unser gewöhnlichen judengemeinde Insigel);

ZAOpO,VSL, kt. 974, i. č. 2259, sg. 41b;

ZAOpO,VSL, kt. 1003, i. č. 2297, sg. 66.

XX.

Lipenská židovská obec 1735—1783

Pečeť Ø 36 mm. Pečeť doložena přitištěná v červeném vosku. Pečetní pole lemováno věncem s linkou, dole štít s Davidovou hvězdou obklopený větvemi s květy.

Dvouřadý nápis: .H.F.DST.I.G.I.L. pod ním v hebrejštině Kahal Leipnik (Představenstvo obce Lipník) po stranách hebrejského nápisu letopočet 17/35

Dochování:

ZAOpO, VSL, kt. 974, i. č. 2259, sg. 41b (Bestätige..gemeinde Insigl).

XXI.

Lipenská židovská obec

– představenstvo

1835

Pečeť oválná 28 × 26 mm. Pečeť doložena přitištěná v červeném vosku. Pečetní pole lemováno perlovcem s linkou, volně štít převýšený korunou s vodorovným šrafováním, v něm dvojramenné váhy.

Opis: *VORSTEHER DER ISRAELITEN IN LEIPNIK

Dochování:

ZAOpO, VSL, kt. 528, f. 304.

XXII.

Lipenská židovská obec

– představenstvo

2. pol. 19. stol.

Pečeť kruhová 26 mm. Mosazný typář.

Pečetní pole lemováno perlovcem s linkou, volně štít převýšený korunou s vodorovným šrafováním, v něm dvojramenné váhy, nad nimi tři hroty (horní mizí v hlavě štítu).

Opis: (7:00)STADTVORSTAND DER ISRAELITENGEMEINDE *LEIPNIK*

Dochování:

AŽMP, Sbírka pečetidel a razítek, i. č. 50, sg. 4.885a.

Seznam v katalogu použitých pramenů, literatury a zkratk:

Prameny:

AM – fond Archiv města

AŽMP – Archiv Židovského muzea v Praze

NAČR – K – Národní archiv Křižovníci s červenou hvězdou – generalát a konvent

NAČR – PS – Národní archiv, fond Premonstráti – klášter Strahov

MZA, D 9 – Moravský zemský archiv v Brně, fond D 9 – Indikační skici

MZA, E 6 – Moravský zemský archiv v Brně, fond E 6 – Benediktini Rajhrad

MZM, Sbirka typářů a pečetidel – Moravské zemské muzeum v Brně, Sbirka typářů a pečetidel

SokAO, AMO – L – Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouc, Listiny

SokAO, AMO – ZR – Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouc, Zlomky registratur

SokAP, AML – Státní okresní archiv Přerov, fond Archiv města Lipník nad Bečvou

SOA Třeboň – Státní oblastní archiv Třeboň

ZAOpO, LDK – Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Lenní dvůr Kroměříž, léno Skalička u Kelče

ZAOpO, MCO – Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Metropolitní kapitula Olomouc

ZAOpO, VSL – Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Velkostatek Lipník nad Bečvou

Literatura:

ČAREK, Jiří: *Městské znaky v českých zemích*. Praha 1985, s. 226—227.

FIALOVÁ, Vlasta: *Stříbrná pečetidla města Lipníka nad Bečvou*. In.: Nikoli nejmenší na Moravě, kniha o Lipníku nad Bečvou. Lipník nad Bečvou 1965.

CHALOUPKA, Jan: *Městská a obecní pečetidla ve sbírkách Moravského muzea*. Časopis Moravského muzea 63/1978, s. 58—59.

MRÁČEK, Jakub: *Erb města Lipníka*. Záhorská kronika 13/1931, č. 4, s. 97—98.

SEICHTEROVÁ, Hana – ŠTĚPÁN, Jan: *Zlatník Wilhelm Mackmorgem a pečetidlo města Lipníka nad Bečvou z roku 1619*. In: Sborník Státního okresního archivu v Přerově, 2016. s. 5—11.

ZAPLETAL, Florián: *Lipensko na úsvitě svých psaných dějin*. Záhorská kronika XVI-II./2-1935, s. 41—49.

Zkratky:

f. – folio

i. č. – inventární číslo

kt. – karton

s. – strana

sg. – signatura

Jan Štěpán

Lipenské popraviště U Spravedlnosti

Popravní místo či popraviště (Hoch Gericht, Spravedlnost)¹ bylo místo, kde se nacházela buď jen dřevěná šibenice, v případě Lipníka nad Bečvou ovšem již od 16. století zděná šibenice. V její blízkosti, nebo na ní se také prováděly popravy stětným mečem a další exekuce. Popravení byli do této stavby po čase vhozeni, nebo byly jejich ostatky zakopány v blízkém okolí.² Šibenice, ať už jakákoliv, sloužila primárně k vykonání trestu smrti oběšením (smrt nastala udušením, uškrcením, poškozením krční páteře, či dekapitací při přílišné váze odsouzence).

Od kdy a kde stála nejstarší lipenská šibenice, nevíme, stejně jako není jasné, od kdy měl Lipník hrdeční právo.³ Nejspíše ale právo popravu obdržel hned či krátce po založení. Je však nepravděpodobné, že by nejstarší lipenská šibenice byla zděná, a jistě nestála v místě pozdějšího popravního místa. Pokud k nejstarším popravám docházelo již na počátku 14. století, byli popravení oběšeni na stromě (nejčastěji na dubu). Variantou bylo udušení na vysokém kůlu, jehož konec byl rozštěpen a poté, co do něj byl odsouzenecův krk vložen, byla odstraněna rozporka, čímž se konce stáhly a došlo k udušení. Nejpravděpodobnější je ale dřevěná šibenice, na které vodorovný trám nesly dva sloupy (ve středověku šlo o hrubě opracované kmínky stromů). Odsouzený byl pomocí provazu na trám vytažen a teprve poté byl k trámu přivázán.

V případě Lipníka nad Bečvou tedy jistě z počátku šlo o dřevěnou šibenici se dvěma či třemi sloupy, které nesly trám/y. Teprve později byla vybudována zděná šibenice, nejprve kamenná, posléze v kombinaci kámen –

Dřevořez zachycující popravu upálením a oběšením.

ZA0p0

- 1 Terminologie v zásadě není nijak složitá, neboť názvy, byť rozdílné, odkazují prakticky vždy na totéž Šibenice, pol. Szubienica, něm. Galgen, rusky Виселица (viselica), popravní místo: něm. Hinrichtungsplatz, Hohe Gericht, Galgenberg, český Spravedlnost, Šibeník, pol. Szubieniczna Góra.
- 2 KOVÁŘ, Daniel: *Historická popraviště bechyňského kraje. Přehled a zhodnocení průzkumu z let 2006—2009. Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 22, 2009, s. 177—258. MAŠKOVÁ, Pavlína: *Pohřby na místech popravišť jako zrcadlo vztahu společnosti k lidem na okraji*. In: KLINT Paweł – WOJTUCKI Daniel: *Przestępczość kryminalna w Europie Środkowej i Wschodniej w XVI—XVIII*, s. 11—23. VIRDZEKOVÁ, Alica: *Miasta exekucii na Morave*. Bakalářská diplomová práce Filozofická fakulta MU. Brno 2014. WOJTUCKI, Daniel: *Popraviště v Čechách a na Moravě od 16. do 19. století*. In: *Sborník Společnosti pro výzkum kamenných křížů 2005*, s. 27—41.
- 3 MALOŇ, Lubor: *Putování dějinami*. Lipník nad Bečvou 2008, s. 11. Týž: *Zločin a trest na Lipensku v 1. polovině 17. století*. KROK 2013/4, s. 13.

cihly. Místu se díky šibenici říkalo Beim Gericht či U Spravedlnosti a šibenice zde stála až do roku 1788.

Stavební doklady k lipenské šibenici

Jak již bylo řečeno, původně se nejspíše jednalo jen o dřevěnou šibenici, která byla možná stavěna pro každého zločince zvlášť. To bylo samozřejmě nerentabilní, na druhou stranu brzy došlo k přesunu popravních míst z center sídel, kde zůstávalo pouze tzv. nižší právo v podobě pranýřů, a to do extravilánu, k hlavním přístupovým cestám či na viditelné vyvýšeniny v okolí.⁴ Města Lipník nad Bečvou (v lokalitě U Spravedlnosti), Drahotuše (v místě kruhového objezdu na Hranické) i Hranice (v místě ulice Pod Nemocnicí) měly šibenici na východ od města a shodou okolností byly všechny jižně od cesty vedoucí do následující lokality. Z cesty byly velmi dobře vidět, takže upozorňovaly procházející na to, že město hrdelní právo vykonává a každý se tak měl střežit zločinnosti.⁵

Podle dochovaných účtů města Lipníka z roku 1538 se stavěla zcela nová šibenice. Je zde totiž uvedeno, že byl zakoupen kus role, na které byla šibenice postavena, ale také to, že se na stavbu koupil kámen. Je pravděpodobné, že do té doby byla šibenice skutečně jen dřevěná, protože mimo samotný údaj o koupi kamene zápis zdůrazňuje, že šlo o novou kamennou šibenici. Celková částka 12 kop 25 grošů byla tedy za pozemek, materiál a zedníkům na postavení.⁶ Jelikož se ale jednalo o sumární účet, nezjistíme bližší informace, které přináší pro jiná období kompletní účty, takže například nevíme, zda byly pro stavbu použity některé části ze staré šibenice. Lze ale konstatovat, že nejpozději v této době vzniklo skutečné popravní místo, kam byl až na výjimky přenesen výkon hrdelního práva na další čtvrt tisíciletí. Účty také nijak nespecifikují, zda bylo již v této době nahlíženo na stavbu popravíště jako na nečistou a zda se jí účastnili nějakou formou také obyvatelé Lipníka či cechy.

Na dlouhý čas pak údaje v městských účtech o šibenici mizí. Teprve z roku 1612 se nám dochovaly v městské knize účty, které vypovídají o větší opravě šibenice.⁷ Podle těchto účtů dostali v pátek po svatém Stanislavu zedníci za spravení a obilnění popravního místa tři zlaté šest grošů. Tesaři dostali od vytažení a upravení trámů „*k věci*“ 22 a půl groše. A v pátek po Nanebevzetí Panny Marie dostal Václav Balšánek zapláceno za tři duby dodané k místu popravnímu jeden zlatý šest grošů. Ze smolné knihy města Lipníka se dozvídáme, že prvním popraveným na nové šibenici byl 13. června pro podvody, krádeže a smilstvo panský písař Václav Milius, kterému byl nejprve ve městě u pranýře uřezán jazyk a poté byl oběšen na spravené šibenici.⁸ Téhož roku bylo ještě vyplaceno nádeníku Blažkovi „*od opravování cesty proti šibenici na silnici*“.

Z uvedeného se zdá, že samotná zděná stavba šibenice nebyla nijak výrazně poškozena, pravděpodobně byly provedeny drobné zazdívky, ale bezpochyby byla omítnuta, neboť zmínka o nabílení šibenice by neměla u hrubé stavby smysl. Dřevěné prvky, tj. horizontální trámy mezi sloupy, byly zcela vyměněny za nové dubové. Otázkou je, jak tedy šibenice vypadala. Z této doby nemáme jiný pramen, takže se zdá, že zmínka o třech dubových trámech znamená, že šlo o zděnou šibenici trojúhelníkového

půdorysu se sloupy v rozích. Je zde ale již zřejmá nečistota pramenící z poprávního místa, kdy bylo použito termínů „šibenice“ a „věc“, tedy výrazů spojených s odporem. Takový doklad máme v nejbližším okolí až z Holešova, kde se v roce 1623 stavěla nová „Spravedlnost“ a zde „*všickni soušedé tu musili býti a nejprve purkmistr, potom ouřad a potom všickni soušedé jeden vedle druhého ji zdvihati museli*“.⁹ Snad tedy rituál v Lipníku probíhal podobně.

Zajímavou zmínku nacházíme v roce 1630, kdy byl u šibenice popraven Jan Pavelka z Němčiček, který zavraždil tři osoby v Přestavlkách. Pavelka byl „*pro kteréžto hrozné tři mordy, krádeže od něho činěné ortelován, klišťemi trhání prstů, hnátů polámání, do kola vpletení a tak s kolem vzhůru k výstraze jiným vyzdvižený, však krk jemu nebyl sražen, do třetího dne živ byl a když pro vodu do studýnky za popravním místem ženci, neb bylo ve žních, chodili, volal i mé dívky i jiných, aby jemu dali píti. Potom poručeno, aby byl prostřelen*“.¹⁰ Záznam tedy odpovídá tomu, že šibenice stála v polích a poblíž se dokonce nacházela studánka.

Prozatím nebyly nalezeny další doklady o přestavbách popraviště, zdá se ale, že v 18. století již byla čtyřhranná, navíc popraviště nemohlo bez opravy tak dlouho vydržet. Je pravděpodobné, že bylo nejméně přibližně po padesáti letech opravováno, ale doklady k tomu nemáme.¹¹ Jednak se postupně měnila podoba městských účtů z velmi podrobných na značně rámcovité a dále se řada účtů nedochovala. Předpokládáme, že popraviště bylo upraveno někdy kolem roků 1709 či 1729, kdy došlo k právním úpravám hrdelních soudů, naopak po roce 1765, kdy prakticky zanikla exekutivní pravomoc Lipníka, již nejspíše obnovováno nebylo.

Lokalizace lipenského popraviště

Na dlouhou dobu pak přímé doklady o poprávním místu chybí. Máme sice jeden doklad, podle kterého bylo 23. května 1621 vyplaceno „*Moczoivi tesari co dělal šibenici na rynku dáno 6 českých*“, ale zde se nejedná o popraviště, pouze o dočasnou stavbu.¹² Objevilo se ale několik zmínek o pozemcích kolem popraviště, např.: V roce 1688 bylo zaseto šest měřic ovsu

4 DÜLMEN, Richard van: *Divadlo hrůzy či Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*. Praha 2001, s. 98, 126.

5 Tereziánský zákoník z roku 1769 uvádí v osmnáctém článku § 10: jest totiž jeden každý pán krevního aneb hrdelního práva povinen v svém hrdelním okrsku znamenati majícího hrdelního práva totiž: šibenici, stínadlo, planýř v patřících místech na svém však gruntu a půdě (leč by od starodávna uzvolen a mocen byl, takové na cizím gruntu postaviti) vyzdvihnouti a když by zsešly, zase podle jednoho každého místa dobrého zvyku a spravedlnosti obnoviti a vždy k neodkladnému vykonání vynešených ortelů přihotově míti. A v článku padesát tři § 2: týkaje se stálého zachování obyčejných znamenati krevní pravomocnosti, již výše v článku 18 § 10 patřící nařízen se stalo; k čemuž ještě se připojuje, že kdyby hrdelního aneb zemského práva pán šibenici a stínadla na jiném novém místě vyzdvihnouti chtěl, on nejmíň čtyři a dvacet loket od gruntu svého souseda je postaviti povinnen jest, aby stín jeho se netýkal, a kdyby se stalo, že by prv zmíněným způsobem buďto poprávní místo, šibenice, planýř nově se vyzdvihnouti neb sešly obnoviti měl, tu jest skrze našich nejslavnějších předků a naše vlastní před tím prošlá nařízení již co nejdotisklivěji poručeno, že k vyzdvžení a obnovení takových poprávních míst k vystavení neb opravení žalárů, pak zhotovení útrpných nástrojů potřební řemeslníci se k tomu nespornivě potřebovati nechati; a kdyby se v tom sporovali, skrz naše vyšší zemská místa se vsí přísností a ostrostí k tomu se přidržeti mají. . .

6 SOKA Přerov, fond AM Lipník, kniha účtů 1538, inv. č. 7173, fol. 2v.

7 SOKA Přerov, fond AM Lipník, kniha účtů 1611—1612, inv. č. 7198, nestránkováno, účty na opravu katova přibýtku.

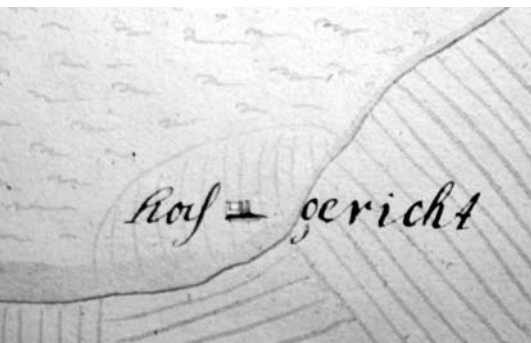
8 MARADA, Miroslav: *Smolná kniha města Lipníka*. In: Sborník Státního okresního archivu Přerov. Přerov 1994, s. 40—43.

9 FIALOVÁ, Vlasta: *Kronika holešovská 1615—1645*. Holešov 1940, s. 66.

10 MZA, sbírka rukopisů G 10, sign. 283, fol. 130v.

11 Řada konzultací s kolegou dr. Danielem Wojtuckim, jemuž za ně velmi děkuji.

12 SOKA Přerov, AM Lipník, městské účty inv. č. 7210 část z roku 1621 z rejstříku Martina Bárta.

Výřez z mapy z roku 1747 se zachycením lipenského popravistiště. ZAOpO

Výřez z jiné mapy z roku 1747 se zachycením lipenského popravistiště. ZAOpO

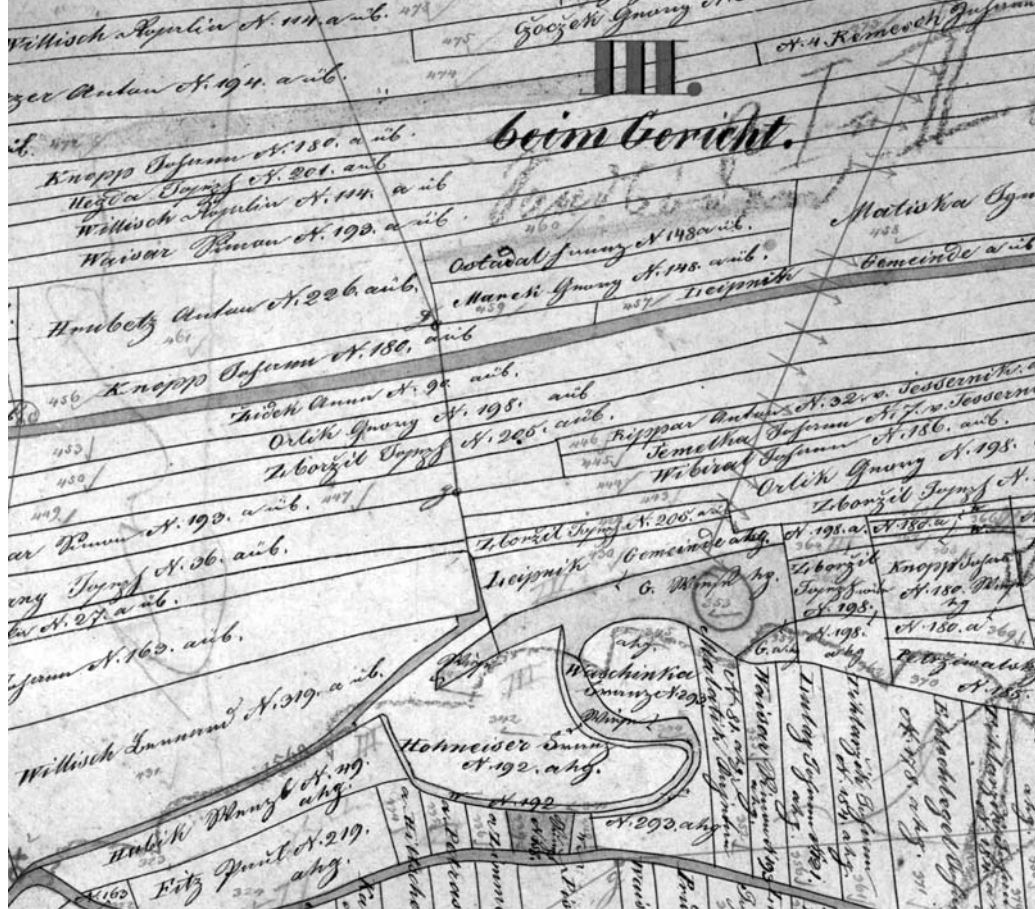
Výřez z mapy z roku 1785 se zachycením lipenského popravistiště. SOKA Přerov

u „Spravedlnosti“.¹³ Podobně v roce 1785, když zde byly pronajaty pozemky formou licitace. Podle nich se zde pronajímal zlomek pozemků o velikosti 31 měřic pěti zájemcům a pozemek byl nazván „beim Hals Gericht“, tedy u hrdelního práva, a v roce 1787 „U Spravedlnosti“.¹⁴ V rámci letitého sporu mezi městem Lipníkem a Týnem o pastviska, která se u ní nacházela, získáváme další drobný doklad z roku 1749. Při výslechu pamětníků, kudy vedla hranice, zněla mimo jiné otázka č. 8, zda je pravda, že „jezerská cesta, příkopa a tam jsouc chrást pod městskou spravedlností mezi městem a dědinou Jezernicí od starodávna mez a hraničník ukazuje“.¹⁵

Kromě uvedeného lze využít také dvou souborů mapových děl, které zachycují popravistiště. Nejprve uvedme dvě mapy, jejichž autorem je přísežný zemský geometr Antonín Josef Walner. Mapy pocházejí z roku 1747 a byly vyhotoveny v souvislosti s ukončením sporu mezi městem Lipníkem a Týnem o pastvinu Závrbek.¹⁶ Zde je mezi lipenskými polnostmi a pastvinami u Bečvy zachycen nepravidelný útvar, v jehož středu se nachází nákras stavby šibenice čtvercového půdorysu s nápisem „hoch gericht“. Mapy snad byly zhotoveny pro obě strany, přičemž jedna je více schematická, obě však místo zachycují stejně a stejně tak tvar samotné šibenice. K mapám se dále dochoval nedatovaný nákras zachycující hraniční kameny a také na něm je šibenice zakreslena.¹⁷ Zdá se tedy, že v prozatím bližší nespecifikovaném

období došlo k přestavbě šibenice na stavbu čtvercového půdorysu se sloupy v rozích. Je možné, že k tomu došlo někdy kolem roku 1710 (po právní úpravě z roku 1709), nebo kolem roku 1737, kdy byl přestavován městský pranýř a město se rozhodlo opravit oba symboly městského práva.¹⁸

Mladší vyobrazení popravistiště pochází z katastrální mapy města Lipníka nad Bečvou datované do roku 1785, zhotovené Václavem Schwubem.¹⁹

Indikační skica zachycující lokalitu U Spravedlnosti.

MZA

Zde je šibenice zakreslena opět v podobě čtvercového půdorysu a nachází se mezi potokem Hlásencem, starou cestou do Hranic, hranicí s pozemky Jezernice a rozdělením pozemků, polností a pastvin u Bečvy. Zakreslení není tak detailní jako na předchozích mapách, ale přesto ukazuje v podstatě na stejné místo. Tím jsou ale dle všeho dobová ikonografická zachycení šibenice vyčerpána. Naneštěstí ji totiž nenajdeme na tzv. prvním vojenském mapování z let 1766—1768, kdy ještě existovala, a to proto, že se nacházela v místě spojení čtyř mapových celků. Pouze na jednom z nich je vidět poslední odsouzenecovo zastavení – snad kříž, či kapličku Na Spravedlnosti.

Na tzv. druhém vojenském mapování, respektive i na jeho civilní verzi katastru a indikační skize z roku 1830, ale nacházíme místo označené jako Beim Gericht. Respektive toto označení je na mapě na dvou místech neda- leko od sebe a vzhledem k měřítku a přesnému kartografickému zpraco-

13 ZAOpO, VS Lipník, karton 116, inv. č. 820, účty z roku 1688.

14 ZAOpO, VS Lipník, karton 230, inv. č. 1244, sign. 10, účty z roku 1785.

15 ZAOpO, fond VS Lipník, karton 889 nebo 890.

16 ZAOpO, fond VS Lipník, inv. č. 98, 99.

17 SOKA Přešov, AM Lipník, inv. č. 947 – spor s Týnem o pastviny.

18 ŠTĚPÁN, Jan: *Praníř na náměstí v Lipníku a tzv. železný muž*. In: *Sborník SOKA Přešov*. Přešov 2016, s. 25—26.

19 SOKA Přešov, fond AM Lipník, inv. č. 8024.

vání nejspíše nejlépe odkazuje k místu, kde dříve šibenice stála. Pokud spojíme informace, které doposud o umístění popravního místa máme, nacházelo se na obecním pozemku, někde mezi Hlásencem a hranicí s pozemky Jezernice východo-západně a mezi starou cestou do Hranic a pastvinami u Bečvy severo-jižně. Pod šibenicí měla být „chrást“ a cesta k ní vedla přes most přetínající Hlásenec. Podle indikační skici je zde skutečně taková cesta, která měla odbočku k terénní nerovnosti, kde cesta končila na obecních parcelách č. 353 (louka) a 430 (pole). Právě spojení cesty, která nikam dále nevedla a městského pozemku naznačuje, že zrovna zde se mohla kdysi šibenice nacházet. Na tomto místě bylo posléze vojenské cvičiště a název zůstal stejný i na dalším mapování, včetně dnešního, kdy však již samozřejmě zní U Spravedlnosti.²⁰

Zánik šibenice

Císařovna Marie Terezie patentem z 19. srpna 1765 omezila hrdelní soudnictví a opravdu ve stejném roce se z lipenského kata stává pouze pohodný. Nejpozději od toho data již v Lipníku k popravám bezpochyby nedocházelo, byť si město pranýř i popravní místo podrželo i nadále. V červnu 1788 ale vyšly doplňky k josefskému kriminálnímu právnímu řádu, kde se v § 304 mluví o odstranění popravišť. Jak zjišťujeme z městských počtů, takovým případem bylo i lipenské popravní místo. V lipenských městských účtech totiž skutečně nacházíme k 19. srpnu 1788 první zmínku o odstranění šibenice.²¹ Dne 20. srpna bylo v bourání pokračováno a v účtu uvedené dřevo mělo být odvezeno do dřevníku, což mohlo být dřevo ze šibenice, nebo to s ní vůbec nesouvisí. Dne 21. srpna se v bourání pokračovalo, kdy byly čistěny cihly, což zabralo celé dva dny, neboť stejnou větu najdeme ještě 26. srpna. Cihly zůstaly nějakou dobu na místě a 17. listopadu byly na pěti fůrách odvezeny.²²

Cesta na popraviště

Samotná cesta delikventa na popraviště byla obdobou poslední cesty zemřelého na hřbitov. Tato poslední cesta ale neměla za cíl křesťanské rozloučení – ostatně odsouzenec při ní ještě nebyl mrtev. Smyslem bylo poučit ostatní o špatnosti cesty zločinu a hříchu. Pokusme se tedy nyní zrekonstruovat, jak taková cesta zločince na popraviště v Lipníku vypadala. Je pravděpodobné, že tak jako jinde měl zločinec v poslední den právo na zpověď a kvalitní pokrm. Bartoň ovčák ze Slavkova, popravený lámáním kolem 22. února 1636, „*před tím se zpovídal a velebnů Svátost přijal*“.²³ Z časových údajů, které o popravách máme, je zřejmé, že nebyla stanovena jednoznačná hodina, kdy by se popravy konaly. Některé probíhaly dopoledne, některé odpoledne a v některých případech docházelo k neveřejným popravám v noci. Většina poprav se nejspíše odbývala v pátek, což dokládají jednak městské účty, ale třeba také poprava Maruše Holikové v roce 1615, která byla nejprve u města ve strouze utopena a poté zahrabána u šibenice. Původně měla být popravena v sobotu v deset hodin, ale „*stalo se v pátek, poněvadž den sobotní k tomu nešel, jak příležitost, a utopena jest*“.²⁴

„Lipenská Golgota“ obraz Vzkříšení Krista v kostele sv. Františka Serafinského v Lipníku.

Archiv autora

Když nadešel čas vlastní exekuce, byl zločinec vyveden z městského vězení, které nejspíše od 17. století bylo na radnici, na náměstí, kde byl pravděpodobně u pranýře přečten rozsudek. Snad zde byla také městským rychtářem a později syndikem zlomena hůl na znamení ukončení procesu.²⁵ Z 5. února 1703 se nám dochoval účet na jeden zlatý a deset krejcarů, které byly vyplaceny „pánům radním, kteří s právem při vyvedení delikventky vycházeli“.²⁶ Snad se pak s právem šlo až k popravisti, protože máme v roce 1612 dochován účet na sedm a půl groše za „V sobotu před sv. duchem pacholkům, kteříž s právem ke Golgotě šli“.²⁷ Po celou dobu byl se zločincem kněz, který jej vyzýval k očištění své duše a přiznání hříchů, modlil se za jeho hříchy a vyzýval jej, aby sám odrazil přihlížející od zlých činů a prosil je o odpuštění. Z doby před Bílou horou se nám dochoval záznam „Pořádek, kterýž se zachovávati má na cestě, kdyby zločinec na místo popravni vyveden byl“ z pera lipenského primátora Zikmundka.²⁸ Zřejmě již na

20 VIRDZEKOVÁ, Alica: c. d. Miesta exekucí, s. 25.

21 ZAOpO, VS Lipník, karton 230, inv. č. 1244, sign. 10, účty z roku 1788.

22 Alte Ziegeln von Gericht.

23 MZA, sbírka rukopisů G 10, sign. 283, fol. 132r.

24 MZA, sbírka rukopisů G 10, sign. 283, fol. 151r.

25 Tato symbolika zrušení „životní“ smlouvy vychází z Bible, Zacharjáš 11.10, kdy Hospodin řekl: „Vzal jsem svou hůl Vlídnot a zlomil jsem ji na znamení, že ruším svou smlouvu, kterou jsem uzavřel se všemi národy.“

26 ZAOpO, fond VS Lipník, karton 117, městské účty.

27 SOKA Přerov, AM Lipník, městské účty, inv. č. 7198, z roku 1612.

28 Poněvadž jeden každý správce duchovní povinen jest ubohých zarmoucených hříšníků slovem Božím potěšovati a Kristus pán, jakožto mistr a vůdce jejich se nestyděl netoliko zjevnými hříšníky obcovati, k nim se přívětivě ukazovati, ale také lotra pozdě kajícího na kříži obrátit, učiti, rozhřešovati a potěšiti, žádný správce za to se stydět nemá, kdyby mu od vrchnosti poručeno bylo, ubohý hříšníky pro zlé skutky jich na smrt odsouzené slovem Božím potěšiti, než každý podle povinnosti svévolně se v tom má dáti najíti a jich až na místě popravne vyprovázeti.. z agendy české o ceremoniích a pořádcích církevních nařízení. MZA, sbírka rukopisů G 10, sign. 283, fol. 158v. Jedná se o spis vydaný bratrskými kněžími v Praze v roce 1581: Agenda česká, to jest spis o ceremoniích a pořádcích církevních, pag. 222—229, k dispozici on-line:

http://v2.manuscriptorium.com/apps/main/en/index.php?request=show_tei_digidoc&docId=20061101_169_2&client=

Lipenská kaplička Nanebevzetí Panny Marie, které se říká Na Spravedlnosti.

Foto autor

konci 16. století tedy lze očekávat, že i lipenští protestantští duchovní správci skutečně zločince provázeli na popraviště.²⁹

Z roku 1629 ale máme doloženo, že v některých případech kněz odmítl zločince vyzpovídat i jej vyprovázet modlitbou (zároveň již šlo o katolické období, takže tato tradice bezpochyby pokračovala). V lipenské smolné knize je výslech jistého Bartoloměje Cziedlmona, který uvedl několik krádeží a ublížení na těle.³⁰ Případ je zde sice zmíněn jen jako výslech, ale na závěr je uvedena formule „*a na tom jest umřel*“. K tomu se dochoval zápis městské rady, který uvádí, že když byl Cziedlmon 14. března veden na popraviště, přišla městská rada za lipenským děkanem s prosbou, aby „*téhož Bartle pan děkan tak, jakž obyčej církve katolické jest, modlitbami svatými napomenul, aby se v poslední hodiinu smrti své nad pánem Bohem a svou duší nezapomenul*“.³¹ Děkan to ale odmítl s tím, že je to rebelant proti císaři, který mimo jiné okradl hranického kněze, a že mu již jednou byla udělena milost a nenapravitel se.

Nejspíše ve chvíli, kdy se průvod se zločincem vydal na cestu, zazvonili na malý zvonek na radnici (byl na věžičce na začátku Nerudovy ulice). Zločinec někdy kráčel, někdy byl vezen katem na popravčí káře, nebo na smyku za koněm, a to dnešní ulicí 28. října, Hranickou branou ven z města. Na hostinci U Modré hvězdy prý kdysi bývala věžička se zvonkem a také na něj mělo být zvoněno, když kolem zločinec vedený na popravu procházel. Když byl v roce 1616 popraven jistý Zborovský, „*když na popravu vedený posměšně dobrou noc lidem vinšující, branným aby na ně nečekal, tovaryše toho řemenářského vyzývající aby šel a krve jejich se napil*“. Tato poprava tedy byla podle všeho vykonána na večer a odsouzenec procházel branou.

Průvod dále procházel starou Hranickou ulicí na starou Hranickou cestu, které vedly o něco jižněji souběžně s dnešní ulicí k tzv. poslednímu zastavení. To zřejmě bývalo v místech dnešní kapličky Nanebevzetí Panny Marie, které se také říká Na Spravedlnosti a zločinec tak byl v půli cesty.³² Kapličku měl v roce 1740 zřídit Jan Smejkal, v samotné kapli je ale záznam z roku 1925, kdy lipenský učitel František Novotník opravil fresky sv. Jáchyma, sv. Anny a Nanebevzetí Panny Marie. Podle něj tehdy byly v kapli četné nápisy z let 1705—1720 a on sám uvádí, že původní malby byly z roku 1698. Údajně mělo být popraviště nedaleko v místech, kde dnes stojí kříž. Je to

ale omyl, který se traduje v literatuře a ani prospekci zde nebylo nalezeno nic, co by popravisti navštěvovalo.³³ Zločince ale od kapličky čekala ještě takřka stejná dlouhá cesta k popravišti, kde byla lipenským poprávním mistrem vykonána samotná exekuce. Poslední slova zločince před popravou potom podle výše uvedeného „Pořádku“ byla: *Ježíš Kristus za mne umřítí a pro ospravedlnění mé zase z mrtvých vstátí ráčil. Ach milý Ježíši Kriste, tys mne od zatracení věčného vykoupil. Já jsem tvůj, k tobě přináležím. Ó synu Boží smiluj se nade mnou, v tvé ruce poroučím duši mou.*

Ne vždy se však poprava skutečně konala. V roce 1601 měl být popraven jistý Jíra Šafař, řečený Strejček z Ivanovic, pro vraždu, krádeže a smilstvo, ale na přímluvu přespolních lidí a z rozhodnutí tehdejšího pána Jiříka z Vrbna mu byla udělena milost. Podle záznamu se ale i Jiřík z Vrbna domníval, že mu již nestihnou milost doručit, přičemž zprávu podle všeho skutečně doručili na poslední chvíli, „*již k místu popravnímu přišli, postihli předce ti lidé, běžící během*“. Odsouzeného Strejčka tak z popraviště odvedli zpět do vězení, kde se potvrdilo, že milost skutečně obdržel, ve vězení se pak léčil a nakonec byl propuštěn poté, co složil revers, že se místním nebude mstít, a zaručili se za něj rukojmí.³⁴ Dva zloději, Pavel a Jíra Kopka, byli v roce 1622 pro krádeže v Pekelném mlýně a na jiných místech odsouzeni ke ztrátě hrdla, ale trest jim byl prominut na vězení. Na to sepsali revers, kterým slíbili, že za udělenou milost po odsedění trestu navždy odejdou z panství a nebudou se zde nikomu mstít.³⁵ Z roku 1627 máme doloženou podobnou příhodu, byť se nakonec neodehrála na lipenské šibenici, ale u Hranic. Tři obyvatelé Dolního Újezda, Jan a Václav Halouzkové a Václav Kučera, měli být za dvě vraždy a krádeže vojenských koní v době rebélie odsouzeni k oběšení. Avšak na přímluvu řady lidí, a proto, že se za ně řada lidí zaručila, byli zproštěni trestu smrti, přestože „*všichni tři, obzvláště každý, provaz na krku majíce, týž tu při Hranicích konec svých životů vzítí měli*“. Svou roli zřejmě hrálo i to, že vraždy spáchali na dvou zbojnicích, kteří je ke krádeži koní přinutili.³⁶ Na druhou stranu Václav Kučera v páchání zločinů pokračoval a byl v roce 1629 popraven na Potštátě.³⁷

Jednou z výjimek byla také poprava čtyř zbojníků v roce 1710, která se stala pro lid skutečným divadlem. Z dochovaných účtů máme totiž doloženo, že k ní bylo povoláno vojsko o síle 113 mužů, označených jako husaři a hajduci, přičemž hajduci měli za úkol hlídat a usměrňovat přihlíževší lid tak, aby nebyla pošlapána úroda.³⁸ Tito zbojníci ovšem nebyli popraveni na popravišti, ale oběšeni na stromech.³⁹ K tomu zhotovili za dva zlaté lipenští kováři čtyři háky na stromy k uchycení provazu, provazník dostal tři zlaté

29 K praxi duchovní útěchy na popravišti a před popravou např. DÜLMEN, Richard van: *Divadlo hrůzy*. Praha 2001, s. 87—94.

30 MARADA, Miroslav: c. d. *Smolná kniha*, s. 40—41.

31 SOKA Přerov, AM Lipník, inv. č. 629, Soudnictví trestní, fol. 22. Šlo nejspíše o děkana P. Jana Tančíka.

32 Kaple je od roku 2013 památkově chráněna. ORÁLKOVÁ, Iva: *Soupis nemovitých kulturních památek okresu Přerov*. Olomouc 2015, s. 178—179.

33 E-maily z 6. 12. 2016 a 14. 3. 2017 s dr. Zdeňkem Schenkem.

34 MARADA, Miroslav: c. d. *Smolná kniha*, s. 32.

35 SOKA Přerov, AM Lipník, inv. č. 629, Soudnictví trestní, fol. 13.

36 MARADA, Miroslav: c. d. *Smolná kniha*, s. 59. SOKA Přerov, AM Lipník, inv. č. 629, Soudnictví trestní, fol. 14.

37 SOKA Přerov, AM Lipník, městské účty inv. č. 7205 z roku 1629 – dáno poslu na Potštát za příčinou zlopověstného Kučery dva groše a čtyři denáry. MZA, sbírka rukopisů G 10, sign. 283, fol., fol. 136r.

38 SOKA Přerov, AM Lipník, kart. 34, inv. č. 670. ZAOpO, VS Lipník, karton 1. Případy hlídání popraviště vojskem viz např. van DÜLMEN, Richard: c. d., s. 98—101.

39 Podle rozsudku pražského apelačního soudu měli být: auf die erst beste baum aufgehengt.

třicet krejcarů za provazy na svázání, vedení a oběšení odsouzených. Lazebník dostal jeden zlatý 27 krejcarů za léčení odsouzeného a za jakési nápoje pro všechny a kat dostal za každého šest zlatých, tedy celkem 24 zlatých.

Zjištění množství popravených na lipenském popravišti a potažmo také počet pohřbených delikventů naráží na problém nedochování řady pramenů, jejich velkého množství z určité doby, ale také na to, že se např. dochovaly spisy k určitému případu, ale samotný rozsudek schází. Dokonce ani nevíme, která poprava byla jako vůbec poslední v Lipníku nad Bečvou provedena. Lze tak prozatím pouze uvést počet prokázaných poprav, který byl v letech 1542—1743 celkem 74 popravených různými způsoby.⁴⁰ Zpravidla bývá prokázána jedna poprava ročně, ale lze uvést, že v roce 1552 bylo celkem 11 poprav a v roce 1612 šest. Extrémem samozřejmě byla velká pobělohorská poprava v Hranicích v roce 1627, ale ta nesouvisí s lipenským popravištěm. Většina jich byla oběšena, další byli štáti mečem či lámání kolem.⁴¹ Nejméně případů máme doložených upálením a utopením, ale nelze vyloučit, že při upálení kat např. vhodil některé kosti z popravišti do ohně a ulehčil si tak práci se zakopáváním. U některých popravených je totiž uvedeno, že byli u popraviště zakopáni, u některých, že byly jejich ostatky do popraviště vhozeny.

Šibenice jako nečisté místo a hrob delikventů

Z dochovaných dokladů je nutné zmínit také to, že popraviště bylo samo o sobě nečistým místem. Běžně se sem nikdo neodvážil chodit, i když máme doklady o tom, že se tak příležitostně dělo. Při samotné popravě se přihlížející dav nacházel v okolí šibenice, v samotné blízkosti a přímo v šibenici to byl jen kat, jeho pomocníci a delikvent. V Lipníku máme doloženu řadu případů, kdy byli delikventi buď vhozeni do prostoru šibenice, nebo zahrabáni v její bezprostřední blízkosti. V blízkém okolí bylo také vystaveno na kůlu kolo s delikventem, kdy kůl byl zaražen do země, a zde se také nacházela hranice v případě upálení. Případy popravě kolem již byly zmíněny, u popraviště byl upálen např. 12. dubna 1600 Jakub pastýř z Lazník, který byl na popraviště odvezen na káře a zde upálen. Z případů zahrabání u šibenice uveďme Maruši Holičku z Radotína, která byla 8. prosince 1615 utopena a pak převezena a zahrabána u šibenice.⁴² V roce 1612 bylo katu podle městských účtů vyplaceno 15 grošů za „*od sklizení dvou z práva popravištného*“. Popravení byli nejspíše vystaveni a městská rada rozhodla, že je má kat odklidit, tj. nejspíše vhodit jejich ostatky do popraviště.⁴³

S popravišti a těly popravených souvisela také řada pověr a kouzelných praktik, které přitahovaly řadu lidí a slibovaly získání štěstí, zdraví, financí, nezranitelnost apod.⁴⁴ Samozřejmě šlo o zakázané praktiky, a tak se o většinu těchto magických praktik dozvídáme většinou opět z výslechů lidí obviněných z nějakého zločinu či přímo z čarování. Ve většině případů se jednalo o užití částí těl a oblečení popravených nebo oprátky, ze kterých prý dokázaly čarodějnice dojit mléko apod. Čarovnou moc měla také hlína z popraviště a rostlina mandragora, která se také používala k magickým praktikám, rostla prý pouze na popravištích, ovšem již Matthioli ve svém herbáři prokázal, že jde jen o podvod, který však nebránil pověřivým lidem těmto praktikám věřit.⁴⁵

Z Lipníka samotného máme prozatím jeden přímý a jeden nepřímý doklad takových praktik spojených přímo s popravěním. V roce 1636 byl totiž popraven kolem ovčák Bartoň ze Slavkova a „na čtvrtý den kdosi klíny odspodu zdobýval, až se kolo pošinulo tak, že je rukou dosáhnouti mohl, dvě oprátky odřezané byly, potom poručeno mistru, by to do spravedlnosti hodil a nikdo aby víc nehřešil“.⁴⁶ Nepřímým dokladem je výslech Anny Boudky v roce 1619 pro čarování, která mimo jiné řekla, že vředy na nohách úředníka na Veselíčku mohlo způsobit kouzlo, kdy se „všelijakých kostí úmrlčích jak člověčích, koňských, psích i kočičích“ vyvaří a nalejí na cestu, po které dotyčný přejde.⁴⁷ Takových magických kostí bylo právě na popravěšti dostatek. Mimo to víme, že v roce 1574 po popravě dvou lotrů v nedalekých Hranicích, kteří byli vztyčeni na kole, dvě dívky jednomu z lotrů uřezaly „kus košile, chtějí čarovati, aby mnoho hostí na pivě měly“.⁴⁸

Lipenské popravěště, právní symbol, místo výkonů exekucí i varovný symbol umístěný v krajině, již dnes nestojí. Dlouhá léta v minulosti však představovalo významný bod potvrzující výkon městského práva, který byl sice nečistým místem, ale město na něj zároveň bylo pyšné a staralo se o jeho údržbu. Po zániku hrdelní pravomoci město tento symbol na základě císařského nařízení rozbořilo a lze jen doufat, že v některém pokračování přinese čtenářům zprávu o archeologických nálezech z místa popravěště.⁴⁹

40 Jako pramen pro zjištění množství popravených slouží jednak městské účty, kde v kolonce platy na mistra popravního bývá uveden plat za popravu a často také způsob poprav. Dále je to lipenská smolná kniha a kronika lipenského primátora Martina Zikmundka. Jako poslední jsou to dochované právní spisy z Archivu města Lipníka a z Velkostatku Lipník. Počty prozatím prokázaných poprav jsou následující: 1542 – 3, 1544 – 1, 1549 – 5, 1552 – 11, 1553 – 1, 1556 – 3, 1558 – 2, 1560 – 3, 1600 – 5, 1606 – 1, 1611 – 1, 1612 – 6, 1615 – 4, 1616 – 2, 1617 – 1, 1618 – 1, 1620 – 2, 1621 – 1, 1622 – 1, 1623 – 1, 1624 – 2, 1628 – 1, 1629 – 1, 1630 – 1, 1635 – 1, 1636 – 1, 1637 – 1, 1645 – 1, 1680 – 2, 1687 – 1, 1743 – 1. Jednotlivé případy budou uvedeny v některém z pokračování příspěvku o lipenském hrdelním právu.

41 Také Richard van Dülmen je uvádí jako nejčastější poprav viz van DÜLMEN, Richard: c. d., s. 126.

42 MARADA, Miroslav: c. d. *Smolná kniha*, s. 30, 52.

43 SOKA Přešov, AM Lipník, městské účty, inv. č. 7198 z roku 1612.

44 WOJTUCZKI, Daniel: *Magic at the Gallows, dealing with the Bodies of executed convicts in Silesia and Upper Lusatia in the early modern Period*. Limbs, Bones and reopened Graves in past Societies. Bytów 2015, s. 377 – 404.

45 Mathioli o mandragore píše: „Dryáčníci a šejdíři, kteří s hrubými krámy po světě jezdí, prodávají jeden kořen, ku podobnosti muže aneb ženy zformovaný, a namlouvají lidi, kterak ho těžce dostávají, že jej musejí pod šibenicí s velikým strachem a nebezpečnějším životem vykopávat, psa černého za provaz k tomu kořenu přivázati, sami sobě uši smolou aneb voskem zacpat, aby kvílení a křiku téhož kořene neslyšeli, nebo jakž jej uslyší, že by ihned tu na místě zemíle a hrdla nechali. Co jest to medle jiného, nežli což o kapradí říkají, že kdož semeno jeho chce mít, musí smělý býti a čerta se zmocnit: takovým bláznovstvím a obłudami sluší lidi šáliti a mámíti (qui vulgus vult decipi). A k tomu já teď jsem, volá na rynku dryáčník, abych to dělal. Protož řemeslné sobě to vymyslíli a kořen takový draho prodávají, připsávají mu divné moci, jakoby lidem, zvláště očarováním a okouzlením, štěstí dával, neplodné ženy plodné činil, aby toho mužička každou sobotu vínem a vodou zmyl, do čistě rouchy obalil a v tajnosti choval. Ale věděti má dobrotivý čtenář, že takový kořen mandragory aneb mužiček jest pouhá báseň a kleveta, k oškrábání prostých lidí o peníze nastrojená. Nebo ti šejdíři sami jej tak ku podobnosti muže aneb ženy formují a vykrajují z kořeni posedového aneb kosatcového, a to tehdáž, dokudž jest mladistvé a čerstvé. Kdež vlasy mítí chtějí, tu vloží zrna ječné aneb prosné, potom zahrabi kořen tak vykrajený do písku a tachají tam až se zrna zejmou a vláseničko z sebe vydojají, což se obyčejně stává ve třech nedělích. Naposledy zase jej vykopajíce obřezí a to vláseničko přitroslé ostrým nožem ostroří a tak subtilně jej zformují, aby se zdálo mítí vlasy a chlupy na hlavě, na bradě i dole a tudy hloupé lidi oklamávají. To šibalstvo oznámil mi sám jeden dryáčník v Římě, když jsem ho na francou nemoc hojil, ukázal mi některé z těch řezaných kořenů a pověděl, že časem bohatým lidem jeden za třicet dukátů prodával. Ačpak koli nahore dotčené ceremonie a pověry, kteréž by měly zachovávat býti při vykopávání toho kořene, vypsal poněkud dávno Flavius Josefus v knize 7 de bello Iudaico in kapitole 25, však tam nepíše o kořenu mandragory, ale o jiném kořenu, jménem Baaras, kteříž jest neznámý.“

46 MZA, sbírka rukopisů G 10, sign. 283, fol. 132r.

47 MARADA, Miroslav: c. d. *Smolná kniha*, s. 47.

48 INDRA, Bohumír – TUREK, Adolf: *Paměti drahotušských kronikářů 1571—1911*. Časopis Vlasteneckého spolku musejního 55/1946. Olomouc 1947, s. 21.

49 Viz poznámka č. 33.

Miroslav Marada

Z historie židovské triviální školy v Hranicích

Zájem státu na elementární gramotnosti nejširších vrstev obyvatelstva, která se ve 2. polovině 18. století stávala stále naléhavějším předpokladem hospodářského rozvoje, byl vyjádřen vydáním všeobecného školského řádu z 6. prosince 1774,¹ ukládajícího vzdělávací povinnost dětem poddaných v dědičných zemích² habsburské monarchie. Dokument, završující předcházející tereziánské školské reformy, zavedl jednotnou organizaci i náplň základního školství v zemi, a bývá proto často považován za uzákonění povinné školní docházky.

Mimo působnost všeobecného školského řádu prozatím zůstávaly děti židovských rodičů. Židovský vzdělávací systém, založený především na výuce hebrejského jazyka, studiu starozákonních knih, talmudu a potalmudické literatury, byl po staletí zcela autonomní a stát do něho, snad kromě cenzurování hebrejských knih, nezasahoval. Ustanovení Generálního policejního řádu Marie Terezie pro moravské židy z roku 1754, týkající se vzdělávání,³ jsou v podstatě jen uznáním tradičních zvyklostí, bez nároku na státní dohled v této oblasti.

Změnu přinesly až tzv. židovské toleranční patenty Josefa II., vydané pro Čechy 19. října 1781 a pro Moravu 13. února 1782. Jejich vydání bylo projevem císařova záměru učinit ze židů „užitečné poddané“ a zasáhly podstatným způsobem do řady oblastí života židovských obyvatel,⁴ které stály doposud mimo přímý vliv státu. Pokud jde o vzdělání, bylo židům zpřístupněno studium na vyšších školách včetně univerzit a židovské obce, které měly synagogu, byly povinny zřídit triviální školu s německým vyučovacím jazykem. V místech, kde tyto školy nebyly zřízeny, měly židovské děti navštěvovat školu křesťanskou, v níž jim měla být vyhrazena zvláštní lavice. Židovské triviální školy podléhaly stejným pravidlům, stanoveným školským řádem z roku 1774 a návazně tzv. schulkodexem⁵ z roku 1805, jako triviálky farní nebo městské, s odlišnostmi pouze ve výuce náboženství a úpravou docházky s ohledem na sabaty a židovské svátky. Židovské mládeži obojího pohlaví poskytl vzdělání v sekulárních předmětech, třebaže tradiční systém vzdělání v chederech a ješivách se v našich zemích souběžně udržel ještě déle jak půl století.

O výuce v židovské triviální škole i v chederu přinesl ve svých vzpomínkách autentické svědectví přerovský rodák Ignaz Briess.⁶ V našem regionu se kromě Přerova nacházely židovské obce ještě v Kojetíně, Tovačově, Lipníku a Hranicích. Poznatky o jejich školách jsou dosud velmi omezené. Krátkým nástinem historie židovské triviální školy v Hranicích se pokusíme tuto mezeru alespoň trochu vyplnit.

Hranická židovská obec vznikla v průběhu 20. a 30. let 17. století, více jak o sto let později než ostatní jmenované obce, počtem obyvatel je však již v průběhu 18. století, s výjimkou Lipníka, předstihla.⁷ Přesný rok vzniku triviální školy v obci není znám. Letopočet 1770, zmíněný v úvodu ke kronice hranické židovské obecné školy,⁸ a taktéž uvedený v Rabinowiczově kapitole o historii hranické židovské obce v Goldově sborníku,⁹ lze stěží brát za věrohodný, čehož si ostatně byl vědom i pisatel kroniky, poznamenávající, že se jedná pouze o údaj ústně tradovaný. K roku 1784 bylo na Moravě sice vykazováno již 42 židovských škol,¹⁰ založených s finanční podporou Eskelesovy nadace,¹¹ avšak uplynula zřejmě určitá doba, než se rozběhla výuka, neboť se jednalo o nemalou položku ve výdajích obce a nebylo snadné zajistit vhodné umístění a vybavení třídy, kvalifikovaného učitele a v neposlední řadě také dostatečnou docházku žactva. Hranickou židovskou ulici (dnešní Janačkovu) tvořilo pouhých 17 domů, které nestačily ani k ubytování filiantů a jejich rodin, natož aby zde bylo možno zařídit školní třídu. Stísněné poměry podstatným způsobem nezměnily ani zakoupení bývalé vrchnostenské olejny a zaniklého dvora v Horní ulici na počátku 19. století,¹² a tak židovská triviální škola po celou dobu své existence působila v pronajatém „lokále“ v křesťanské části města.

O učitelích působících na hranické židovské škole je doposud známo velmi málo. Jako první učitel se uvádí Abraham Morgenstern,¹³ pocházející patrně přímo z Hranic, kde bylo toto příjmení časté. Do školní služby nastoupil asi v roce 1798 a zemřel 22. prosince 1811. V matrice učitelů triviálních škol, vedené lipnickým děkanem, který vykonával z titulu církevního dozoru nad školami funkci okrskového školního inspektora a pod jehož dohled spadaly i židovské školy v Lipníku a Hranicích, jeho jméno není zaznamenáno.¹⁴

Morgensternovi nástupci byli přespolní, což bývalo u zaměstnanců židovských obcí běžné. Prvním z nich se stal Markus Fröhlich, narozený asi roku 1785 v Uherském Brodě, kde se 23. srpna 1809 i oženil se Sárou Knöpfel-

1 Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen in sämtlichen k. k. Erbländern.

2 Tj. bez uherských provincií, pro které bylo podobné nařízení vydáno o tři roky později.

3 MÜLLER, Willibald: *Urkundliche Beiträge zur Geschichte der mähr. Judenschaft im 17. und 18. Jahrhundert*. Olmütz 1903, s. 87—88 (kap. Die General-Polizei-Prozess- und Kommerzialordnung des Jahres 1754).

4 Podrobně k oběma patentům srv. SINGER, Ludwig: *Zur Geschichte der Toleranzpatente in den Sudetenländern*. In: *Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslovakischen Republik*. 5. Jahrgang, Prag 1933, s. 231—312.

5 *Politische Verfassung der deutschen Schulen in den k. auch k. k. deutschen Erbstaaten*. Česky vydáno r. 1822 pod názvem *Politické zřízení obecných škol*.

6 BRIESS, Ignaz.: *Ze židovské ulice*. Olomouc 2001, s. 81—89.

7 V roce 1798 bylo v obci systemizováno 120 rodinných míst, tj. asi 600 osob, v roce 1830 se uvádí v Hranicích 659 židů (SCARL, Hieronymus: *Systematische Darstellung der in Betreff der Juden in Mähren und im k. Antheile*. Schlesiens erlassenen Gesetze und Verordnungen. Brünn 1835, s. 7).

8 Archiv Židovského muzea v Praze, fond Židovská náboženská obec Hranice, sign. 42152.

9 RABINOWICZ, Jakob: *Geschichte der Juden in Mähr. Weisskirchen*. In: Gold, H. (Hg.): *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn 1929, s. 385.

10 HECHT, Louise.: „Gib dem Knaben Unterricht nach seiner Weise“ (Spr. 22,6). Theorie und Praxis des modernen jüdischen Schulsystems in der habsburger Monarchie. In: Scheutz, M. – Schmale, W. – Štefanová, D. (Hg.): *Orte des Wissens*. Jahrbuch der Österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des 18. Jahrhunderts 18/19 (2004), s. 127.

11 Nadace nazvaná po moravském zemském rabínu Baruchu Eskelesovi (1692—1753), který odkázal sumu 50 000 zl. k podpoře nemajetných židovských studentů.

12 INDRA, Bohumír: *Historie hranických domů*. Kapitoly z topografie města Hranic. Hranice 2005, s. 271 n.

13 Pisatel školní kroniky uvádí jméno Gerson Morgenstern, v úmrtní matrice i v aktivním materiálu je uveden Abraham.

14 Státní okresní archiv (SOKA) Pířerov, Děkaný úřad Lipník nad Bečvou (Okr. školní inspektorát), inv. č. 1. Matrika není dostatečně spolehlivá, není v ní zaznamenáno ani jméno učitele M. Reise, prokazatelně v Hranicích působícího v letech 1836—1839.

L. 100

Wegman
in
Gefüllnisse

Geburtsort
in
Gefüllnisse

Wegman
in
Gefüllnisse

Verheiratet in
Gefüllnisse

Jahr
1858-1859

Gottlieb Engel	3. Juni 1853	Hauptmann Engel	1858
Anna Rivolt	23. August 1853	Mary	1858
Wolf Emil	8. August 1853	Wolf	1858
Anna Fried	6. Sept 1853	Leymann	1858
Samuel Fried	14. Jan 1854	Mohr	1858
Witold Langen	30. Jan 1853	Nichol	1858
Wolf Sami	19. Sept 1852	Abraham	1858
Margareta ^{recte Wilmh} Zeller	14. Mai 1853	Sam	1858
Karl Sami			Mai 1859
Anna Rivolt	3. Sept 1853	Hauptmann Engel	1858
Anna Langen	24. Sept 1853	Rivolt	1858
Anna Rivolt	7. Okt 1853	Margareta	1858
Anna Rivolt	Sept 1857	Anna	1859

Záznam ve školní matrice židovské školy za školní rok 1858/1859.

Stücklisten

1 2 3 4 5 6
Lüpfen

Lüpfen
Lüpfen
Lüpfen

Lüpfen

Lüpfen
Lüpfen

Lüpfen
Lüpfen

Lüpfen
Lüpfen

Lüpfen
Lüpfen

Annahme

ausgegebenen Stücklisten vollständig ersaht

Wien, den 11. August 1859

Joseph Gassner
Lüpfen

macherovou. Hranice, kam přišel roku 1812, jsou uvedeny jako jeho první učitelské působiště a zde také 14. března 1836 zemřel. Zdá se, že jeho vztahy se židovskou obcí či s některými jejími příslušníky nebyly příliš dobré, a jak ukazují prameny,¹⁵ byly na něj podány zdlouhavě šetřené stížnosti pro nedodržování vyučovací doby a zlé zacházení se žáky. Jeden otec požadoval i vzetí syna ze školy a svěření jeho výuky soukromému učiteli, řešily se i problémy s úklidem a vytápěním školní místnosti.

Učitelská místa na židovské škole byla obsazována konkurzem a kandidátů se hlásilo vždy několik. Nejednalo se sice o nejlépe placené povolání,¹⁶ ale stát podporoval jeho prestiž, učitel měl stát v hierarchii obecních činitelů hned za rabínem a rychtářem (roš-hakahalem) a dobrý učitel měl být zřetele hodný při udělování familiantského místa,¹⁷ s nímž souvisela možnost oženit se. Rozhodnutí o přijetí uchazeče příslušelo vrchnosti v součinnosti s římskokatolickým děkanem vykonávajícím funkci školního inspektora. Z výběrového řízení po smrti Markuse Fröhliche vyšel úspěšně Moses Reis, narozený v Holešově, jehož prvním působištěm byla židovská škola v Jemnici. V roce 1839 odešel z Hranic na židovskou školu do Mikulova, kde jako uznávaný učitel působil až do roku 1872.¹⁸

Jeho nástupcem se stal Markus Winter, pocházející z Bzence (nar. asi 1813). Z období jeho působení zmiňme stížnost, kterou podal v roce 1841 k vrchnostenskému úřadu na Mosese Brucka pro pokoutní vyučování (Winkelschule) a odvádění žáků od návštěvy obecní školy. Bruckovi jsme v našem sborníku již věnovali příspěvek,¹⁹ v němž bylo zmíněno jeho vyšetřování kvůli rozšiřování brožur nábožensko-reformního obsahu, jichž byl autorem, mezi příslušníky obce. Winterova stížnost mohla být další pohnutkou pro Bruckovo rozhodnutí odejít z Hranic do Uher. Naopak v roce 1849 podalo jedenáct otců školáků stížnost na Wintera kvůli zlému zacházení se žáky. K osobě Markuse Wintera ještě doplňme, že se v roce 1844 oženil s Josefou Piskovou z Rousínova a na jaře 1854 odešel z Hranic do Těšina.

Jeho nástupcem se stal Abraham Hansel, narozený 26. prosince 1814 v Ivančicích, od roku 1846 ženatý s Pepi Goldmannovou (nar. 1817) z Moravského Krumlova, který působil rovněž jako učitel francouzštiny v hranických vojenských ústavech. Na triviální škole vyučoval do roku 1865. Téhož roku se doposud jednotřídní škola změnila pro vysoký počet žáků na trojtřídní a úměrně tomu byl posílen vyučující personál. V posledních čtyřech letech existence židovské triviálky na ní vyučovali, každý ve svém oddělení, Nathan Sax, Isaias Stix a Salomon Hessinger. K přehledu učitelů školy je třeba ještě dodat, že v době, kdy na uvolněné učitelské místo probíhal konkurz, zajišťovali do nástupu nového židovského učitele krátkodobě výuku učitelé nežidovští.

Lipnický děkan vykonával na všech školách svého okrsku, který přibližně odpovídal rozloze lipnicko-hranického panství, každoroční osobní inspekce, jejichž výsledky byly zaznamenány ve vizitačních protokolech.

15 SOKA Přerov, fond Děkaný úřad Lipník nad Bečvou (Okr. školní inspektorát), inv. č. 65.

16 Nejnižší mzda učitele triviální školy byla stanovena na 130 zl. ročně.

17 Scari, c. d., s. 100—101.

18 Gold, c. d., s. 448.

19 MARADA, Miroslav: *Moses Bruck a jeho místo v historii reformního judaismu*. In: Sborník státního okresního archivu Přerov 2014. Přerov 2014, s. 80—90.

Protokoll

über die am 31. August 1868 abgehaltene Visitation der *Republ. Volksschule* Schule zu *Mähr. Weisskirchen* wohin eingeschulet sind die Ortschaften

I. Patronats-Repräsentant.

1. Ob der obrigkeitliche Repräsentant hiezu 1. geladen worden?

I. *Coll. Republ. Gemeindef.*

*Ich geladen, jedoch nur durch meine
Ausschussmann und als Patronat*

II. Katechet.

1. Dessen Geschicklichkeit?

II.

*Nathan Sachs }
Isaías elia }
Salomon Heflinger }
Bischofen / jeha
in / jeha / elija
ang.*

2. Verwendung und Fleiß?

2.

ausgesprochen

3. Aufführung?

3.

4. Ob er den Tag und die Materie seiner 4. Schulvorträge eigenhändig in der Schule aufzeichne?

Nein

III. Der Lehrer.

III.

*Nathan Sachs } provisorisch angestellt,
Isaias Slia } als Lehrer
Salom. Flepinger }*

1. Ob er ein Tüchtigkeits-Zeugniß habe? 1.

Ja, von ihm

2. Von welchem Dato sein Anstellungs-
2. Dekret laute?

O

3. Ob er ein Gubernialbestätigungs-De-
3. kret habe?

O

4. Ob er das Dekret als Musterlehrer habe? 4.

O

5. Dessen Geschicklichkeit? 5.

6. Verwendung und Fleiß? 6.

bescheiden bei allen Dingen

7. Aufführung? 7.

8. Wie er die Fleiß- und Fortgangs-
8. Verzeichnisse führe?

ordentlich

9. Ob er die Schulverordnungen eintrage? 9.

die Gesetze werden eingehalten.

10. Ob er die Schulmatriken nach der letzten
10. Vorschrift führe?

Ja

11. Ob die Verzeichnisse über die Wider-
11. holungsschüler geführt werden?

Es sind keine Wiederholungsschüler.

12. Ob die Kontrolle zwischen Lehrer und
12. Katecheten nach dem 11. Abschnitte der
politischen Verfassung §. 15 und 47,
Auflage 1812 und nach der Instruk-
tion für die Lehrer Pag. 219 beobachtet
werde?

O

13. Ob er dem Bisitator bei der Bisitation
13. eine schriftliche oder mündliche Anzeige
zu machen habe, und über welchen
Gegenstand?

gut, bis ins Detail

IV. Der Gehilfe.

IV.

V. Schüler.

1. Sein Alter? 1.
2. Ob er auf einer Hauptschule den Präparanden-Kurs gemacht habe? 2.
3. Ob er in den Normalschul-Gegenständen in einer Stadt oder auf dem Lande unterrichtet worden sei? 3.
4. Von welchem Datum sein Anstellungs-Bescheid vom Konsistorium ausgestellt sei? 4.
5. Ob er hinlängliche Kenntnisse in der Kirchenmusik habe? 5.
6. Dessen Geschicklichkeit im Lehrfache? 6.
7. Verwendung und Fleiß? 7.
8. Aufführung? 8.
9. Ob er die vorgeschriebenen neuen Prob-schriften bei dem Visitator eingereicht habe? 9.
10. Ob er durch seinen Lehrer in Rech-nungsaufgaben vorgeschriebenermassen geübt werde? 10.
11. Ob er schriftliche Aufsätze verfertigt habe? 11.

1. Ihr sittliches Betragen während der 1. Visitation?

2. Ihre Aufmerksamkeit?

3. Ihre körperliche Kultur, Reinlichkeit und ländlicher Anstand?

4. Zahl der ^{erfolgt} ~~aus~~fähigen Kinder in der ersten Klasse Davon sind gekommen fleißig

zuweisen gar nicht

5. Zahl der Schüler der zweiten Klasse Davon erschienen fleißig

zuweisen gar nicht

6. Zahl der ~~Sonntags~~ Schüler Davon sind erschienen fleißig

zuweisen gar nicht

7. Ursache des Nichterscheinens oder selten Erscheinens der Kinder?

8. Ob der Lehrer die Nachlässigen dem Seelsorger, dem obrigkeitlichen Repräsentanten oder der Schulinspektion gemeldet habe, und was darauf gefolgt sei?

9. Wie war der Schulvisitations-Befund im Allgemeinen?

1. *Sehr gut*

2. *Zu allem Zufriedenheit*

3. *Die in der Besichtigung der Kinder für in dem Staat über auf dem Lande unrichtig werden ist*

4. *15 Kinder*

5. *27 Kinder*

6. *22 Kinder*

Raumverhältnisse sind

Grundstücke der Kinder sind von Grundbesitzern bei unzureichender

man nicht zufrieden

sehr gut

Die in Besichtigung der Kinder für in dem Staat über auf dem Lande unrichtig werden ist

VI. Eltern.

VI.

1. Ob sie dem Unterrichte einen Werth 1.
beilegen?

Das möglich

2. Ob sie zur Bildung ihrer Kinder über- 2.
haupt und insbesondere durch Verhalten
zum fleißigen Schulbesuche mitwirken?

Ja

3. Was für Hindernisse des Schulbesuchs 3.
sie mit Grund anführen oder vorwen-
den, und wie diese zu beseitigen oder ent-
kräftet worden sind?

Kein solches

4. Wie sie sich gegen den Lehrer benehmen 4.
und ob sie ihm das Schulgeld und die
bestimmten Beiträge ordentlich entrich-
ten, ohne daß er darum betteln muß?

Geßig

VII. Schulgebäude.

VII.

1. Wer der Repräsentant des Lehrers in 1.
dieser Schule sei, und von welchem
Datum die Präsentation laute?

Der k. k. Bezirkshauptmann

2. Wer sie zu bauen und zu unterhalten 2.
habe?

Die Gemeinde

3. Ob die Schule auf einem trockenen und 3.
feuerfreien Platz stehe?

Ja

4. Ob sie licht, mit der inneren Einrich- 4.
tung versehen und genug geräumig sei?

Ja

5. Ob sie mit dem erforderlichen Brenn- 5.
stoff zur Beheizung des Lehrzimmers
und der Lehrerwohnung versehen sei und
wer das Holz abrechdet?

*Der Lehrer erfüllt ein Pauschal von
42 Gulden 20 kr., wird die Gemeinde
da-gegen.*

6. Wie ihr gegenwärtiger Bauzustand sei? 6.

*mittelmäßig gerüstet
Lokal*

VIII. Ortsseelsorger. VIII.

1. Ob er sich der unmittelbaren Aufsicht 1.
der ihm anvertrauten Schulen annehme?
2. Ob er auch außer den Religionsstunden 2.
in der Schule dem Lehrer und Gehilfen
nachsehe?
3. Ob er diese anständig behandle, und 3.
zu ihrer fortgesetzten Bildung mitwirke?
4. Ob er durch Zuspruch an Eltern, durch 4.
weise Behandlung der Kinder den Schul-
besuch, den Unterricht und die Sittlich-
keit befördere?
5. Ob er sich für den Besuch der sonntä- 5.
gigen Wiederholungsstunden, und für die
Einführung des Industrial-Unterrichtes
verwende?
6. Ob er bei vorkommenden Anständen und 6.
Unannehmlichkeiten sie auf eine kluge Art
zu heben trachte?
7. Ob am Anfange des Schul-Kurses die 7.
Ermahnungs-Predigten an die Eltern
wegen des fleißigen Schulschickens ge-
gehalten werden?
8. Ob und wann die verständigen Kin- 8.
der zur Beicht und Kommunion geführt
werden?

IX. Orts-Schul-Aufscher. IX.

1. Von welchem Datum sein kreisämtliches 1. *Joh. Samuel Wolf*
Anstellungsdekret sei?
2. Ob er in der Schule öfters erscheine? 2. *offenbar öfters*
3. Ob er sich den Schulbesuch und die 3. *offenbar Ja*
Sittlichkeit der Jugend, dann die ordentliche Einrichtung der Lehrgebühren thätig angelegen sein lasse, und die bemerkten Gebrechen dem Seelsorger anzeigen?

X. Ortsgerichte und Ortsobrigkeit. X.

1. Ob sie den Schulbesuch auf alle mögliche 1. *Ja*
Art befördern, und die Eltern der ausbleibenden Kinder zur Verantwortung ziehen?
2. Ob die nachlässigen Eltern, wenn sie 2. *Ja nicht dazu gebunden, da
es ein Anfang gemacht wird*
vermöglich sind, von der Obrigkeit mit doppeltem Schulgeld, wenn sie arm sind mit öffentlicher Arbeit bestraft werden?
3. Ob die Obrigkeit den Schullehrer bei 3. *Ja*
seinen Rechten schütze, und zur Einbringung der Gebühren gesetzmäßig Hilfe leiste?

Vorgelesen in dem Hause des Seelsorgers, und von den Theilnehmenden utterschrieben am Tage und Jahre wie oben.

Mrs. Buech
Je. Buechling der Gemeinlich
Grasfrenkel -
Maria K. K. K.
Anna Buech

J. Buechling an
Buechling
Maria K. K.
Grasfrenkel
J. Buechling
Grasfrenkel
Selvon an Buechling
Grasfrenkel

Pro hranickou židovskou triviálku je dochována téměř nepřetržitá řada těchto záznamů od začátku 20. let 19. století až do roku 1868,²⁰ kdy bylo školství vyňato z církevního dozoru. Protokoly mají formu podrobných dotazníků a přes do značné míry stereotypně se opakující údaje jsou cenným pramenem k dějinám základního školství v 19. století, spolu se statistickými výkazy o školách, které děkan rovněž vyplňoval.

Formulář vizitačního protokolu byl sice sestavený pro farní školy, ale používán byl i při vizitaci židovské školy. Obsahoval deset okruhů otázek a zjištění:

I. Zástupce patronátu

II. Katecheta

III. Učitel

IV. Pomocník

V. Žáci

VI. Rodiče

VII. Školní budova

VIII. Místní duchovní

IX. Místní školní dohlížitel

Výběrem zde přinášíme na některé poznatky z těchto protokolů, týkající se počtu žáků a postoje rodičů ke škole v průběhu půl století, v letech 1818—1868. Při vizitaci roku 1818 byl zaznamenán celkový počet školou povinných dětí 59 (32 chlapců, 27 dívek), z nichž navštěvovalo školu pravidelně 19, 19 občas a 21 vůbec ne. Vysvětlení, proč do školy pravidelně docházela sotva třetina žáků, plynou z dotazů věnovaných rodičům. Zde se uvádí, že většina z nich sice uznává potřebnost vzdělání, avšak zastává dosud nepřívznivý postoj k německé výuce. Jako překážky řádné docházky pak prý uvádějí různé neopodstatněné příčiny a někteří mají stále ještě nepřátelský poměr k učiteli. O fyzickém stavu školy se dozvídáme, že se jedná o poměrně suchou, avšak tmavou pronajatou místnost v jednom měšťanském domě. K nízké docházce poznamenejme, že i na vesnických farních školách byla situace podobná.

V židovské obci působili navíc soukromí učitelé, kteří vyučovali i předmětům triviální školy. Tlak na pravidelnou školní docházku však existoval a přinášel i výsledky. Vizitační protokol z roku 1820 uvádí, že z 53 docházkou povinných dětí školu řádně navštěvovalo 28, 15 občas a 10 vůbec ne. Patrně zapůsobilo oznámení nedůsledných rodičů vrchností a případně i nějaký postih. O školní třídě se uvádí, že je opatřena osvětlením a odpovídajícím vybavením. Další zlepšení ve školní docházce dokládá vizitace v roce 1830. Z 59 školáků docházelo řádně 48, občasně jen 10 a jednu žákyň vyučoval soukromý učitel. Zřejmý je i posun v přístupu rodičů, z nichž většina si výuky cenila a nedostatky v docházce se vyskytovaly hlavně v zimě kvůli nemocem a chybějícímu oblečení. Protokol z roku 1840 vypovídá o nárůstu počtu žáků, který si vyžádal zřízení druhé třídy. Školou povinných bylo 83 dětí, z nichž 46 chodilo do výuky řádně, 27 občas a 10 vůbec ne. Rodiče prý posílali děti do školy ochotně a k učiteli se chovali slušně. V roce 1860 inspektor zaznamenal, že žáci byli ke konci zkoušení poněkud neklidní, jejich pozornost napjatá a tělesná kultura, čistota i chování zcela uspokojivé. Z 80 školáků docházelo do výuky řádně 51, občasně 24 a školu nenavštěvovalo 5 dětí. Poslední vizitace lipnického děkana pro-

běhla 31. srpna 1868. Vzdělávací povinnosti tehdy podléhalo 94 dětí a řádně si ji plnilo 72 z nich, nesoustavně 20 a pouze 2 školáci do výuky nedocházeli.

Historie židovské triviální školy se uzavřela po vydání školského zákona ze 14. května 1869, kdy s nadcházejícím školním rokem došlo k její přeměně v obecnou školu pro hranickou židovskou politickou obec, od roku 1870 dvoutřídní a od roku 1877 jednotřídní, která vyvíjela činnost až do sloučení židovské obce s městem na podzim 1919.

Zdeněk Fišer

Slovenský politik Vavro Šrobár a město Přerov. K 150. výročí jeho narození

Podobizna Vavro Šrobára.

Slovenská národní knižnice Martin,
Literární archiv

Ve sborníku Státního okresního archivu Přerov za rok 2016 jsem otiskl článek věnovaný studiu slovenských žáků na přerovském gymnáziu v letech 1875—1916.¹ Připomněl jsem jich celkem 62. V úvodu studie jsem uvedl důvody, které je do Přerova přivedly, popsal jejich tamní pobyt a výsledky jejich studia. Tyto údaje pak byly doplněny stručnými biogramy všech uvedených studentů.

Jedním z nejvýznamnějších byl Vavro Šrobár (9. 8. 1867 Lisková, okr. Liptovský Mikuláš – 6. 12. 1950 Olomouc; pochován v Bratislavě). Stačí nahlédnout do slovníkové literatury. Poprvé byl vzpomenut v Dodatcích monumentálního Ottova slovníku z roku 1909,² následně v Masarykově slovníku naučném z roku 1933.³ Připomíná jej Encyklopedie Slovenska z roku 1981,⁴ Ilustrovaný encyklopedický

slovník z roku 1982,⁵ heslo mu věnovala také Malá československá encyklopedie z roku 1987⁶ i Československý biografický slovník z roku 1992.⁷ Pominut samozřejmě nemohl být v Slovenském biografickém slovníku,⁸ též z roku 1992, nebo v Českém biografickém slovníku XX. století z roku 1999 od J. Tomeše.⁹ Nezapomnělo na něj ani poslední větší slovníkové dílo vydané v českých zemích, osmidílná Všeobecná encyklopedie Diderot (1999).¹⁰ Patří do dějin jak slovenského národa, jak jej připomíná Reprezenačný biografický lexikón Slovenska z roku 1999,¹¹ tak do dějin národa českého, jak naznačuje Ottův slovník Osobnosti Česko z roku 2008.¹²

V minulosti mu bylo rovněž věnováno nemalé množství článků a sborníků. Z nich připomenu jen dvě práce: kolektivní Šrobárov sborník k 70. narozeninám z roku 1937¹³ a podobný sborník nazvaný Dr. Vavro Šrobár politik, publicista a národnoosvetový pracovník,¹⁴ který vydal Ústav politických vied SAV v Bratislavě a vydavatelství Veda tamtéž v roku 2012. Je to vlastně tištěná podoba příspěvků na konferenci, vyslovených o rok dříve v rámci sedmých Dnů Milana Hodžy, konaných již více let v Martine; právě na tento druhý sborník budu v dalším textu častěji odkazovat.

Máme-li stručně charakterizovat historický význam Vavro Šrobára, pak snad můžeme použít heslo z posledního encyklopedického díla, které jej vzpomíná, z Ottova slovníku Osobnosti Česko: „Šrobár Vavro (1867 až 1950), slovenský politik. V letech 1918—20 ministr s plnou mocí pro správu Slovenska a zároveň ministr zdravotnictví, 1921—22 ministr školství

a národní osvěty. Přední zastánce čechoslovakismu, za Slovenského národního povstání jeden ze dvou předsedů Slovenské národní rady. V letech 1945—46 ministr financí, r. 1948 ministr pro sjednocení zákonů.“

Přes tento pozoruhodný výčet funkcí však jméno Vavro Šrobára drtivě většinu obyvatel již nic nerekuje. Platí to jak pro Čechy, tak Slováky. Když v závěru roku 2003 provedl Slovenský rozhlas výzkum na téma, které osobnosti nejvíce ovlivnily vývoj slovenské společnosti, nejvíce hlasů získal Alexander Dubček. Podle procent pak následoval M. R. Štefánik, Vladimír Mečiar, Ľudovít Štúr, Gustáv Husák, T. G. Masaryk a Andrej Hlinka. Vavro Šrobár v průzkumu téměř nebyl vzpomenuť.¹⁵ Tak trochu je to historický nevděk. Vždyť sledovaná osobnost od 4. listopadu 1918 byla pověřena přičlenit k nově vznikající Československé republice právě Slovensko (řečeno slovy pražského Národního výboru „měl zavést na Slovensku pořádek“),¹⁶ stal se na krátko předsedou dočasné vlády na Slovensku (4. 11. — 14. 11. 1918 ve Skalici) s rozsáhlými pravomocemi a následně od 14. listopadu 1918, kdy byla ustavena první československá vláda vedená Karlem Kramářem, se v ní stal ministrem zdravotnictví a zároveň ministrem pro Slovensko. Vývoj na Slovensku byl tehdy velmi složitý, s řadou obrovských problémů, kdy vůbec nebylo jisté, zda se Slovensko skutečně stane součástí nového státu. Jak poznamenal historik Robert Kvaček, „dosud žádný slovenský politik takovým problémům nečelil“.¹⁷ I když se Vavro Šrobár dopustil v této své funkci řady chyb a omylů, zásadní strategický cíl se mu podařilo splnit: získat Slovensko a začlenit jej do struktury nového československého státu.¹⁸

Pro svou funkci byl Vavro Šrobár vybrán mj. i proto, že byl od mládí stoupcem myšlenky čechoslovakismu, tj. ideového politického proudu, který se utvářel v posledních desetiletích existence Rakousko-Uherska a který svého vrcholu dosáhl v období první republiky. Stručně řečeno, čechoslovakismu se představa jednoho československého národa, skládajícího se ze dvou větví, a to větve české, užívající český jazyk, a větve slovenské, uží-

1 FIŠER, Zdeněk: *Biografický přehled slovenských žáků na gymnáziu v Přerově v letech 1875—1916*. In: Sborník SOKA Přerov. Přerov 2016, s. 37—70. K dějinám gymnázia např. *Památník 1870—1930. Šedesát let českého státního reálného gymnasia v Přerově*. Přerov 1931; *Almanach k 100. výročí založení gymnasia v Přerově 1870—1970*. Přerov 1970; *Almanach k 125. výročí založení Gymnázia Jakuba Škody v Přerově*. Přerov 1995.

2 *Ottův slovník naučný*, 28 díl. Doplnky. Praha 1909, s. 1105.

3 *Masarykův slovník naučný*. Díl VII. Praha 1933, s. 81—82. Heslo je značně obsáhlé, charakterizuje nejen Šrobárova politikou, ale rovněž i literární činnost. Naproti tomu heslo v druhé dobové encyklopedii, vycházející v 30. letech 20. století, v Komenického slovníku naučném (sv. X, Praha 1938, s. 238) je velmi stručné, zato je u něj kreslený Šrobárovův portrét.

4 *Encyklopedie Slovenska*. V. svazek. Bratislava 1981, s. 727—728.

5 *Ilustrovaný encyklopedický slovník* 3. Praha 1982, s. 510.

6 *Malá československá encyklopedie*. Sv. VI. Praha 1987, s. 67.

7 *Československý biografický slovník*. Praha 1992, s. 709.

8 *Slovenský biografický slovník*. V. svazek. Martin 1992, s. 498—500.

9 TOMES, Josef, a kol.: *Český biografický slovník XX. století*. III. díl. Praha 1999, s. 298.

10 *Všeobecná encyklopedie Diderot* 7. Praha 1999, s. 405—406.

11 MAŤOVČÍK, Augustin, a kol.: *Reprezentačný biografický lexikón Slovenska*. Martin 1999, s. 323.

12 *Ottův slovník. Osobnosti Česko*. Praha 2008, s. 703.

13 HALLA, J. — HÚSEK, J. — KOSTOLNÝ, A. — TOMÁNEK, E. (eds.): *Šrobárov sborník k 70. narozeninám*. Bratislava 1937.

14 PEKŇÍK, Miroslav, a kol.: *Dr. Vavro Šrobár politik, publicista a národnoslovenský pracovník*. Bratislava 2012. Rozsah sborníku je 826 stran a obsahuje celkem 41 příspěvků. (Dále jen PEKŇÍK, M.: *Dr. Vavro Šrobár*.)

15 Viz LYSÝ, Josef: *Vavro Šrobár v labyrintu kriz modernity*. In: PEKŇÍK, M.: *Dr. Vavro Šrobár*, s. 703—715.

16 KVAČEK, Robert: *Téměř dobrodružství*. In: PEKŇÍK, M.: *Dr. Vavro Šrobár*, s. 286.

17 Tamtéž, s. 289.

18 Ve funkci působil do května 1920, kdy po volbách byl ve funkci vystřídán sociálním demokratem Ivanem Dérerem.

vající slovenský jazyk.¹⁹ Jeho vznik se odehrál v 2. polovině 19. století, kdy jak český, tak slovenský národ (a zejména ten) byly vládnoucí německo-maďarskou elitou drženy v závislém postavení nestátotvorných národů, na rozdíl právě od Němců a Maďarů. V pozadí byly ještě dávné myšlenky Jána Kollára a P. J. Šafaříka o slovanské vzájemnosti, později modifikované a doplněné vizemi Františka Palackého, K. H. Borovského a jiných do podoby austroslavismu, konfederativních projektů na uspořádání monarchie a končící až v nekritickém rusofilství a spojení s velkým slovanským sousedem, Ruskem (v českém prostoru např. Karel Kramář, v slovenském Svetozár Hurban-Vajanský). Novou tendenci vnesl do těchto představ mladý profesor nejprve vídeňské a později pražské univerzity T. G. Masaryk, který přišel s myšlenkou, že Češi a Slovinci jsou synové jediného národa, které dělí jen různé jazykové dialekty. Jak poznamenal historik Ivan Dubnička, který se Šrobárovými čechoslovakistickými postoji podrobně zabýval, „*spočiatku bolo cieľom tejto idey spojenie oboch národov, aby takto ekonomicky, politicky a početne silnejší odolali germanizácii a maďarizácii a v konečnom dôsledku dosiahli národnú a čiastočne aj štátnu suverenitu v rámci rakúskej monarchie*“.²⁰

Co se týče Vavro Šrobára, pak lze konstatovat, že Masarykovy myšlenky v uvedeném směru převzal bezesbytku, jistě i pro osobní kontakty s ním. Spolu s dalšími založil roku 1898 časopis Hlas (vycházel do roku 1904 s podtitulem Mesačník pre literatúru, politiku a otázku sociálnu), v němž uvedenou filozofii rozpracovávali a šířili. Smyslem byla obroda kulturního a politického života na Slovensku, prostředkem úzká česko-slovenská spolupráce, zastřešená myšlenkou jednotného československého národa.²¹

Nemůžu zde záležitosti uvedeného historického proudu a úlohy Vavro Šrobára v něm rozebírat podrobněji; nakonec o tom bylo popsáno již mnoho papírů. Faktem je, že čechoslovakismus se na Slovensku dostával do střetu s jiným ideovým proudem, nacionalismem, a že to byl právě tento proud, který na konci 30. let 20. století převážil a vedl ke vzniku (byť pod tlakem nacistického Německa) samostatného Slovenského štátu. Z hlediska historické retrospektivy pak definitivní konec čechoslovakismu (i když byl ideově mrtev již daleko dříve) byl 1. leden 1993, kdy vznikly dva samostatné státní subjekty – Česká republika a Slovenská republika.

Vrátíme-li se ale zpět do minulosti a k mládí Vavro Šrobára, pak položíme-li si otázku, kde hledat kořeny jeho pozdějšího čechoslovakistického smýšlení, musíme nutně připomenout jeho studium v Přerově. Pobýval tam od konce léta 1886 do začátku léta 1888, tedy dva školní roky. Tehdy to byl mladý, bystrý dvacetiletý muž, vstřebávající podněty z okolí, silně ovlivněný českou kulturou i národním pohybem, ať už celkově v českých zemích nebo v prostředí města Přerova.

Přerov byl tehdy středně velké, prudce se rozvíjející průmyslové město. Jestliže v roce 1880 čítal 11 190 obyvatel (z toho 9 021 českých a 1 704 německých), pak v roce 1890, tedy krátce po Šrobárově odchodu z města, v němž žilo již 16 727 obyvatel (z toho 15 990 hlásících se k české a 527 hlásících se k německé národnosti).²² Pracovala v něm řada strojírenských i jiných továren, Přerov byl významným dopravním uzlem, vznikla v něm řada škol, byl důležitým regionálním centrem kulturního a národního života.²³ Všechny tyto skutečnosti působily na vnímavého slovenského studenta,

který je přetvářel ve svou životní filozofii, možná zprvu v neuvědomělé podobě, již dal posléze konkrétní podobu pobyt v Praze za studia lékařství a zejména jeho spolupráce s T. G. Masarykem. Domnívám se, že toto národnostně ideové ovlivnění Přerovem je dosud málo zdůrazňováno²⁴ a že město Přerov by mělo být hrdé, že jeho prostředí napomohlo zformovat osobnost takového významu, jakou Vavro Šrobár nepochybně byl. Nakonec sám to tak cítil a vyjádřil ve svých vzpomínkách: „*Tu som obdržal maturitné vysvedčenie a tak zásluhou Přerova otvorila sa mi cesta do sveta. Tu som sa stal uvedomelým Slovákom a zamiloval som si českú kultúru a bratský český národ... Tu rástla túžba spojiť osudy oboch vetví slovanského kmeňa v jeden mohutný celok, tak ako to bolo v dávnej minulosti, aby po nás už nikdy nepriateľské, cudzie národy nešliapaly.*“²⁵

Podotýkám, že takto ovlivněn nebyl prostředím Přerova jen Vavro Šrobár. Týkalo se to i jiných studentů, z nichž můžeme připomenout výraznou osobnost lékaře Jána Šipku (1862—1917), který v Přerově studoval od školního roku 1874/1875 a v roce 1880 na tamním gymnáziu jako vůbec první Slovák maturoval. Byl rovněž významným stoupencem čechoslovakismu a obdivovatel T. G. Masaryka, jehož medailon nechal vytvořit na svém domě postaveném v roce 1905 ve východomoravském Fryštáku, kde od roku 1887 působil jako obvodní lékař. Rusofilstvím pak byl ovlivněn jiný ze studentů, Vladimír Krivoš (1865—1942), který roku 1886 odešel do Ruska, aby tam prožil zářivou kariéru i doby ponížení, v prvním případě, kdy byl za 1. světové války poslán jako carský generál do vyhnanství na Sibiř, podruhé o pár let později, kdy strávil pár let v sovětském gulagu na Soloveckých ostrovech. Jeho vazby na město Přerov a zejména na jednoho z profesorů tamního gymnázia, Antonína Krondla, bych rád vzpomenu v příštím svazku tohoto sborníku.

Přerov a studia v něm však nepochybně přispěly k Šrobárově životní orientaci nejen přijetím myšlenky čechoslovakismu. Uvědomil si tehdy také, že za zájmy národa, jak slovenského, tak českého, je zapotřebí aktivně bojovat, že pouhým přihlížením nelze nic získat. I v tomto směru vypovídají jeho paměti: „*Do Přerova šiel rojčivý mladík, ktorý v svojom srdci niesol oheň, nadšenie za národ. Jeho túžby, láska k slovenčine a k rodnej zemi boli ukryté v jeho srdci a myslí, vznášaly sa v jakomsi kúzelnom svete nadzemskom, neskutečnom, obrazotvornosťou vybájenom. Z Přerova sa vracal dospelý študent v mnohom smere zmenený. Za dva roky pobytu v českom prostredí naučila ho česká škola, český profesor ničomu novému: nestačí milovať národ len akosi pre seba samého, tešiť sa z čistej ideálnej lásky, ale treba naozaj lásky čínorodej, aktívnej, pomáhajúcej a bojujúcej.*“²⁶ Že za národ, za myšlenky, ideje a vlastní přesvědčení je třeba bojovat, doložil Vavro Šrobár v následujících letech střety s maďarským politickým systémem,

19 Dle *Všeobecné encyklopedie Diderot*. Sv. 2. Praha 1999, s. 108.

20 DUBNIČKA, Ivan: *Čechoslovakistické pozície Vavra Šrobára*. In: PEKŇÍK, M.: *Dr. Vavro Šrobár*, s. 455—471, citát s. 457.

21 Ke kořenům celého hnutí srovně BAKOŠ, Vladimír: *K ideovému profilu Vavra Šrobára*. In: PEKŇÍK, M.: *Dr. Vavro Šrobár*, s. 162—177. Viz též LEIKERT, J., a kol.: *Kultúrno-politický profil Vavra Šrobára*. Nitra 2005.

22 Dle *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848—1960*. Sv. VI. Ostrava 1978, s. 38.

23 DRECHSLER, Aleš — FIŠMISTROVÁ, Věra — LAPÁČEK, Jiří: *Dějiny města Přerova v datech*. Přerov 2006, s. 99 a dále.

24 Tuto skutečnost ale uvedl Milan Pekník ve své obsáhlé studii *Vavro Šrobár a formovanie slovenskej politiky*. In: PEKŇÍK, M.: *Dr. Vavro Šrobár*, s. 11—136, citát na s. 12.

25 ŠROBÁR, Vavro: *Z májho života*. Praha 1946, s. 140.

26 Tamtéž, s. 141.

DR VAVRO ŠROBÁR

Z môjho
života

FR. BOROVÝ

Přebal knihy pamětí Z môjho života od V. Šrobára
z r. 1946.

Archiv autora

kdy za své přesvědčení a politickou činnost, když jako lékař působil v Ružomberku, byl v roce 1906 vězněn v uvedeném městě a následně v letech 1907—1908 ve vzdáleném Segedíně,²⁷ kde ovšem měl za vězně dvě pozoruhodné osobnosti s nemalým vlivem na pozdější osudy Slovenska: Andreje Hlinku²⁸ a Bélu Kúna.²⁹ Vidíme tedy, že vliv města Přerova a jeho prostředí byl pro následné Šrobárovo ideové a národnostní dozrávání určující.

V několika výše uvedených odstavcích jsem vícekrát citoval paměti Vavro Šrobára, které pod názvem *Z môjho života* vyšly v roce 1946 v Praze nákladem firmy Fr. Borový v počtu 3 300 výtisků. Dnes po 70 letech je to dílo celkem vzácné, dostupné v málo knihovnách. Nebylo to ovšem jediné Šrobárovo dílo memoárového charakteru.³⁰ Připomenu tu jeho *Pamäti z vojny a väzania 1914—1918* (vyšly 1922), spis *Oslobodené Slovensko* s podtitulem *Pamäti z rokov 1918—20* (1928) a také autobiografický politický román *Lux in tenebris* (Svetlo v temnotách) z roku 1937. V rukopise dosud zůstala práce *Slovenské národné povstanie* (1939—1945).

V roce 2017, kdy uplynulo 150. výročí Šrobárova narození (* 9. 8. 1867), jsem proto považoval za vhodné jeho osobnost nejen připomenout, ale k článku připojit rovněž přetisk jedné z kapitol pamětí, týkající se jeho pobytu v Přerově.³¹

Je s podivem, že dosavadní regionální literatura jeho osobnosti ani pamětí nevěnovala prakticky žádnou pozornost. Jen stručně jej v roce 1967 připomněl Rudolf Macháček na stránkách *Kultury Přerova*.³² Přitom paměti jsou psány živě a plasticky, dozvídáme se z nich, proč vlastně Šrobár dostudoval v Přerově, o jeho tamním životě, o nouzi, jíž trpěl, o vlastním studiu, problémech s řečtinou (kvůli ní musel opakovat 8. ročník gymnázia), o dramatickém konfliktu s jedním z profesorů, ale i o jeho národnostním uvědomování.

Osobnosti Vavro Šrobára jsem se v předchozím textu dotkl skutečně jen letmo. Nakonec, v Přerově pobyl pouze dva roky, což byla jen malá část z jeho dlouhého života. Podle jeho vlastních slov z pamětí a skutků v následném životě se zdá, že to pro jeho postoje a jeho národní a politické směro-

vání a usilování byla ale léta klíčová. Vyplývá to i z dopisu, který 31. ledna 1950 napsal Vavro Šrobár tehdejšímu MěstNV Přerov při příležitosti přejmenování jedné z přerovských ulic jeho jménem: „*Moje vzťahy k mestu Přerovu sú stále živé a po celý život vďačne spomínam, čo Přerov pre mňa a moj národný vývin znamenal. Vylúčený z uhorských škôl pre svoje slovenské presvedčenie, našiel som u Vás útulok a dokončil svoje gymnaziálne štúdiá. Prišiel som tak do prostredia českého, z ktorého čerpal som realističtější názor na národ a národnú prácu. Tieto dva roky možno rozhodly o ďalších cestách mojho života.*“³³ Na konci toho roku pak Vavro Šrobár zemřel (6. 12. 1950).

Pravda, město Přerov jej nejmenovalo čestným občánem jako T. G. Masaryka (1935), jeho následného prezidentského pokračovatele Edvarda Beneše (1936) nebo – poněkud kupodivu – jeho politického rivala, ministerského předsedu Milana Hodžu (1938).³⁴ Ale do dějin Přerova Vavro Šrobár svými osobními prožitky jistě patří více, než výše jmenovaní. Možná, že by stálo za úvahu v roce 2018, kdy bude vzpomenu to sté výročí vzniku samostatné Československé republiky, aby byl připomenut pamětní deskou na budově gymnázia i muž, který k jejímu vzniku jako společného státu Čechů a Slováků nemálo přispěl.³⁵

**Podobizna Vavro Šrobára
z r. 1894.**

Fotograf: Jan Tomáš, Praha.
Slovenská národní knižnica Martin,
Literárny archív

27 Viz ŠROBÁR, Vavro: *Z môjho života*. Praha 1946, s. 421 a dále.

28 Andrej Hlinka (1864—1938), katolický kněz, od r. 1905 farář v Ružomberoku. Slovenský politik, v r. 1913 založil Slovenskou ľudovú stranu, již byl v letech 1918—1935 předsedou. Zprvu se hlásil k idejím společného Československého státu, postupně vypracoval program slovenského autonomismu s protičeským zabarvením; konečným cílem byl vznik samostatného slovenského státu. Viz ŠROBÁR, V.: *Z môjho života*, s. 467—471, i jinde.

29 Béla Kún (1886—1939), původem Maďar. Za 1. sv. války padl v r. 1916 do ruského zajetí, kde se přidal na stranu bolševiků. Po návratu do Maďarska spoluzakládal komunistickou stranu, již byl předsedou. Podílel se na vzniku Maďarské republiky rad a na jejím vojenském vpádu na Slovensko, kde se pokoušel založit podobnou Slovenskou republiku rad. Po porážce v r. 1920 emigroval do Sovětského svazu, kde pracoval v Komunistické internacionále. Posléze se sám stal obětí jedné ze stalinských čistek. Viz ŠROBÁR, V.: *Z môjho života*, s. 448—456.

30 K jeho vzpomínkové, resp. literární tvorbě vůbec např. HUČKOVÁ, Dana: *Literát Vavro Šrobár (v literárnohistorickom obraze a v autorskej sebareflexii)*. In: PEKŇÍK, M.: *Dr. Vavro Šrobár*, s. 716—734; TOMČÍK, Milan: *Ľudovýchovné aspekty Šrobárovej beletristiky*. Tamtéž, s. 735—759; ŠIMKOVÁ, Mária: *Jazyk a štýl pamätí Vavra Šrobára*. Tamtéž, s. 760—774.

31 Pod názvem *V Přerově* je v pamětech otištěna na s. 125—144.

32 MACHÁČEK, Rudolf: *MUDr. Vavro Šrobár a Přerov*. Kultura Přerova 10, 1967, s. 150—151, 166—167.

33 Tamtéž, s. 167. Plénum MNV dle návrhu tehdejšího kulturního referenta R. Macháčka přejmenovalo ulici Tusarovu na ulici Šrobárova, ulici Rašínovu na Jaselskou a ulici Macharovu na Fučíkovu. V zdůvodnění přejmenování ulice na Šrobárova se psávalo: „*K počtĕ dr. Vavro Šrobára, abiturienta českého gymnázia v Přerově, vynikajícího syna slovenského národa a hlasatele politické jednoty Čechů a Slováků ve společném státĕ, bojovníka za samostatnost republiky a zasloužilého člena vlády, byla ulice Tusarova přejmenována na ulici Šrobárova.*“ Dle LAPÁČEK, Jiří – HLOUŠEK, Jiří: *Přerov v promĕnách času. Přehled názvů přerovských ulic a námĕstí a pohlednicová tvorba s přerovskou tematikou v letech 1897—1938*. Přerov 2002, s. 12.

34 LAPÁČEK, Jiří: *Čestní občánĕ města Přerova*. In: Přerov. Povidání o městĕ. Přerov 2000, s. 87—90.

35 Ostatně, jak to již vidĕl jeden z jeho současnĕníků: „*Vznik Československej republiky a kladenie základných kameňov jej stavby nerozlučne spojenĕ sú so životným dielom Dr. Vavra Šrobára. Málktorý zo slovenských politikov pracoval tak cielavedome, priamočiarne a nekompromisne ako Šrobár. Vždy mal na mysli svoji ideu, ktorú nezradil, nepustil, nekompromitoval ani vtedy, keď bolo najhoršie. A ideu túto pevnou rukou uskutečňoval, keď dozrela doba, ktorú pomáhal pripravovať. K vedu Šrobár je prvým Slovákom, ktorému bolo v histórii dopriano, aby vykonal veľké štátnické dielo.*“ In: DĚRĚR, Ivan: *K sedemdesiatinám dr. Šrobára*. In: Šrobárov historický sborník k 70. narodeninám. Bratislava 1937, s. 6.

Celkový pohled na Píerov na pohlednici z konce 19. století.

SOKA Píerov

Ulice Komenského na pohlednici z konce 19. století, vpravo budova gymnázia.

SOKA Píerov

V Přerove³⁶

Pán redaktor Pietor³⁷ viezol siedmich študentov do českých škôl na Moravu. V Přerove nechal svojho syna,³⁸ Zacheja zo Sofie,³⁹ Hajdúka⁴⁰ a mňa. Ostatných troch zaviedol do Valašského Meziříčí.

Přerov v tej dobe (1886) mal okolo 10.000 až 12.000 obyvateľov.⁴¹ Práve dokonával sa boj o počesť mesta proti Nemcom. Radnicu⁴² a všetku správu mesta obsadili českými ľuďmi. Boly založené české školy,⁴³ české peňažné ústavy⁴⁴ a Nemci stali sa po tomto víťazstve nepatrnou minoritou.⁴⁵ Do nedávna tu, ako i v mnohých moravských mestách, nemecká minorita vládla nad českou majoritou. Přerov bol považovaný za baštu moravského odboja na bohatej Hanej. O tomto víťaznom eláne som ja ešte nevedel, keď som prišiel z Uhorska. Len som cítil a videl rozmach českého živlu na každom kroku. Už od moravských hraníc radostne nás prekvapovaly české nápisy na nádražných budovách,⁴⁶ české vyvolávanie staníc, české pozdravy a český rozhovor cestujúcich. Stále sme si to srovnávali s domácimi pomermi. Pietor sa usmíval nad našimi naivnými výkrikmi a poznámkami.

„I my si to musíme vybojovať. I u nás to raz tak bude. Preto idete sa sem medzi Čechov utúžiť.“

Separatizmus moravský,⁴⁷ kedysi umele živý a podporovaný Viedňou, bol už tu v Přerove a v mestách vôbec, na vymretí. Ešte sem-tam bolo počut posmešné prezývky na „bratov Čechov“, ale vcelku boj o národnú, jazykovú a kultúrnu jednotu bol už víťazne prebojovaný. Školy mali na tom Ivi podiel.

36 Text kapitoly „V Přerove“ je v Šrobárových pamětech otištěn na s. 125—144. Následně je přetištěn téměř celý, s výjimkou stran 142—144, které se už k autorově pobytu v Přerově fakticky nevztahují.

37 Amber Pietor (1843—1906), novinář, redaktor a publicista; vystudoval práva. V r. 1869 krátce pracoval v redakci Národních listů v Praze, téhož roku se stal redaktorem Peštbudínských vedomostí v Pešti (pozdější Budapešť), od r. 1870 redaktor Národních novin v Martine (v letech 1874—1898 jejich zodpovědný redaktor). V letech 1881—1906 byl také redaktorem a vydavatelem časopisu Národní hlasník. Byl to obránce slovenských práv, v r. 1898 vězněn osm měsíců ve Vacově za članky v Národních novinách. V r. 1869 inicioval založení ženského spolku Živena a v letech 1871—1894 byl jeho tajemníkem.

38 Miloš Pietor (1876—1914) v Přerově studoval jen dva ročníky, I. třídu ve šk. roce 1886/87 a II. třídu ve šk. roce 1887/88. Následně vystudoval Obchodní akademii v Praze a po ukončení studia se vrátil do rodného Martina. Pracoval tam jako hlavní podnikání místní spojitelný. Byl národně a literárně činný, mj. v letech 1899—1903 vydával edici Zábavné a poučné knížky. Od r. 1906 byl redaktorem týdeníku Národní hlasník. Člen Slovenského spevokolu v Martine, v němž odehrál na 50 divadelních rolí; některé hry i režisoval. Za své národní čtení byl šikován maďarskými úřady, v r. 1902 a 1912 dokonce vězněn.

39 Ján Zachej (1874—?) pocházel z Kláštoru pod Znievom v Turci. Jeho otec Samuel Zachej (1841—1918) byl uvědomělý Slovák, v letech 1869—1874 profesor jednoho z mála slovenských gymnázií v Kláštoru pod Znievom. Od r. 1880 se trvale jako úspěšný obchodník i se svou rodinou usadil v bulharské Sofii. Syn v Přerově studoval jen v první třídě ve šk. roce 1887/88. Další jeho osudy neznáme.

40 Josef Hajdúk (1868—1932) studoval gymnázium v Levoči, odkud byl na konci šk. roku 1885/86 vyloučen (a vůbec ze všech středních škol v Uhrách) pro údajný panslavismus. Na přerovském gymnáziu strávil dva školní roky, 1886/87 a 1887/88, ale zřejmě jen jako privatista. Z Přerova odešel na Obchodní akademii v Praze, studia posléze ukončil na učitelském ústavu v chorvatském Čakovci. Tam také zprvu vyučoval. V r. 1905 se vrátil zpět na Slovensku, kde do r. 1918 působil v obci Východnej. Po převratě v letech 1919—1924 byl školním inspektorem v Trnavě, pak v Kežmarku a Levoči.

41 Jak již bylo vzpomenu to v úvodu, Přerov měl v r. 1880 celkem 11 190 obyvatel, o deset let později 16 727 obyvatel.

42 Starostou města v letech 1874—1883 byl Jindřich Matzenauer, v letech 1883—1889 MUDr. František Škacelík a 1890—1896 František Štěpka.

43 České gymnázium v Přerově bylo založeno v r. 1870, ale již od r. 1865 v místě působila rolnická škola, povýšená později (1874) na Zemskou střední hospodářskou školu. V r. 1889 v Přerově vznikla odborná škola strojnická.

44 V r. 1861 byl v Přerově založen Úvěrní spolek záložna, r. 1885 Městská spojitelná a r. 1887 Okresní záložna.

45 Při sčítání v r. 1880 se k německé národnosti přihlásilo 1 704 osob, o deset let později již jen 527 osob.

46 Ovšem to byla téměř čerstvá záležitost, až do r. 1885 byly železniční stanice hlavní moravské železniční soustavy, Severní dráhy Ferdinandovy, označovány jen německými nápisy. Teprve v uvedeném roce, kdy se jednalo o prodloužení koncese Severní dráhy, byla tato pod českým tlakem nucena učinit řada ústupků, včetně označování stanic dvoujazyčnými názvy, německy a česky. Totéž se týkalo vyvolávání názvů stanic průvodčími.

47 Narážka na skutečnost, že ještě po r. 1848 přetrvávala rezidua zemského vlastenečství, mj. se projevující odlišnými postoji české politické reprezentace na Moravě (např. A. Pražák) od postojů české politické reprezentace v Čechách, zvláště v Praze. K tématu podrobněji ŘEPA, Milan: *Moravané nebo Češi? Vývoj českého národního vědomí na Moravě v 19. století*. Brno 2001.

V tomto prostredí som sa tedy ocitol po vylúčení z levočského gymnázia.⁴⁸ Pán redaktor Pietor odovzdal ma na starosť pánu Kašparovi,⁴⁹ úradníkovi v nejakom peňažnom ústave. Tu bol už dávnejšie spolok či spoločnosť priateľov slovenského študentstva. Pán Kašpar bol jeho dušou. Našiel mi byt u pána JUDra Edmunda Palkovského,⁵⁰ advokátskeho osnovníka⁵¹ u Dra Roháčka.⁵² Býval v Žerotínovom zámku na prvom poschodí. V zámku krom rodiny vrátneho nebýval nikto, len Dr. Palkovský. Dostal som za byt jednu obrovskú zámockú izbu s oblokmí⁵³ na námestie Žerotínovo. Palkovský bol mládenec, ale bol už zasnúbený so slečnou, ktorá bývala v Hraniciach. Cestoval tam často. Pán Kašpar obstaral mi ešte i obedy v rodine pána Šilhavého, majiteľa pivovaru.⁵⁴ Večere som dostával u údenára Čermáka.⁵⁵

Pietor mi sveril privátu⁵⁶ u svojho syna a u Zacheja, ktorý chodil do prvej gymnaziálnej triedy. Pri mojom zápise do ôsmej triedy ukázaly sa ťažkosti. Riaditeľ Vrzal,⁵⁷ člen premonstrátskeho rádu, žiadal odo mňa vysvedčenie z ôsmej triedy v Levoči. Halászovi⁵⁸ som písal ešte z domu, aby mi vrátili vysvedčenia zo všetkých tried, ktoré sa majú pred maturitou odovzdať ústavu. Neopovedal na moje listy a prosby a tak som šiel do Přerova len s výstrižkom lokálky z pražských Národných listov. Ale i tu bolo moje meno skomolené. Tento „školský dokument“ síce riaditeľ v Přerove prijal, ale vyhlásil, že podľa zákona nestačí, aby som sa mohol zapísať do ôsmej triedy. Sľúbil som mu, že napíšem znova do Levoče. Ale neprišla žiadna odpoveď. Prosil som riaditeľa, aby snáď on sa pokúsil žiadať moje vysvedčenie. Ani tomuto Halász nedal odpovede. Vrzal sa nahneval, poznamenal čosi o barbarstve a nekolegiálnosti a ja som smel navštevovať ôsmú triedu ako externista. Bol som rád, že ma vôbec do školy pripustili. Chodil som riadne na hodiny, profesori ma vyvolávali, úlohy som písal v škole i doma, ako by som bol býval riadnym žiakom. Ale polročné vysvedčenie som nedostal.

Mal som mnoho ťažkostí s učivom. Najťažšie mi byly predmety: fyzika, pre neznalosť terminologie; gréčtina, pretože sa v Rakúsku vyučovalo tomuto jazyku už od tretej triedy, v Uhrách len od piatej, a filozofická propedeutika,⁵⁹ ktorá bola písaná ťažkým, abstraktným slohom. Na úlohy z češtiny dostával som takéto známky: „Obsahem výborná, gramaticky nedostatečná.“ Zápasil som i s pravopisom i so slohom českým. Ale veď som ja ani slovenský pravopis dobre neovládal, lebo nás v Uhorsku na stredných školách neučili slovenčinu. Čo som zo slovenčiny vedel, to som sa len privátne naučil. A ešte iných ťažkostí bolo: z histórie českej som nevedel skoro nič; ešte menej z dejín českej literatúry. Neznal som ani spisovateľov, ani básnikov, ani ich mená a ani ich literárnych diel. Keď som počúval v hodinách školských odpovede svojich spolužiakov, zdálo sa mi, že sa nikdy nenaučím ani len toľko, čo by stačilo na dostatočnú známku. V Uhorsku som nebol usilovným žiakom, nerád som sa učil z pamäti, naučil som sa len to, čo som sa musel naučiť. Lahko som chápal učivo a uspokojil som sa, že viem svojimi slovami podať stručný obsah.

Dlhšie však nemohol som žiť v takom pohodlí, v takej lenivosti. Bolo treba mnoho čítať, učiť sa, opakovať a nezaháľať. Pamätám sa, ako som neskorro do noci chodil s knižkou v ruke po obrovskej izbe v zámku, ako sa príšerne ozývaly moje kroky v prázdnom, nezariadenom priestore bytu.

Spolužiáci mali ma radi, nie snáď pre moje osobné vlastnosti, ale preto, že som bol Slováč, a v tie časy mali na Morave veľmi radi Slovákov.

Tak i profesori. Keď som pri odpovedi povedal nejakú nehoráznú hlúposť, nehnevali sa, neusadili ma, nevysmievali, ale láskave vysvetľovali, poučali, odporúčali mi, čo si prečítať, aby som sa aspoň zďaleka priblížil vo vedomostiach spolužiakom.

S veľkou vďakou spomínam si na profesora z Cintulú,⁶⁰ Slováka, ktorý bol neochvejným mojím ochrancom. Ale on učil v nižších triedach zemepis. Potom rád spomínam na profesora Kripnera,⁶¹ češtinára, na profesora Fischera,⁶² ktorý krásnym slo-

Profesor Vítězoslav Cintula, slovenského pôvodu, ktorý držel nad V. Šrobárom ochrannou ruku.

Převzato z publikace Slovenský biografický slovník, I. svázek, Martin 1986, foto za s. 368

- 48 Vavro Šrobár studoval v letech 1882—1883 na gymnáziu v Levoči, pak v Banské Bystrici a ve šk. roce 1885/86 znovu v Levoči. To již byl v VIII. gymnaziální třídě, kterou měl zakončit maturitou. Koncem května 1886 zavedl ale ředitel levočského gymnázia vyšetřování 12 slovenských žáků pro údajný panslavismus a tři dny před maturitou bylo všech 12 vyloučeno ze studia, z nich pak pět ze všech středních škol v tehdejších Uhách. Byli to Vavro Šrobár z osmé třídy, Milan Radlinský ze sedmé, Ferko Skyčák, Martin Tryzna a Jozef Hajdúk ze šesté třídy.
- 49 Úředník Kašpar – bližší údaje o dotyčném se nepodařilo zjistit.
- 50 JUDr. Edmund Palkovský (1858—1930) vystudoval práva v Praze, na advokátské praxi byl v Hranicích a Přerově. Od r. 1890 se usadil jako vůbec první český advokát v Moravské Ostravě. Angažoval se v národně českém a politickém hnutí na Ostravsku. Podílel se na výstavbě Národního domu v Moravské Ostravě, tamtéž přispěl k založení občanské záložny a zřízení filiálky Živnostenské banky a ke vzniku českého akciového pivovaru.
- 51 Myšlen advokátní koncipient.
- 52 Dr. Roháček – bližší údaje o dotyčném se nepodařilo zjistit.
- 53 Oblok – slovensky okno.
- 54 Sládek Josef Šilhavý si v r. 1875 pronajal od přerovských hruboměřšanů městský pivovar, existující od r. 1692. V r. 1883 od nich odkoupil propinační práva, tj. práva prodeje piva, vína a lihovin, a posléze dne 24. 1. 1888 odkoupil pivovar sám. Konečně v r. 1892 postavil na pravém břehu řeky Bečvy pivovar nový (dokončen 1894). Vedle něj existoval od r. 1871 ještě akciový pivovar, jehož provozy byly vystavěny v letech 1872—1873.
- 55 Čermák, uzenář – bližší údaje se nepodařilo zjistit.
- 56 Tedy že byl pověřen soukromým dohledem nad mladičkým Milošem Pietrem, jemuž v době příchodu do Přerova bylo sotva 10 let.
- 57 P. Maximilián Jan Vrzal (1839—1913) vstoupil v r. 1861 do premonstrátského řádu; o pět let později byl vysvěcen na kněze. Byl profesorem klasické filologie a tu vyučoval na gymnáziích v Mikulově a na 1. státním německém gymnáziu v Brně. Od 1. 8. 1886 byl jmenován ředitelem gymnázia v Přerově. Za něj došlo ke zrušení reálných tříd na gymnáziu. Od 15. 1. 1889 byl jmenován ředitelem Slovenského gymnázia v Olomouci. Zemřel na pražském Strahově jako knížecarbiskupský rada a nositel řádu Františka Josefa I.
- 58 Ředitel levočského gymnázia pocházel ze slovenské (dobově Uherské) Skalice, původně se jmenoval Ludovit Michálek, později Fischer a nakonec L. Halász. Za revoluce 1848/49 byl stoupence L. Kossutha a bojoval proti centrální vládě ve Vídni. Po rakousko-uherském vypořádání jmenován profesorem na levočském gymnáziu, kde vyučoval dějiny. Jeho horlivost při vyhození 12 studentů byla pochopitelná z toho důvodu, že usiloval o místo inspektora nad středními školami. Jak uvádí v pamětech V. Šrobár, Halász byl „zlomyselný odrodilec a štreber“. V r. 1896 vydal k dějinám levočského gymnázia práci *A Löcsei királyi katolikus főgymnasium története*. Zmíněné gymnázium bylo jednou z největších středních škol na Slovensku, zprvu s označením Levočské královské katolické gymnázium. Do r. 1852 bylo šestitřídní a ve správě premonstrátského řádu, od r. 1852 se stalo osmitřídním vyšším gymnáziem. Vedle něj bylo v Levoči od r. 1860 Levočské evanjelické štátné gymnázium, rovněž s osmi třídami.
- 59 Propedeutika – slovo řeckého původu, znamenající úvod do nějaké vědy, v tomto případě filozofie.
- 60 Viktor z Cintulú (v slovenských zdrojích uváděn Vítězoslav z Cintulú, 1848—1911) studoval na gymnáziích v Trnavě (1860—1866), pak v maďarské Esztergome. Vystudoval historii, geografii, němčinu, francouzštinu a češtinu na univerzitách ve Vídni a v Praze; r. 1874 získal titul PhDr. Zprvu středoškolský profesor v Pardubicích, následně Litomyšli, od r. 1877 do r. 1888 působil v Přerově, pak v Havlíčkově Brodě a v letech 1895—1906 v Praze, kde odešel do penze. Podporoval slovenské studenty na českých školách, přispíval do novin a časopisů krátkými články.
- 61 Prof. Pavel Kripner (někdy i Krippner, nar. r. 1853 v Opatě v Čechách)) přišel na přerovské gymnázium v září 1879 a učil zde do r. 1900, tedy 21 let. Posléze byl ředitelem gymnázia v Boskovicích. Na odpočinku žil v Brně, kde 18. 1. 1926 zemřel. V r. 1908 vydal vlastním nákladem publikaci *Dějiny státního gymnázia v Boskovicích* (83 s.). Napsal i několik článků z oblasti klasické filologie a pedagogiky.
- 62 Prof. Alois Fischer, klasický filolog, přišel na přerovské gymnázium v září 1879 a vyučoval zde 18 let. Přispíval častěji do vídeňského časopisu *Gymnasial-Zeitschrift*. Kromě latiny a řečtiny vyučoval i těšnopis. V r. 1897 byl jmenován ředitelem gymnázia ve Strážnici. Zemřel v r. 1925 jako vládní rada ve výslužbě.

hom, až básnický, prekladal Sofokla a Horáca a tak nám týchto klasikov urobil vzácnými. Ešte si pripomínam s radosťou fyzika Krištúfka⁶³ a meno-vite veľkého Slovana, historika Oščádala,⁶⁴ muža obrovskej postavy a hrdin-skej krásy. Filozofickú propedeutiku prednášal profesor Šíkola,⁶⁵ večne zamračený, samotársky, neprístupný muž. Nikdy sa neusmial. Keď vypo-čul odpoveď, žiak nevedel, či profesor bol s odpoveďou spokojný, alebo nespokojný. Tento predmet bol pre mňa mučením, lebo som abstraktnej českej reči nerozumel. Tak mi zaberalo memorovanie veľmi mnoho času.

Najlepším kamarátom bol mi Ján Šústek,⁶⁶ moravský Slovák, a tuším, že sedliacky synček. Bol najlepším žiakom v triede a snáď i na celom ústa-ve. Tento mi pomáhal, učil sa so mnou, vysvetľoval, čomu som nerozumel, alebo dopĺňoval moje nevedomosti tým, čomu sa oni v nižších triedach už boli učili. Aký pokrok som robil v učení, neviem, lebo som vysvedčenie v pol-roku nedostal.

Spomínam si na prvé Vianoce v Přerove. Na Štedrý deň sa u Šilhavých, kde som chodil na obedy, postili. Raňajky som toho dňa vôbec nemal a ani obed. Večer údenár mal zavretý obchod, tak mi odpadla i večera.

Dr. Palkovský odišiel k snúbenici do Hraníc.

Zostal som sám v zámočkej izbe. A náhoda chcela, že som nemal ani graj-ciara vo vrecku. Tak som sedel při obloku v polotmavej izbe, i díval som sa do protejších oblokov na námestí, kde žiarily vianočné stromky, okolo nich obskakovali deti, dostávaly dary a cukríky a potom zasedaly k večeri. Žive som si predstavoval, ako je tento večer u nás, u rodičov. Otec vstáva pri stole obsadenom celou rodinou, berie „Nábožné výlevy“ do ruky a číta mod-litbu pred jedlom: „Oči všetkých dúfajú v Tebe, ó Pane, a Ty im dávaš pokrm v čas príhodný...“ Zlialy ma slzy a šiel som si hlavu ukryť do perín. V izbe bola zima a lampa vyhasla. Tak som ležal sediac na peľasti posteľe. Hlad i smútok ma trápil. Potom začujem pri dverách spev: „Čas radosti, veselosti.“ Drotárikovi poslali k mojim dverám z dola. Otvoril som im dve-re. Dvaja chlapci žiadaly nejaký podarúnek. Povedal som im, že som tiež Slovák a že nič nemám a že som tu sám a že som veru nič nevečeral. Zara-zili sa, mladší mi z kabelky ponúkol koláč. Vzal som si kúsok z vypýtanej almužny a poďakoval som im. Chlapci odišli. Ale opodiaľ na schodoch stá-la mladšia dcéra domovníkova a videla túto nezvyklú scénu.

Po chvíli zavolali ma dolu do rodiny. Ponúkali ma koláčmi, orechami a čajom. Do polnoci hrali sme karty. Potom šla rodina na utiereň.⁶⁷ Vrátil

63 Prof. Jan Krištůfek učil v Přerově matematiku a fyziku od r. 1874. Po 14 letech odešel v srpnu 1888 na reálku do jihočeského Písku, a to po zrušení reálných tříd na přerovském gymnáziu dle usnesení ministra Gautsche z 5. 7. 1886. Zemřel v Táboře 11. 8. 1922.

64 Prof. Oščádala učil v Přerově rovných 30 let, když tam nastoupil v r. 1871 (do 1901). Zemřel 17. 4. 1913 v Přerově. Jak uvádí jeden z pamětníků, „byl to oblíbený učitel, vysoké postavy, typu Komenského, bodrý a mírný, společenský, ne sice výbojný, ale také ne ustupující. Chodil okázale do Besedy, zpíval české písně, vyhýbal se panské, zámecké straně, přednášel za četnické asistence po venkově o významu r. 1848 – i není divu, že nebyl příznivě zapsán nahoře, takže ho ponechali jen jedno období ve funkci inspektora přerovského okresu.“ In: MACHOVEC, Jan: *Historie přerovských gymnaziálních škol*. In: Památník 1870—1930. Šedesát let českého státního reálného gymnázia v Přerově. Přerov 1931, s. 22.

65 Prof. Josef Šíkola (1837—1915) pocházel z Mukařova. Studoval na gymnáziích v Jičíně, Litomyšli a Mikulově. Na pražské univerzitě navštěvoval tři roky přednášky z fyziky a matematiky, následně dostudoval ve Vídni. Vyučoval od r. 1870 až do r. 1907, kdy odešel na odpočinek. Jistou dobu byl okresním školním inspektorem na Uherskobrodsku. Byl rovněž autorem několika učebnic.

66 Bernard Jan Šústek se narodil r. 1868 v Kaňovicích na Uherskobrodsku (dnes okres Zlín), zemřel r. 1922 v Brně. Katolický kněz, doktor teologie, profesor a bohosvědný spisovatel, autor cestopisu.

67 Utiereň – slov. půlnoční mše.

Tohoto školního roku učil

Předmět	Vlastní podpis příslušného učitele (s udáním hodnosti úřední)	
	v I. pololetí	v II. pololetí
	náboženství	J. A. Rottler c. k. profesor
	#	#
	#	#
jazyku latinskému	Arnost Čuda, c. k. profesor	Arnost Čuda, c. k. profesor
jazyku řeckému	Arnost Čuda, c. k. profesor	Arnost Čuda, c. k. profesor
jazyku českému (jakožto vyučovacímu)	Fr. Bílý, c. k. profesor	Fr. Bílý, c. k. profesor
zeměpisu a dějepisu	Dr. Frank Brückel, supl. učitel	Dr. Frank Brückel, supl. učitel
mathematice	Dr. J. Kristofek, c. k. profesor	Dr. J. Kristofek, c. k. profesor
přírodopisu ()	#	
silozpytu	Dr. J. Kristofek, c. k. profesor	Dr. J. Kristofek, c. k. profesor
philosophické propaedeutice	Jos. Školap, c. k. profesor	Jos. Školap, c. k. profesor
	Předměty volné.	
klavíru	Jos. Šimhauser, supl. učitel	Jos. Šimhauser, supl. učitel
zpěvu	Dr. Čapka	
kremlí	H. Voch, c. k. profesor	H. Voch, c. k. profesor
jazyk francouzský I. oddělení	Dr. Viktor Cindulka	
jazyk německý	Fr. Bílý, c. k. profesor	Fr. Bílý, c. k. profesor
lémpisu	Dr. Frank Brückel, supl. učitel	Dr. Frank Brückel, supl. učitel
Kollacionovali	{ v I. pololetí Arn. Čuda a J. Kristofek v II. pololetí Arn. Čuda a J. Šimhauser	

Úvodní strana katalogu přerovského gymnázia, VIII. třídy, ze školního roku 1887/88 se jmény profesorů, kteří učili V. Šrobára.

Ž á k o v o		Platí-li žák školně čili od něho osvobozen a kterým vynočením		Jak do třídy žák přišel	
příjmení:	<i>Šrobár</i>	I. pololetí	<i>platící</i>	Přijal na základě konf. uznání ze dne 8. října 1887 schváleného ústav. Z. č. 39. ze dne 14. října 1887. c. 9373	
jméno:	<i>Vavřinec</i>	II. pololetí	<i>platící</i>		
Den a rok jeho narození:	<i>9. srpna 1864</i>	Má-li stipendium:		Výtah z vysvědčení odjinud přineseného	
Jeho rodiště:	<i>Lisková, lipovská stolice</i>	jeho jméno, obnos, udělení			
Vlast:	<i>Uhry.</i>			M. Dostal J. - II. m. k. gymn. v P. Převorské na ul. V. Šeb. 1878-82, F. S. v. Lvovci 1883, 19. VII. v. Dvůrské Přírodop. 1884-85, 1911. L. v. Lvovci 1886; v. 1887. sokolov. v. Převor. 9)	
Náboženství:	<i>katolické</i>				
Materská řeč:	<i>česká</i>				
#					
Jméno	Otcovo (matčino)	poručnickovo	odpovědného dozorce	te osoby, u které žák bydlí	
	<i>Štěpán</i>	/	<i>Ant. Pavelka,</i>		
	Stav jejich		<i>rolník</i>	<i>ivědník</i>	<i>1/2</i>
	Bydliště		<i>Lisková</i>	<i>Hor. nám. č. 92.</i>	
	I. pololetí	II. pololetí	Poznámky		
Třída vysvědčení:	<i>druhá</i>	<i>první</i>	<p>1) Popuštěn k. p. k. uč. v. matemat. výnosní, ustav. Z. č. R. ze dne 15. března 1887. c. 3058, pololet. se dáv. uč. v. 29. října 1887, obd. v. 1. srpna 1887, v. 1. srpna 1887 a před. prop. ustav. c. d. ustav. v. 1. srpna 1887, před. ustav. m. k. jazyk. řecký, povol. m. k. dáv. před. v. sprava znahy ne dostatečná po. jazyk. ustav. j. m. ustav. v. sprava ze 29. 10. v. ustav. nedostatečná v. jazyk. řeckém c. 937.</p>		
Mravné chování:	<i>méně příslušné pro neprovládnutí a vzdorovitost</i>	<i>nepokojivě</i>			
Pilnost:	<i>dostatečná</i>	<i>uspokojivá</i>			
Prospěch v jednotlivých předmětech:					
V náboženství	<i>uspokojivý</i>	<i>dostatečný</i>			
V jazyku latinském	<i>dostatečný</i>	<i>dostatečný</i>			
V jazyku řeckém	<i>nedostatečný</i>	<i>dostatečný</i>			
V jazyku českém (jakožto výchovacím)	<i>uspokojivý</i>	<i>uspokojivý</i>			
V zeměpisě a dějepise	<i>dostatečný</i>	<i>dostatečný</i>			
V matematice	<i>dostatečný</i>	<i>dostatečný</i>			
V přírodopise ()	+	+			
V silozpytě	<i>dostatečný</i>	<i>dostatečný</i>			
Ve filosofské propaedeutice	<i>uspokojivý</i>	<i>uspokojivý</i>			
	+	+			
	+	+			
Volné předměty	V jazyku německém	<i>dostatečný</i>	<i>dostatečný</i>		
		+	+		
		+	+		
		+	+		
		+	+		
Vnější úprava prací písemných	<i>slušná</i>	<i>slušná</i>	Vysvědčení vydáno		
Počet zameškaných hodin školních	<i>22</i> ; z nich neomluveno +	<i>9</i> ; z nich neomluveno +	za I. pol. ze dne <i>24</i> 1888 za II. pol. ze dne <i>24</i> 1888		

som sa do tmavej a chladnej izby, ktorá sa vlastne ani nikdy nedala vykúriť. Ale bol som svojim hosťiteľom vďačný. Smútok uletel so spánkom. To bol môj Štedrý večer v cudzom svete.

Po troch-štyroch dňoch dostal som z domova veľký balík. Matka mi v ňom poslala veľkú babu, orechy, sušené slivky a veniec fig a dlhý list od otca a nejaké peniaze.

S Hajdukom, ktorý chodil do šiestej triedy, mali sme celý týždeň hody. Balík zalezal cez sviatky na pošte. Len škoda, že som sa malým drotárikom nemohol revanžovať za štedrovečernú nádielku.

Kedysi koncom zimy presťahovali sme sa, či správnejšie, presťahoval sa Dr. Palkovský do pekného domu na Veľkej Dlážke. Pár mesiacov bývali sme spolu vo dvoch izbách, neskoršie, keď sa mienil oženiť, presťahoval som sa k domovníčke. Pri dome bola veľká záhrada, kde som trávil skoro všetok voľný čas po škole. Pred maturitnými skúškami stával som o 4—5. hodine ráno a učil som sa všeobecné a české dejiny, lebo mi profesor povedal, že aj z nich dostanem otázku.

Na matúre som obštal zo všetkých predmetov. Len z gréčtiny ma nechcel prepustiť hlavný inšpektor, ktorý kedysi v Olomouci či v Brně vyučoval na gymnáziu klasické jazyky. Pri skúške z tohoto predmetu dobromyseľne mi povedal, že je nemožné, aby mi tie dva roky, o koľko dlhšie sa tu vyučovala gréčtina, boli odpustené. Tak som dostal reparát z gréčtiny, ktorý som mal konať po prázdninách. Ešte ma potešil tak, že mi oznámil, že dostanem preklad z Homéra, aby som sa tedy z neho pripravoval.

Pripravoval som sa tedy z Iliady, ale pri skúške dali mi Sofokla. A zase ten pán inšpektor ma tešil, že mi nezaškodí, keď ako riadny žiak budem opakovať ôsmu triedu. Tak už tedy tretí raz. Podvoliť som sa musel, ak som sa chcel dostať na univerzitu.⁶⁸

Na prázdniny som šiel s hodnou dávkou sebavedomia a hrdosti, že som za jeden rok dosť dobre obštal v škole. Niklovým synom⁶⁹ som rozprával, akí sú tam dobrí ľudia, ako mi pomáhali vo všetkom. Rodičov som skoro nič nestál a ešte som si dal spraviť za svoje peniaze nové šaty. Vykladal som, že Čechom na Morave nikto nerozkazuje, nikto ich pre ich reč neprenasleduje, že tam ide všetko a všade česky, a že si my ani predstaviť nevieme, ako by aj u nás malo byť všetko slovenské, súdy, úrady, pošty a školy. A zatiaľ my tu doma na svojom žijeme ako otroci a slúžime Maďarom a mnohí sa boja vyznať, že sú Slováci.

Nebolo divu, že som sa s takýmto sebavedomím srazil s inšpektorom pre ľudové školy, Arpádom Kiszelyom, ktorý o prázdninách prišiel otca nahovárať, aby mu prepustil naše starootcovské bývanie na maďarskú školu, „óvodu“. Roztrpčene som sa v prítomnosti otcovej postavil proti jeho žia-

68 Šrobárovy tehdejší peripetie odráža i poznámka v katalogu hodnocení VIII. třídy ve šk. roce 1887/88: „Přijat na základě konf. usnesení ze dne 8. října 1887 schváleného Zemskou školní radou ze dne 14. října 1887 č. 9273. Studoval I.—IV. na kr. gymnasiu v Ružomberku u Uhrách 1878—82, V. tř. v Levoči 1883, VI.—VII. v Baňské Bystřici 1884—1885; VIII. v Levoči 1886, r. 1887 soukromě v Přerově. Pripuštěn ke zkoušce maturitní Zemské školní rady ze dne 25. dubna 1887 č. 3058, podrobil se téže zkoušce dne 29. července 1887. Obdržel známky uspokojivé v náboženství a filosof. propedeutice, dostatečné v ostatních předmětech mimo jazyk řecký; povolena mu v tomto předmětu oprava známky nedostatečné po prázdninách. Při zkoušce opravené dne 29. září uznán nedospělým v jazyku řeckém.“ Viz SOKA Přerov, fond Gymnázium Přerov, i. č. 277 – katalog VIII. gymnaziální třídy.

69 Byli to synové učitele Nikla v katolíckej škole v Šrobárove rodišti Lisková, ktorý vyučoval tamní děti od třetí třídy výše. Učil tedy i V. Šrobára, který vzpomíná, že v jediné třídě se učilo i přes 120 žáků.

dosti a povedal som mu, že by to bola potupa, keby náš dom mal slúžiť cieľom maďarizácie liskovských slovenských detí.

Cez vakácie bol s ovódom pokoj. Potom otec vybudoval nový príbytok vo dvore naproti múranici, a keď som bol vo svete, staré bývanie predsa len prenajal štátu. Bol i vo veľkej peňažitej biede, ako som to bol už spomenul. Štát platil neprímerane veľké nájomné. Potom farár z veľkej nenávisťi tlačil na úrady, aby si pre óvodu prenajali lacnejší byt. To sa neskoršie i stalo.

O prázdninách navštívil ma Ján Šústek, ktorý bol prijatý za člena augustiniánskeho rádu⁷⁰ v Brne. Posledné vakácie chcel ešte stráviť ako laik na Slovensku. Bol asi týždeň u nás. Chodievali sme na výlety na Veľký Choč a navštevovali sme idúcky domov liskovský salaš. Po jednej návšteve na salaši – boli sme veľmi hladní – milý Janko vypil štyri črpácky kyslej i sladkej žinčice. Nedá sa ani dobre opísať, čo sa s ním robilo už hneď v lese a na poliach cestou domov – nestačil rozpínať nohavice a kľakať. Ale čaj s rumom to všetko zase napravil. Ešte po rokoch, keď som ho ako medik navštívil v Brne, spomínal s veľkou veselostou túto návštevu na liskovskom salaši...

Augustiniánsky rád bol veľmi bohatý a bol v rukách nemeckých.⁷¹ Šústek bol jeden z prvých Čechov, ktorý sa tam dostal, vďaka svojmu vysvedčeniu s vyznamenaním.

Šústek bol krásny mladík: vysoký, silný, černo vlasý a nesmierne prívetivý. U Niklov zanechal mocný, priaznivý dojem. Lutoval som ho, že sa dal na mníšsku dráhu. Ospravedlňoval to tým, že ide do kláštora konať národnú misiu...

Krom Šústka navštívili ma ešte dvaja kamaráti z Moravy. Pred dvoma-troma rokmi vyšly od básnika Rudolfa Pokorného⁷² „Potulky po Slovensku“, v ktorých propagoval sjednotenie československé a v ktorých s veľkou láskou písal o Slovákoch. Do krúžku Pokorného náležali i Slovák, profesor Vlček,⁷³ Moravan Herben⁷⁴ a básnik Heyduk.⁷⁵ Staršia generácia hnevala sa za Štúrov jazykový rozkol na Slovákov a na naše ponosy mala stereotypnú odpoveď: „Proč jste se odtrhli?“

Dostal som sa na Moravu v dobe prielomu netečnosti a nepriazne voči nám. Nová, mladá generácia už si nelámala hlavu pohodlným „proč“, ale hľadala cesty vyrovnáť protivy a pomáhať nám v našom zúfalom postavení v maďarizujúcom Uhorsko. Ale žila tu ešte staršia generácia, ktorá nás Slovákov nemala rada, a kde len mohla, robila zo vzdoru, či hnevu, či z pomsty všelijaké nepríjemnosti slovenským študentom. I ja som zažil a skúsil niečo z nepriateľstva takéhoto profesora zo staršej generácie, ktorý sa stal mojím triednym v druhom roku štúdia v Přerove.

... V jeseni cestoval som do Přerova v tej nádeji, že po oprave reparátu pôjdem do Prahy študovať medicínu. Ale na nátlak inšpektora bol som prinútený študovať ôsmu triedu ako riadny žiak. Miesto Homéra, z ktorého som sa doma pripravoval ku skúške, dali mi prekladať Sofokla, najťažšieho autora z gréckych klasikov.

Zapísali ma tedy ako riadneho žiaka.

Na byt som išiel do privátnej rodiny, bývajúcej blízko Žerotínovho zámku. Domáci bol solícitátorom u advokáta Roháčka, u ktorého pracoval i môj priaznivec, Dr. Palkovský. Zaopatrenie som dostal ako lani.

V triede som sa skoro skamarátil s novými spolužiakmi. Študovanie mi šlo dosť ľahko, lebo som už dosť obstojne ovládal češtinu.

Z nových profesorov si propomínam profesora češtiny, Fr. Bílého,⁷⁶ veľkého priateľa československej myšlienky a tedy i slovenských študentov. Mával radosť, keď som dobre odpovedal, a povzbudzoval ma, keď zbadal moje nedostatky z dejín českej literatúry. Novým profesorom bol pre mňa i prof. Čuda,⁷⁷ ktorý vyučoval latinu a gréčtinu. Tento bol na mňa zlý a nevrlý. Vždy ma karhal, úlohy čo najprísnejšie cenzuroval, a keď mi musel dať čo len dostatočnú známku, pripojoval k nej otázniky. Keď ma vyvolal, stereotypne ma usadil s poznámkou: „Nic nevíte, nic se neučíte – sedněte si.“

Cítil som v ňom nepriateľa nielen svojho osobného, ale vôbec nepriateľa Slovákov. A čím ďalej horšie bolo medzi nami.

Zjavné nepriateľstvo propuklo pred Vianocmi.

Prišiel nahnevaný do triedy, nesúc sošity pre písomné úlohy. Vyprázdnil prvú lavicu pred katedrou a usadil do nej štyroch-piatich študentov, ktorí stáli na prepadnutie z gréčtiny. Na kraj medzi nich posadil aj mňa. Zo sošitov vytrhol pravú stranu s gréckym textom a kázal nám z českého textu prekladať do gréčtiny, bez slovníka a bez gréckej gramatiky.

A ako sa tak trápim s prekladom, vidím, ako tí, čo v tejto lavici so mnou sedeli, vyťahovali z vrecák malé kartičky, na ktorých bol opravený text úlohy, ktorý mali prekladať. Usmievali sa a ľahko prekladali, majúc text úlohy ukrytý v dlani.

Zastal som pri jednom mieste textu a rozmýšľal som, aký aorist by sa lepšie hodil. V tom priskočí ku mne od chrbta prof. Čuda, ktorý sa prechodil medzi lavicami, udre dlaňou na sošit a začne nadávať ako nejakému

70 Augustiniánsky rád v Brně sídlil v kláštore na Starém Brně. V dobe Šústkova príchodu měl již za sebou nejslavnější éru, která byla spojena se jmény opata F. C. Nappa, hudebníka Pavla Křížkovského, novináře a filozofa F. M. Klácela, teologa F. Bratrárnka a jiných. Skončila také doba Johana Gregora Mendla (1822—1884), který byl zvolen opatem v r. 1868 a s nímž je spojen objev dědičnosti.

71 Nebyla to tak úplně pravda. Opat Napp a řada jeho spoluprátrů uměla česky velmi dobře, což ale bylo již méně patrné za opata Mendla a za jeho nástupce Anselma (či Angelina) Rambouska (1824—1901), který byl opatem od r. 1884. Ovšem i ten uměl celkem dobře česky.

72 Rudolf Pokorný (1853—1887) byl básník a prozaik, též překládal z ruštiny a polštiny. Myšlenkově se orientoval na česko-slovenskou vzájemnost a vůbec slovanství. Mj. J. M. Hurbanovi pomáhal vydat sedmý ročník almanachu Nitra, který byl tištěn česky. V nakladatelství Slavík a Borový založil Knihovnu československou, jejímž cílem bylo vzbudit zájem o problematiku Slovenska. Byl rovněž zakládajícím členem Detvanu, spolku slovenských akademiků v Praze. Vykonal několik prázdninových cest na Slovensku, r. 1879 s básníkem A. Heydukem, 1880 a 1885 s etnografem L. Kubou.

73 Jaroslav Vlček (1860—1930) byl významný český literární historik s kořeny na Slovensku, od r. 1901 profesor pražské univerzity. V l. 1918—1919 poslanec Revolučního Národního shromáždění, 1919 až 1925 senátor Národního shromáždění. Mj. autor knih Přehled dějin literatury české nebo Literatura na Slovensku, její vznik, rozvoj, význam a úspěchy. Od r. 1919 byl též správcem Matice slovenské v Martine. Tam je také pochován na Národním cintoríně.

74 Jan Herben (1857—1936), český novinář a spisovatel, blízký prezidentu T. G. Masarykovi. Založil a vedl periodikum Čas (1886—1915). V letech 1917—1925 byl redaktorem Národních listů, následně redaktorem Lidových novin. Známá je jeho kniha Do třetího a čtvrtého pokolení z prostředí moravské vesnice, dále napsal monografii o T. G. Masarykovi, F. Palackém či K. Havlíčku-Borovském.

75 Adolf Heyduk (1835—1923) byl český básník, hlásící se ke generaci májovců. Žil a působil hlavně v jihočeském Písku (s přestávkami od 1860 do penzionování v r. 1899). Jeho dílo je poměrně obsáhlé, obsahuje prvky intimní a přírodní lyriky i velké epické básně. Často se inspiroval slovenským prostředím a byl významným představitelem česko-slovenských vztahů v 2. pol. 19. století. Již po jeho první cestě na Slovensko (1875) vznikla sbírka Cimbál a husle (1876). V r. 1907 vystoupil proti stříbělě maďarských četníků do davu slovenských vesničanů v Černové.

76 František Bílý (1854—1920) se již od mládí účastnil literárního ruchu. Po maturitě (1874) studoval klasickou filologii, pak češtinu a němčinu na univerzitě v Praze a r. 1878 složil zkoušky pro vyšší realky. R. 1879 byl jmenován profesorem na reálném gymnáziu v Přerově, kde se také r. 1881 oženil. Od r. 1888 učil na 1. české reálce v Praze, r. 1898 se stal ředitelem realky na Žižkově a r. 1910 zemským školním inspektorem. V Přerově r. 1881 založil literární odbor Čtenářského spolku. Blízký mu byl obrozenecký romantismus, jistě vliv jeho učitele F. Bartoše. Mj. stál za projektem Lidové čtenky moravské a podobné Slovenské čtenky. Badatelsky se věnoval – kromě rozsáhlé publicistiky a kritiky – zvláště osobnosti F. L. Čelakovského.

77 Prof. Arnošt Čuda – působil v Přerově 14 let (1878—1892). Vyučoval latinu a řečtinu. Působil zprvu na gymnáziu v Mladé Boleslavi, později na státním gymnáziu Praha III, kde také 9. 7. 1912 zemřel.

Přerov - Sad Michalov

Park Michalov, kde V. Šrobár „smutnil“ po svém konfliktu s profesorem, na pohlednici z konce 19. století.

SOKA Přerov

zločincovi alebo podvodníkovi. Nadávky sa z jeho zlostných úst len tak sypaly. Nakoniec niečo hanlivého povedal o všetkých Slovákoch.

Vo veľkom rozčulení odvrkol som mu, aby ma neurážal bez viny, lebo som od nikoho nič neodpisoval.

„Lžete, viděl jsem vás!“

„Nemohl jste nic vidět, jelikož jsem od nikoho neodpisoval a ani nemohl. Můj souseď má jinou úlohu.“

A teraz už začal kričať, ako sa opovažujem upodozrievať z nepravdy profesora pred celou triedou.

„Jděte hned na místo. Dostanete nedostatečnou a mravy nezákonné.“

Chytil som sošit, smačkal a hodil na zem:

„Ja sa nedám od vás urážať bez viny,“ skríkol som a šiel som si sadnúť do lavice.

V triede nastalo hrobové ticho a zdesenie. Profesor šiel si sadnúť za katedru, zakryl si tvár rukama a chvíľku tak premýšľal. Potom vstal, ako uštipnutý jedovatým hadom a reval na mňa:

„Ven z třídy, ven! Více ať vás tu nevidím! Ven, hned!“

Sobral som knižky a pokloniac sa triede u dverí, šiel som von nešťastný, ponížený, potupený.

Ale nešiel som na byt. Bola zima a mnoho snehu. Šiel som ako smyslov zbavený, kam ma oči viedly.

Ocitol som sa v háji, v Michalove,⁷⁸ zastal som, lebo sa mi cesta stratila. Snehu bolo vyše kolien. Pocítil som veľkú únavu. Sadol som si do snehu. A tak som tam sedel hodinu, dve. Začala ma triasť zima. Vstal som a vrátil som sa domov na byt nešťastný, zúfalý.

Na druhý deň dal si ma zavolať profesor z Cintulů, Slovák z ktorýchsi Búrov.⁷⁹ Oznamil mi, že profesor Čuda žiada, aby som bol vylúčený zo všetkých škôl v Rakúskej ríši. Prosil ma, aby som mu vyrozprával, ako sa to všetko stalo. Urobil som tak, verne, nič neokrášľujúc a nič nepridávajúc.

„Pôjdete na byt pána profesora zajtra a odprosíte ho za urážky, že ste pred triedou zmačkal sošit a že ste ho hodil profesorovi k nohám. Inak vás vylúčia z Rakúska – kam sa už potom vrhnete?“

Šiel som tedy na byt profesora, aby som ho odprosil. Nešiel som rád, ani s veľkou nádejou, že sa usmieri, lebo v jeho očiach dopustil som sa skoro zločinu, keď som popieral pred triedou, že má pravdu, že sa mýli! Po čase mi žiaci vysvetlili, že sa profesor nikdy nesmie mýliť, lebo že by stratil autoritu pred žiakmi. A že som mal priznať vinu, i keď som bol nevinný.

Prijal ma po obede. V tvári bol červený. Pozdravil som ho a hneď som vysypal slová, ktoré mi ťažko šly cez pery:

„Prišiel som vás prosiť za odpustenie a prosím vás, pane profesore, abyste sa na mňa nehnevali a aby ste mi láskave dovolili chodiť do vašich hodín.“

„Tak tedy vy, buřiči, teď už s prosíkem!“ A začal znovu celý prípad rozberať, rozčulovať sa a kričať, vyhrožovať. Myslím si: už je všetko márne. Neodpustí, vyhodíť ma dá... Nepripustil ma k slovu: „Mlčte, mlčte, kedyž mluví s vámi váš profesor!“ A zase prúd urážok rinul sa z jeho úst.

Vtom vstúpil nebadane do izby asi 4—5 ročný chlapec. Rozbehol sa k otcovi a plačky prosil, aby ma tatínek nekarhal. Profesor sa akosi spamätal, snáď zahanbil, objal chlapca a mne v rozpakoch odvrkol: „Jdĕte, do hodin můžete opět chodit, ale vězte, že vás do konce roku nevyvolám.“

Vrátil som sa k profesorovi z Cintulů referovať o výsledku návštevy.

„Nešťastie je pre vás zažehnané. Chovajte sa k nemu čo najpokornejšie. Bude vás prehánat a možno, že prepadnete z oboch predmetov.“

A tak celý zbytok roku všetok voľný čas venoval som iba štúdiu latinu a najmä gréčtiny.

V poslednom semestri začali sme prekladať Herodota. Čítanka mala na konci slovník. Učil som sa z neho slovíčka z pamäti. Za mesiac som už mohol čítať text ako český román. Úlohy mával som dobré, ale Čuda za známku pripojoval otazníky. Alebo napísal: „Dobrá, ač-li sám?“ Raz som si trúfal poznamenať, že vôkol mňa majú všetci žiaci horšie známky. Vysmial sa mi. Trieda sa tiež musela smiať.

V hodinách, keď sa mu to len hodilo, robil narážky na buričské povahy. Vedel som, že to na mňa padá. Ale som sa tak choval, ako by sa to mňa netýkalo.

Slovo dodržal: nevyvolal ma ani raz do konca roka. Pripustil ma na matúru. Možno že mal úmysel, že ma pri nej skúpe.

Z oboch predmetov skúšal ma sám školský inšpektor a nepripustil profesora Čudu, aby mi dával otázky.

Z gréčtiny, po prečítaní textu, žiadal, aby som povedal obsah svojimi slovami. To šlo ľahko. Potom sa ma pýtal na nejaký genitív. I to som správne vedel. Tak dosť.

78 Jednalo se o známý park, existující dodnes. V místě stál již r. 1870 hostinec, v r. 1890 z části lesa kolem něj byl vytvořen park, od r. 1904 soustavně utvářený dle návrhů ředitele pražských sadů F. Thomayera.

79 Tj. že pocházel z Borského Mikuláše v okrese Senica.

Pamätní medaile V. Šrobára od významného českého medailéra Josefa Šejnosta z r. 1921. Celkem bylo raženo 151 kusů bronzových medailí o průměru 60 mm.

Archiv autora

Z latiny mal som prekladať odsek z Cicerona. Inšpektor žiadal, aby som povedal voľne latinsky obsah prečítaného textu. I to sa mi podarilo reprodukovať obstojne. Potom prosil Čuda inšpektora, aby som prekladal osnovu doslovne. Inšpektor sa na chvíľu zarazil, ale konečne svolil. Odstavec začínal sa slovom: „Ceterum...“ Pri čítaní som vytušil, že na správnom preklade tohoto slova záleží ďalší správny zmysel osnovy. S prekladom boli obaja spokojní. Ale pred prekladáním oznámil som, že dve lebo tri slová v texte nerozumiem, že prosím o ich český preklad. Toto priznanie sa inšpektorovi veľmi páčilo. Povedal mi ich ochotne.

Tak som prešiel úskalím, ktoré mi nachystal do cesty nepriaznivý pán profesor Čuda.

Pred odchodom z Prerova radil mi p. prof. z Cintulů, aby som sa šiel rozlúčiť i s profesorom Čudom a aby som sa mu poďakoval, že ma prepustil pri matúre.

Majúc maturitné vysvedčenie vo vrecku šiel som ochotne.

Urobil som, ako mi bolo poradené.

Čuda hneď na to:

„A vy si myslíte, že som vás ja chcel prepustiť pri matúre? Nie, chcel som, aby ste plávali pred inšpektorom, ktorý naraz stal sa protektorom Slovákov. „To „ceterum“ v osnove Ciceronovej je predmetom literárnej polemie medzi klasickými filologmi, ako sa má správne prekladať. Schválne som vám vybral toto miesto, abyste aj z latiny prepadol. Ale ja viem, ako je to: vy ste tento text už v Levoči prekladali a preto ste ho riadne preložili. Tak je to.“

My sme v Levoči Cicerona vôbec neprekladali, aspoň v oktáve nie.“

„Zase sa dohadujete s profesorom. Nemáte mi za čo ďakovať. Tak už choďte.“ – Takéto bolo moje rozlúčenie s pánom profesorom Čudom...⁸⁰

Tohoto roku prvý raz pokusil som sa napísať besednicu do Národných novín. Bola uverejnená a dostal som za ňu pekný honorát – 5 zlatých – od pána redaktora Pietra. I jednu úlohu z češtiny napísal som vo veršoch. Ale som sa nikdy nedozvedel od prof. Bílého, či stála za niečo. Bol už koniec roka a sošity sme už zpät k oprave nedostali.

Na byte mal som sa dobre. I privátami u slovenských chlapcov zarobil som si toľko, že som si mohol kupovať knihy a fajčivo.

Na jar zomrel môj domáci na suchotiny. Boli sme s ním kamaráti. Pekne písal na flaute a vše ma učil, ako sa na nej hrá.

Zostalo po ňom dvoje divčát: 6. a 15-ročná. Matka chodievala po jeho smrti na trhy so strižným tovarom a nechávala domácnosť na starosti staršej dcére. Dievča ma malo veľmi rado. Matka by nebola dbala, keby sa z toho bola vyvinula láska. V Přerove boli totiž známe prípady, že zo študentských lások staly sa manželstvá.

Ja som však ešte stále myslel na svoju prvú bystrickú lásku.

Na Přerov som si vždy s vďakou spomínal. Vedľa nemilých rozpomienok na kuriózneho profesora zažil som veľa iných krásnych chvíľ; získal som si verných priateľov pre celý život, tak medzi žiakmi, ako i medzi profesormi, a na svojich dobrodincoch, ktorí sa vyhodeneého šuhaja ujali skoro s rodičovskou starostlivosťou, nikdy som nezabudol.

Tu som obdržal maturitné vysvedčenie a tak zásluhou Přerova otvorila sa mi cesta do sveta. Tu som sa stal uvedomeľým Slovákom a zamiloval som si českú kultúru a bratský český národ... Tu rástla túžba spojiť osudy oboch vetví slovanského kmeňa v jeden mohutný celok, tak ako to bolo v dávnej minulosti, aby po nás už nikdy nepriateľské, cudzie národy nešliapaly.

Zažil som tu, pravda, i trpké chvíle, ale to všetko prispelo k utuženiu povahy, k posilneniu vôle boriť sa životom v cudzom svete, často bez pomoci, a spoliehať sa len na vlastné sily a schopnosti.

Domov som sa vrátil ako iný človek; stratil som strach z maďarizácie a z maďarskej nadvlády. Nepotreboval som sa ponižovať, prosiť sa o milosť – veď som mohol ísť študovať za hranice, do Prahy, ktorú ma naučili milovať moji českí profesori a českí básnici... Tu som sa učil dejiny slovanských národov, dejiny literatúry slovenskej a českej. Tu som sa učil z pamäti Predspev k Slávy dcere⁸¹ i mnohé znelky z tejto veľkolepej básne, poznal som Havlíčka,⁸² Sv. Čecha,⁸³ Vrchlického,⁸⁴ Heyduka, Nerudu,⁸⁵ Pokorného

80 Konflikt s dolyčným se odrazil i ve Školním katalogu, kde je uvedeno u kolonky chování v 1. pololetí „méně příslušné pro neposlušnost a vzdornost“. V 2. pololetí již chování uvedeno jako uspokojivé. Viz SOKA Přeřov, fond Gymnázium Přeřov, i. č. 277 – katalog VIII. gymnaziální třídy.

81 Básnický epos Slávy dcera byl dílem Jána Kollára (1793—1852), hlasatele slovanské vzájemnosti. Pocházel ze slovenských Mošovců na Turci, dlouhá léta působil jako evangelický kněz v Pešti, na konci života se stal profesorem slovanské archeologie na univerzitě ve Vídni. Slávy dcera vznikla v původní verzi v r. 1821, básník ji ale stále doplňoval a rozšiřoval, až poslední vydání za jeho života v r. 1828 obsahovalo 645 sonetů oproti původním 151 sonetům. Dílo významně ovlivnilo v romantickém duchu dvě generace mladých lidí a přispělo jak k národní českému, tak k národní slovenskému uvědomování.

82 Karel Havlíček Borovský (1821—1856), významný český novinář, spisovatel a politik. Od r. 1846 redaktor Pražských novin, od r. 1848 vydával vlastní Národní noviny. V letech 1851—1855 byl internován v tyrolském Brixenu. Proslulé jsou jeho skladby Král Láva, Tyrolské elegie nebo Křest svatého Vladimíra.

83 Svatopluk Čech (1846—1908), český literát, publicista a básník. V letech 1879—1899 byl redaktorem oblíbeného časopisu Květy. Psal jak historické eposy, tak satirické romány nebo i básnické idylly. Z jeho díla lze připomenout oblíbený Výlet pana Broučka, sbírky Ve stínu lípy nebo Písně otroka.

84 Jaroslav Vrchlický (1853—1912), známý český básník, dramatik a překladatel. Vytvořil obsáhlé dílo, v němž figurují básnické sbírky (např. Písně poutníka), divadelní hry (např. Noc na Karlštejně) a překlady (např. Dante Alighierio).

a všetkých väčších básnikov od starej doby po dnešok. Tu som si uvedomil strašný útlak a krivdy maďarské, páchané na nás na Slovensku. A videl som húževnatú prácu českú a počúval som o zápase českého žilvu s nemečtvom a jeho víťazný postup v moravských veľkých mestách.

Na českých študentov som vyzvedal, čo robia cez prázdniny.

Hovorili, že sa v prvom rade bavia, tancujú, spievajú, usporadúvajú divadelné predstavenia, výlety robia, prednášky riadia a kde tu sa i s Nemcami dajú do boja.

Bolo mi 21 rokov, keď som odchádzal z Prerova domov na prázdniny. Do Prerova šiel rojčivý mladík, ktorý v svojom srdci niesol oheň, nadšenie za národ. Jeho túžby, láska k slovenčine a k rodnej zemi boli ukryté v jeho srdci a myslí, vznášaly sa v jakomsi kúzelnom svete nadzemskom, neskutocnom, obrazotvornosťou vybájenom. Z Prerova sa vracal dospelý študent v mnohom smere zmenený. Za dva roky pobytu v českom prostredí naučila ho česká škola, český profesor niečomu novému: nestačí milovať národ len akosi pre seba samého, tešiť sa z čistej ideálnej lásky, ale treba naozaj lásky činorodej, aktívnej, pomáhajúcej a bojujúcej. Nestačilo mu honosné heslo: „Ja som pyšný, že som Slováč“, keď sa na každom kroku potkýnal doma o krivdu, útlak, ponižovanie toho „pyšného Slováka“.

Už ho začala trápiť otázka, ako to premeniť, ako premôcť zlo, ktoré k zemi tlačilo jeho ľud.⁸⁶

85 Jan Neruda (1834—1891) významný český básnik, novinár, prozaik a kritik. Byl redaktorem řady novinových listů a časopisů, jako byl Čas, Hlas, Národní listy, Květy, Lumír. Oblíbené byly jeho četné fejetony, zvláště pak básnické sbírky, např. Hřbitovní kvítí, Kosmické písně, Balady a romance či Zpěvy páteční. Známý jsou i jeho Povídky malostranské.

86 Článek vychází s podporou Ministerstva kultury České republiky v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Moravské zemské muzeum (DKRVO, MK000094862).

Petr Kadlec

K otázce jazykové, etnické a národnostní skladby obyvatel Hranic a Hranicka před vznikem Československa

V následujícím textu se pokusím poukázat na některé aspekty, které jsou spojeny s jazykovou, etnickou, popř. národnostní skladbou populace Hranic a Hranicka (pro účely této studie v rozsahu někdejšího soudního okresu Hranice). Zklamou patrně ty, kteří čekají vyčerpávající analytickou studii. Předkládám vstupní text k danému problému, jenž spíše mnohé naznačuje a nechává prostor pro budoucí doplnění a případné úpravy vyřešeného. Zaměřuji se na období druhé poloviny 19. a počátku 20. století, kdy se v regionu začala vedle náboženské, lokální, zemské a státní formy identifikace jedince prosazovat identifikace nová, založená na bázi příslušnosti k určitému národu. Ta u části populace výše uvedené způsoby identifikace jednak překryla, jednak se vymezovala vůči jinonárodním alternativám identifikace. Ačkoliv ale čeští i němečtí nacionalisté v zájmu dosažení svých cílů budovali obraz národnostně plně uvědomělého českého a německého společenství, o masovém rozšíření tzv. národního vědomí v hranickém regionu lze pochybovat.

Nezřídka se zapomíná, že obyvatelstvo Hranic a Hranicka bylo po staletí z hlediska jazykového, náboženského, kulturního a etnického rozmanité. Dokládá to řada pramenů i autorů, kteří si odlišností ve skladbě zdejší populace v minulosti často všímali. Větší pozornosti a společenského významu se dočkaly etnické rozdíly a regionální multietnicita v závěru 19. a na počátku 20. století, kdy se staly důležitým komponentem dobové kolektivní identity. V Hranicích je obvykle v této souvislosti připomínán boj o politickou moc ve městě mezi místními zradikalizovanými a nacionalizovanými elitami v čele s advokáty Friedrichem Plachkym (1836—1928) na německé a Františkem Šromotou (1853—1912) na české straně. Tento boj, interpretovaný jako úsilí „české většiny“ o „vymanění z nadvlády německé“, dopadl z pohledu českých nacionalistů nakonec dobře. V lednu 1905 ovládli s konečnou platností zástupci zdejší české elity hranickou radnici a stali se určující politickou silou ve městě. Podobná, případně ještě radikálnější hodnocení lze dohledat v pracích Vojtěcha Bartovského, Emila Cigánka, Alfy V. Musiola, v listech Hlasy z Pobečví, Moravské Orlice aj. V podobném duchu, byť z pozice poražených, hodnotili průběh konfliktu a následně neúspěch v tomto „boji“ nacionalisté němečtí (Deutsche Rundschau), kteří ale přece jen vnímali celý konflikt v užší rovině jako (od)boj českých nacionalistů proti německému establishmentu, nikoliv jako boj Čechů s Němci.

Není ambicí tohoto textu přidat se v argumentačním zápolení k některé ze soupeřících stran. Dovolím si zde pouze krátkou poznámku. Dosud

převažující vnímání česko-německého soužití ve městě a regionu před rokem 1918 se od výše zmiňovaného českého pojetí příliš neliší. O násilném či masovém boji místního česko- a německojazyčného obyvatelstva v Hranicích přitom nemůže být řeč. Těžiště konfliktu spočívalo v soupeření zdejších elit, které reprezentovaly v komunální politické scéně v místní populaci dominující Čechy a Němce, resp. českojazyčné a německojazyčné jedince.¹ Podobných konfliktů bychom našli jen na Moravě ve sledovaném časovém úseku vícero. Stát do nich před rokem 1918 aktivně nevstoupal, což mu měly za zlé obvykle obě soupeřící strany. Vystupoval nestranně s tím, že přenechával nalezení řešení na lokální úrovni. Pro případ porušení zákonných norem týkajících se obecních voleb existovala možnost soudního přezkoumání (Správní soudní dvůr). Právě hranický případ dokumentuje využití tohoto instrumentu, včetně konečného rozhodnutí ve prospěch místní české opozice. Atmosféru boje zahrnujícího veškerou populaci a vůbec celé město vytvářeli sami nacionalisté, aby aktivizovali příslušníky „svého“ národního společenství a obyvatele národnostně indiferentní, deklarovali v očích veřejnosti zástupce soupeřící strany, případně zdůvodnili později některé své činy. Postrádáme doklady, na jejichž základě by bylo možné označit soužití českého a německého obyvatelstva v Hranicích a na Hranicku v závěru 19. a na počátku 20. století za konfliktní. To neznamená, že by bylo vždy idylické a neexistovaly zde vůbec žádné třetí plochy. Ke konfliktům v občanském soužití docházelo, nepřekračovaly však obvyklý rámec (postrádaly masovou povahu). Navíc se neodehrávaly jen v rovině česko-německé, nýbrž i zvláště v rámci českojazyčné populace a v societě německojazyčné. Shrnuto a podtrženo: hovořit o závěrečných desetiletích 19. a počátku 20. století jako o době hromadných etnických (národnostních) nepokojů v Hranicích a na Hranicku lze jen stěží. Podobně nelze mluvit o utlačování místní českojazyčné populace před rokem 1903 nebo té německojazyčné v letech 1903—1918. Samozřejmě, pomyslnou výhodou disponovala vždy (jazyková, etnická, národní) část obyvatel, jejíž představitelé měli většinu v obecním zastupitelstvu. Převaha v něm byla využívána ve prospěch společenství, které zastupitelé reprezentovali. Typickým příkladem byly například udělování čestných občanství nebo podpora školských a kulturních zařízení a akcí. Nicméně o skutečném utlačování a perzekuci v podobě, jak je líčili nacionalisté z obou stran, hovořit nelze. Předlitavská právní praxe jejich rozvinutí neumožňovala.

Jaké ale vlastně bylo etnické, jazykové, resp. národnostní složení obyvatelstva v Hranicích a na Hranicku? A jsme vůbec schopni skladbu zdejší populace objektivně a přesně zjistit? Území hranického soudního okresu bylo po staletí obýváno zpravidla obyvateli českého a německého etnického původu. Rozložení obou dominantních skupin i jejich geografické rozvržení se sice v průběhu času měnilo, základní kontury osídlení ale zůstávaly v zásadě stejné. Hranicko náleželo mezi regiony, u nichž existovaly oblasti obývané jak převážně (ryze) českým obyvatelstvem (jižní část okresu), tak i místa s převahou až dominancí německého osídlení (severní a východní část okresu). Centrum regionu, město Hranice, bylo osídleno zejména obyvatelstvem českého původu, ovšem v 19. století zde žila poměrně početná a hlavně vlivná německá menšina. Nadto je nutné zmínit, že právě v Hranicích se soustředila v regionu žijící židovská menšina, speci-

fická z hlediska náboženského, kulturního i správního (samostatná správa židovské obce v letech 1850—1919). Hraniční židé se zprvu vymezovali vůči oběma uvedeným skupinám, ovšem v průběhu 19. století inklinovali stále více k německému liberálnímu politickému programu, resp. německému kulturnímu a jazykovému prostředí, které jim skýtalo větší šance na lepší profesní vyhlídky a sociální avansování. Třebaže to čeští nacionalisté v době vyhroceného konfliktu o místní radnici vnímali jinak, šlo židům primárně o jazyk a kulturu, politický program byl až druhořadý. Jinými slovy řečeno, interpretovat příklon židů k německému jazyku a kultuře jako otevřenou podporu německého nacionalismu, je značně zavádějící. Byli to právě židé, jejichž podstatná část se (nejen v případě Hranic) identifikovala politicky jako Rakušané, tj. jako státní zřízení a prostátní politiku podporující obyvatelé.²

Část osob židovského vyznání i v hranickém regionu usedlé populace nežidovské byla bilingvní. Počet obyvatel ovládajících zároveň češtinu i němčinu můžeme ovšem jen odhadovat. Navíc rovněž zde je nutné vzít v úvahu místní diferenciaci. Bilingvní jedinci obývali především ta místa, kde bylo českojazyčné a německojazyčné obyvatelstvo promíseno nejvíce a znalost obou jazyků byla běžnou a především potřebnou součástí každodenního života. Typickým příkladem byly samotné Hranice. Schopnost obyvatelstva dorozumět se více než jedním jazykem nepramenila jen z kontaktů, které se odehrávaly mimo domov (úřady, škola, obchod, sousedé). Podporovaly ji interetnická manželství (zde ve smyslu svazků osob různého mateřského jazyka, pozn. aut.) rozšířená především v etnicky smíšených místech. Jiný etnický původ nepředstavoval nepřekonatelnou bariéru pro navazování přátelství, partnerských svazků, uzavírání manželství nebo obchodních smluv. V závěru sledovaného období nacionalisty proklamovaná hesla jako „Svůj k svému“ či teze o nutnosti ubránit „celistvost“ („čistotu“) příslušného národního, popř. kulturního kmene se prosazovala v maloměstském a venkovském prostředí o poznání hůře než ve větších centrech s odlišnou sociální strukturou, kulturou a možnostmi národní agitace. Navíc, nahlížet na poměry na Moravě optikou situace v Čechách (nebo dokonce v Praze), jak bylo v české historiografii doposud vcelku běžné, vede ke zkresleným a zjednodušeným závěrům.

Přestože základní kontury charakteru osídlení Hranicka jsou vcelku zřejmé, postrádáme až do druhé poloviny 19. století přesnější představu o skutečné skladbě místního obyvatelstva. Starší historické, etnografické a topografické práce v tomto směru příliš nepomohou. Sledovaly jiné cíle a otázka jazykového, etnického, nebo dokonce národnostního složení u nich

1 Zde i dále v textu uvedené kategorie od sebe rozlišují. Zvláště pak používám pojmu „nacionalista/é“. Pojem nacionalista chápou v neutrálním smyslu, tzn. bez kladného, či záporného hodnocení jeho činnosti. Nacionalista je mi jedincem, který je uvědomělým členem národa a snaží se v tomto ohledu působit na své okolí. Jedno, jestli se jedná o Němce, nebo Čecha. Neuplatňuji tedy rozšířenou konstrukci o Češích jakožto českých vlastencích a o německých nacionalistech. Příslušníky daného národního společenství, kteří nevyvíjí agitaci, označuji jako Němce/Čechy. Jedince, pro něž uvedený způsob identifikace není důležitý, popř. je jim v podstatě lhostejný, označuji jako českojazyčné, popř. německojazyčné. Existuje řada dokladů o tom, že obyvatelé židovského vyznání v Hranicích i zdejší židovské obce bylo možné zařadit obecně do všech tří kategorií. Východiskem použitelného třídění mi v tomto případě níže uvedená publikace, kde i další literatura k tématu. Srov. KLADIWA, Pavel – GAWRECKI, Dan – KADLEC, Petr – POKLUDOVÁ, Andrea – POPELKA, Petr: *Národnostní statistika v českých zemích 1880—1930. Mechanismy, problémy a důsledky klasifikace*. I. díl. Praha 2016.

2 ROZENBLIT, Marsha: *Reconstructing a National Identity. The Jews of Habsburg Austria during World War I*. New York 2001, s. 3—4.

neměla prioritu. Jejich účelem totiž nebylo agitovat či legitimizovat národní požadavky. Na jednu stranu vznikala tato díla v období, kdy o nacionalizování hranické (moravské) společnosti ještě nemůže být řeč, na druhou stranu se jejich autoři neměli o co opřít. Souhrnná statistika, která by podobné jevy zachycovala, neexistovala. Proto předkládají čtenáři obvykle jen základní informace o celkovém počtu obyvatel, které případně doplňuje členění dle pohlaví a náboženství. Pouze sporadicky se ve zmiňovaných dílech objevují stručné informace vypovídající alespoň částečně o etnicitě, popř. jazykové vybavenosti místního obyvatelstva. Židovská část populace stojí navíc zpravidla stranou podobného rozboru.³

Topograf Gregor Wolny zmiňuje například dva jazyky, jimiž se hovoří na hranickém panství. V prvé řadě se podle něj jedná o moravský jazyk. Výjimkou je jedenáct obcí (mj. Středolesí, Bělotín, Polom, Dub, Nejdek) a „dobrá část města Hranic samotných, kde se mluví převážně německy“.⁴ Na moravsko-německý charakter Hranic poukázal týž autor také o necelá tři desetiletí později v topografii církevní, když zdůraznil moravský a německý jazyk obyvatel města.⁵ Obě práce Wolneho postrádají konkrétnější údaje o jazyku (etnicitě) obyvatel. Pokus o specifikaci jazykových (etnických) poměrů v tehdejší hranické okrese provedl Karl Umlauff, jenž hodlal představit okres účastníkům zemědělsko-lesnické výstavy, pořádané v září 1864 v Hranicích. Poměr obyvatel slovanského a německého původu cirka třicetitisícového okresu odhadl na dva ku jedné, když pro etnicitu použil v nenacionalistickém pojetí výrazu *národnost* (*Nationalität*). Obyvatelstvo 17 obcí označil podle „národnosti“ za německé (Potštát, Bělotín, Dub, Padesát Lánů, Středolesí ad.), dalších 38 obcí pak za slovanské (mj. Hrabůvka, Malhotice, Milenov, Opatovice, Radíkov, Slavíč, Skalička, Velká, Zbrašov) a celkem tři za smíšené (Hranice, Nejdek, Uhřínov).⁶ Pojmu národnost užil rovněž zbrašovský učitel Bartoloměj Vrána v díle určeném pro vzdělávací potřeby žáků. *Národnost* obyvatel okresu je podle něj česká i německá, ovšem mluví se „skoro všady česky“, nikoliv ale „v některých vesnicích podél hranic okresu šternberského a nov. jičínského“. V případě Hranic uvádí autor 6 000 slovanských a 1 200 židovských obyvatel.⁷ Třebaže Vránovo dílo postrádá agitační ráz, podává jiný – více český – obraz o složení obyvatelstva hranického okresu a jeho střediska nežli zhruba o desetiletí starší práce Umlauffa či Schwoye. Přitom všichni popisovali de facto tutéž sociální realitu. U všech prací se projevil do značné míry subjektivní vnímání společenské skladby i rozdílný názor jednotlivých autorů na klíčový znak, jenž by vypovídal o složení obyvatel v požadovaném směru. Nadto scházely autorům patřičný statistický podklad, na jehož základě by mohli svá tvrzení podložit. V případě užití terminologie je evidentní významové splývání termínů moravský a slovanský pro označení českojazyčného obyvatelstva (míněno včetně různých dialektů, pozn. aut.). Výše uvedené poznámky nejsou výtky mířené vůči jmenovaným autorům a jejich cenným dílům. Jedná se jen o upozornění na určité limity jejich prací, jež by měl následně badatel brát na vědomí při jejich interpretaci. Považovat je za kánon a věrný popis složení obyvatelstva Hranic a Hranicka opravdu nelze. Proniknout do skladby obyvatelstva regionu ve výše naznačeném smyslu nepomohou ani první moderní cenzy z let 1857 a 1869, které etnicitu, jazykovou či národnostní příslušnost neevidovaly.

Tab. 1: Obyvatelstvo soudního okresu Hranice podle obcovací řeči v letech 1880—1910

	1880		1890		1900		1910	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
český	23 310	70,4	23 577	69,4	23 867	70,2	26 345	74,9
německý	9 757	29,5	10 283	30,3	9 975	29,3	8 701	24,7
jiný	30	0,1	109	0,3	146	0,4	141	0,4
rakouští občané								
– celkem	33 097		33 969		33 988		35 187	
cizinci	329		407		305		278	
veškeré přítomné obyvatelstvo	33 426		34 376		34 293		35 465	

Pozn. (pro tab. 1—3): V letech 1880 a 1890 neuváděna obcovací řeč ani státní příslušnost vojáků v aktivní vojenské službě. Procentuální údaje vypočítány z celkového počtu rakouských státních občanů.

O něco lepší představy o složení obyvatelstva Hranic a Hranicka je možné nabýt až pro závěr 19. a počátek 20. století. Tehdy rakouský stát – v zájmu o detailnější přehled o obyvatelstvu pro zásahy do života společnosti v rámci sociální, vzdělávací a kulturní politiky – zavedl do pravidelných sčítacích akcí v roce 1880 dotaz na tzv. obcovací řeč (*Umgangssprache*), který měli vyplnit všichni rakouští státní občané. Snaha o zaznamenání objektivní jazykové struktury, čímž se mělo zabránit podněcování nacionálních konfliktů, ve sčítací praxi často narážela. Problém byl v tom, že centrální místa nevydala bližší prováděcí předpisy ke sčítání a umožnila různý výklad tohoto termínu. Tím se vytvářelo konfliktní pole, jehož náboj v průběhu času sílil. V návodu pro cenzus 1880 například stálo, že u každé osoby má být vyplněn jazyk, jehož daná osoba „užívá obyčejně v obcování“.⁸ Jednotlivá zemská místodržitelství kolísala v interpretaci pojmu obcovací jazyk mezi domácí řečí, rodinnou řečí a řečí užívanou ve společenském styku. Čeští nacionalisté interpretovali obcovací jazyk jako jazyk, jímž jedinec hovoří nejraději, tj. řeč užívaná v domácnosti (v podstatě jako mateřský jazyk), a později jako národnost. Právě oni byli nejhlasitějšími podporovateli zavedení dotazu na mateřský jazyk obyvatel, popř. přímého dotazování na národnost. Pro jejich německé protějšky se jednalo o jazyk komunikace na úřadech nebo v zaměstnání. V dobovém tisku němečtí nacionalisté nezřídka upozorňovali, že obcovací jazyk není jazykem, kterým lidé běžně hovoří při rozhovorech na náměstích, v ulicích apod. Doplňme, že nejvíce se zastávali kritéria obcovací řeči představitelé českých Němců. Důvod byl prostý: posilovalo to asimilační sílu *Deutschböhmen*. Výklad termínu obcovací řeč se tak v cenzech z let 1880—1910 ohýbal v konkrétních

3 Srov. SCHWOY, Franz Joseph: *Topographie vom Markgrathume Mähren*, III. Wien 1794, s. 198—202; WOLNY, Gregor: *Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert*, I. Brünn 1835, s. 1—30; TYŽ: *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften*. Abteilung 1: *Olmützer Erzdiöcese*. Band 5. Brünn 1863, s. 147—155; UMLAUFF, Karl: *Der Bezirk Weisskirchen in Mähren*. Teschen 1864; SCHOLZ, Libor: *Památky města Hranic ku stoleté slavnosti posvěcení Iarního chrámu Páně 24. června 1764*. Hranice 1864; VRÁNA, Bartoloměj: *Okres hranický. Sběrka Místních země-dějepisův s mapkou pro Skolu a dům*. Hranice 1877.

4 WOLNY, G.: *Die Markgrafschaft*, s. 11.

5 TYŽ: *Kirchliche Topographie*, s. 147.

6 UMLAUFF, K.: c. d., s. 19.

7 VRÁNA, B.: c. d., s. 5, 7.

8 KLADIWA, P. – GAWRECKI, D. – KADLEC, P. – POKLUDOVÁ, A. – POPELKA, P.: c. d., s. 59—60.

místech a regionech různými směry, vždy v závislosti na tom, jak to té či oné straně vyhovovalo.⁹ Bez ohledu na název a vymezení ztotožňovali národní aktivisté rubriku o obcovacím jazyce s dotazem na národní příslušnost. Přestože se tomu státní správa navenek bránila, podporovala při sčítáních lidu v letech 1880—1910 svým pokusem klasifikovat obyvatelstvo na jazykovém základě paradoxně nacionalisty při tvorbě jejich vlastní konstrukce sociální reality. Nahrávalo tomu, že údaje o obcovací řeči se staly podmínkou při uplatňování národnostních práv. O faktické důležitosti výsledků cenzů z hlediska obcovací řeči obyvatel tak nebylo pochyb.

Ptáme-li se po výsledcích cenzů z období let 1880—1910 v konkrétních lokalitách a regionech, můžeme využít v zásadě několika pramenů. Tato studie vychází z rozboru souhrnných dat otištěných v lexikonech obcí, které byly vydávány několik let po realizaci příslušných cenzů.¹⁰ Oproti svazkům statistické řady *Oesterreichische Statistik* byly do lexikonů zahrnuty i později provedené úřední opravy osobních údajů. Nutno dodat, že zrovna v případě hranického okresu neodhalilo porovnání obou pramenů odlišnosti, na rozdíl například od Nového Jičína v roce 1890 nebo Moravské Ostravy v roce 1910. Také údaje pro město Hranice se v obou pramenech shodují. Přesto rakouská statistika posloužila při doplnění údajů o příslušnicích jiné než české/německé obcovací řeči na okresní úrovni, o nichž lexikony obcí mlčí.¹¹ Nevyužity zůstaly sčítací operáty, do nichž byly zapisovány individuální osobní údaje o jedincích nacházejících se v konkrétních bytových jednotkách. Rozbor rozsáhlého archivního materiálu je nad možností předkládaného textu, ačkoliv by taková práce byla navýsost přínosná nejen s ohledem na zjištění jazykových poměrů v regionu.

Tab. 2: Obyvatelstvo Hranic (bez židovské obce) podle obcovací řeči v letech 1880—1910

	1880		1890		1900		1910	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
český	4 999	73,3	4 967	66,8	5 083	67,0	6 956	81,8
německý	1 792	26,3	2 367	31,8	2 373	31,3	1 417	16,7
jiný	29	0,4	100	1,3	134	1,8	134	1,6
rakouští občané								
– celkem	6 820		7 434		7 590		8 507	
cizinci	263		361		255		221	
veškeré přítomné obyvatelstvo	7 083		7 795		7 845		8 728	

Před základní charakteristikou obyvatelstva Hranicka a Hranic tak, jak se nám jeví na základě cenzů z let 1880—1910, si dovolím několik stručných, leč dle mého názoru užitečných poznámek o způsobu provádění sčítání lidu v této době. Při pohledu na data o sčítání prezentovaná v lexikonech obcí je zřejmé, že údaje o obcovací řeči nezahrnují veškeré obyvatelstvo. Ostatně i název dané rubriky je uveden přívlastkem *příslušné/einheimisch*. Údaje o obcovací řeči byly zjišťovány pouze pro rakouské státní občany, tzn. občany předlitavské části monarchie, na něž se následně vztahovala opatření odvozená na základě výsledků cenzů. Zejména v případě větších obcí neodpovídal často jejich souhrn veškerému v daném místě při

sčítání přítomnému obyvatelstvu. Stranou totiž zůstaly osoby jiného než rakouského státní občanství – cizinci (Staatsfremde). O obcovacím jazyce byla řeč výše, stejně jako o jeho interpretaci. Dodejme, že v poučeních k vyplnění této rubriky ve sčítacích arších nebylo v případě češtiny uvedeno jen „český jazyk“, nýbrž *český (moravský, slovenský) jazyk*. Ve statistických materiálech se obvykle objevuje spojení *jazyk česko-moravsko-slovenský / böhmisch-mährisch-slowakisch*. V praxi se uplatňovaly dva způsoby sčítání: 1) samosčítání prostřednictvím oznamovacích lístků (*Anzeigezettel*), které vyplňovali majitelé bytů (tzv. přednostové domácnosti) nejprve za všechny členy domácnosti, posléze jen za členy své rodiny. Tento způsob sčítání byl uplatňován v zemských a větších městech; 2) sčítání prostřednictvím sčítacích komisařů, kteří vyplňovali tzv. popisné archy (*Aufnahmsbogen*) na základě šetření v jednotlivých rodinách, především v návaznosti na rozhovor s majiteli bytů. U obou způsobů realizace sčítací procedury se otevíral – nemalou měrou díky mlhavé definici, nejasnému vymezení některých klíčových kompetencí a nedostatečnému mechanismu kontroly – poměrně slušný prostor k různým machinacím, nátlaku a rozličným formám ovlivňování. Významnou roli v obou dvou případech sehrávala obecní samospráva a jí kontrolované úřady. Právě obecní samosprávy byly pověřeny provedením (včetně výběru sčítacích orgánů) a kontrolou sčítacích akcí i dočasným uložením sesbíraného sčítacího materiálu. Praktické problémy to nezřídka přinášelo v jazykově (etnicky) smíšených regionech, kde silně nacionalizované samosprávy svěřeného úkolu zneužívaly ve prospěch té složky společnosti, kterou reprezentovaly. Státní moc do sčítací praxe zasahovala minimálně, de facto pouze při vyřizování různých stížností a žádostí o změnu obsazení sčítacích orgánů. Do průběhu sčítání lidu vstupoval stát více v podstatě až v závěrečné fázi cenů, konkrétně při sběru archů, které se předtím po určitou dobu nacházely v prostorách příslušných obecních úřadů.¹²

Soudní okres Hranice patřil k regionům, které nezažily ve sledovaném časovém úseku dramatický nárůst a proměny složení populace. Přibližně dvoutisícové zvýšení počtu obyvatel více než třicetitisícového okresu v průběhu třiceti let (v 90. letech 19. století dokonce stagnace) lze označit za velmi mírné. Zdrojem nevelkého růstu byla v okrese usedlá populace, což odráželo hospodářské možnosti regionu a v porovnání s jinými oblastmi také

9 Tamtéž, s. 60nn.

10 *Special-Orts-Repertorium der im österreichischen Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder. X. Mähren. Podrobný seznam míst na Moravě*. Wien 1885; *Special-Orts-Repertorium der im österreichischen Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder. X. Mähren. Podrobný seznam míst na Moravě*. Wien 1893; *Gemeinde lexikon der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder. X. Mähren*. Wien 1906; *Spezialortsrepertorium der Österreichischen Länder. X. Mähren*. Wien 1918.

11 Srov. *Oesterreichische Statistik*, Band 1: *Die Ergebnisse der Volkszählung und der mit derselben verbundenen Zählung der häuslichen Nutzthiere vom 31. December 1880 in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern*, Heft 2: *Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Religion, Bildungsgrad, Umgangssprache und nach ihren Gebrechen*. Wien 1882, s. 83; Band 32: *Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. December 1890 in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern*, Heft 1: *Die summarischen Ergebnisse der Volkszählung*. Wien 1892, s. 160; Band 63: *Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. December 1900 in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern*, Heft 1: *Die summarischen Ergebnisse der Volkszählung*. Wien 1902, s. 103; *Österreichische Statistik*, Neue Folge, Band 1: *Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910*, Heft 1: *Die summarischen Ergebnisse der Volkszählung*. Wien 1912, s. 75.

12 Podrobněji BRIX, Emil: *Die Umgangssprachen in Altösterreich zwischen Agitation und Assimilation: die Sprachenstatistik und die zisleithanischen Volkszählungen 1880—1910*. Wien – Köln – Graz 1982; KLADIWA, P. – GAWRECKI, D. – KADLEC, P. – POKLUDOVÁ, A. – POPELKA, P.: c. d.

nízkou atraktivitu pro příchozí z vnějšku. Růst populace okresu podvazovaly demografické trendy a vystěhovalectví. Uvedené ovlivňovalo také složení obyvatelstva z hlediska sociálního, náboženského a konečkonců i podle obcovacího jazyka. Základní rozložení česko- a německojazyčné populace bylo stabilní, z hlediska geografického vcelku odráželo etnické osídlení okresu. K české obcovací řeči se až do konce 19. století přihlásilo cirka 70 % populace, k německé okolo 30 %. Teprve na počátku 20. století došlo v regionálním kontextu k výraznější změně, konkrétně k posílení podílu českojazyčného obyvatelstva o zhruba 5 % a paralelně k tomu k zeslabení zastoupení obyvatelstva německojazyčného. Jasně to odráží rozdíly ve výsledcích pro cenzy provedené v letech 1900 a 1910. Do značné míry se o to zasloužily posuny ve prospěch české obcovací řeči, k nimž došlo ve zmiňovaných cenzech v Hranicích, v ostatních obcích okresu byly změny minimální. Před první světovou válkou přibližně tři čtvrtiny obyvatel okresu uvedly český jazyk jako obcovací, zatímco němčinu uvedla asi jedna čtvrtina. Zastoupení osob s jiným než českým či německým obcovacím jazykem, kteří bydleli většinou v Hranicích, bylo po celou dobu zanedbatelné. Jednalo se z velké části o polskojazyčné obyvatelstvo, postupně sílilo i osazenstvo rusínského obcovacího jazyka.¹³

Hranice, centrum stejnojmenného soudního okresu, vykazovaly v průběhu let 1880—1910 vcelku konstantní nárůst počtu obyvatel. Uvedené neplatilo pro místní židovskou politickou obec (*Judengemeinde*) s vlastní samosprávou. Samostatnost židovské obce reflektují i dobové lexikony obcí s výsledky cenů s výjimkou roku 1880 (zde označena jako městská část, patrně v návaznosti na polohu v katastru Hranic). Pro snazší přehlednost a porovnatelnost dat, i proto že výsledky cenů byly rozhodující pro normativní zásahy v konkrétních obcích, představují údaje ze sčítání lidu zvláště pro obě obce. Menší židovskou přitom důsledně nazývám dále v textu židovská obec, zatímco „nežidovskou“ označuji jako Hranice.¹⁴

Tab. 3: Obyvatelstvo hranické židovské obce podle obcovací řeči v letech 1880—1910

	1880		1890		1900		1910	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
český	49	16,8	123	37,8	145	44,3	183	62,9
německý	242	83,2	202	62,2	182	55,7	107	36,8
jiný	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	0,3
rakouští občané								
– celkem	291		325		327		291	
cizinci	10		16		13		5	
veškeré přítomné obyvatelstvo	301		341		340		296	

Židovská obec platila do roku 1919 za samostatnou samosprávnou jednotku. Po spojení s Hranicemi v tomto roce fungovala jen jako náboženská židovská obec.

Při pohledu na výsledky cenů 1880 a 1890 je zjevné, že se v případě Hranic projevil v první řadě mírný pokles podílu osob, které uvedly jako svůj obcovací jazyk češtinu. Paralelně k tomu se naopak zvýšilo zastoupení

jedinců s německou obcovací řečí. Na rozdíl od osob uvádějících češtinu přibylo jedinců, kteří se přihlásili k němčině jakožto svému obcovacímu jazyku, také početně – konkrétně zhruba o šest stovek. Poměry obou hlavních složek hranické společnosti poté zůstaly, při pouze minimálním nárůstu přítomné populace, vcelku stejné i v roce 1900. V této době přibližně dvě třetiny Hraničanů uvedly jako svůj obcovací jazyk češtinu, necelá jedna třetina pak zapsala do archů němčinu. Výrazná proměna ve složení obyvatelstva podle obcovacího jazyka nastala na počátku 20. století. Jasně to dokládá porovnání výsledků cenzů z let 1900 a 1910. V prvé řadě se téměř o 15 % zvýšil podíl Hraničanů, kteří se přihlásili k české obcovací řeči. V roce 1910 tvořili tito již necelých 82 % obyvatel Hranic. Souběžně s tím klesl v podstatě o tutéž hodnotu podíl obyvatel s německým obcovacím jazykem. Proporční změnu doprovázel výrazný nárůst počtu jedinců uvádějících český obcovací jazyk (téměř o dva tisíce) při současném významném poklesu těch, jež uvedli němčinu (necelá tisícovka).

Přesné odhalení příčin změn, které mohly být s ohledem na naše dosavadní znalosti, pouze naznačeny, je dosti komplikované. Žádoucí by v tomto směru bylo detailní studium sčítacích formulářů, migračních a demografických změn. Nezdá se ale, že by proměna složení obyvatel Hranic dle obcovací řeči šla na vrub národnostnímu útlaku, o němž hovořili čeští nacionalisté zpravidla pro období od 90. let 19. století do roku 1903. Nahlíženo optikou výsledků cenzů podemílá oprávněnost této teze ustálený podíl osob uvádějících český obcovací jazyk mezi lety 1890 a 1900. Pokud by k utlačování ve smyslu nuceného přiznání k německé obcovací řeči skutečně docházelo, podíl německojazyčného obyvatelstva by se dále posiloval také v této době. Navíc by jej určitě jednak reflektovaly místní i nadregionální tribuny českých nacionalistů (Hlasy z Pobečví, Moravská orlice aj.), jednak bychom disponovali stížnostmi na úřední místa vůči podobným deliktům (podaných cestou úřední, nebo prostřednictvím poslaneckých interpelací v zemském sněmu/Říšské radě). Zprávy o nepokojích, táborech lidu a jiných masových aktivitách by se zase objevily v policejních hlášeních. V tomto směru prameny pro cenzy konaných před rokem 1918 mlčí, což odporuje zkušenostem z jiných smíšených míst a regionů, kde nacionální kampaně, konflikty a stížnosti představovaly běžný průvodní jev probíhajících cenzů (České Budějovice, Mostecko, Opava, Ostravsko, Těšínsko aj.).¹⁵ Pomyslné karty byly patrně v Hranicích, potažmo na celém Hranicku rozdány poměrně jasně. V hranickém okrese snižovala konfliktní potenciál především zřetelná hranice osídlení jazykově (etnicky) českého a německého obyvatelstva. V Hranicích, kde bylo osídlení značně promíseno, sehrál zásadní roli zřejmě jiný faktor. Ponechme stranou cenzus 1880, který v porovnání s dalšími sčítáními vykazoval vcelku zanedbatelný kon-

13 Počet osob jiného než českého/německého obcovacího jazyka v hranickém okrese: 1880 – 13 polský, 9 slovinický, 8 italsko-ladinský; 1890 – 77 polský, 30 rusínský, 1 rumunský, 1 italsko-ladinský; 1900 – 113 polský, 27 rusínský, 4 slovinický, 2 rumunský; 1910 – 74 polský, 63 rusínský, 2 slovinický, 1 italsko-ladinský, 1 maďarský.

14 Souhrnná data o skladbě obyvatel Hranic a hranické židovské obce: 1880: 7 384 přítomných obyvatel, z toho 7 111 rakouských státních občanů (5 048 česká obcovací řeč, 2 034 německá, 29 jiná) a 273 cizinců; 1890: 8 136 přítomných obyvatel, z toho 7 759 rak. stát. občanů (5 090 čes. obc. řeč., 2 569 něm., 100 jiná) a 377 cizinců; 1900: 8 185 přítomných obyvatel, z toho 7 917 rak. stát. občanů (5 228 čes. obc. řeč., 2 555 něm., 134 jiná) a 268 cizinců; 1910: 9 024 přítomných obyvatel, z toho 8 798 rak. stát. občanů (7 139 čes. obc. řeč., 1 524 něm., 135 jiná) a 226 cizinců.

15 Srov. KLADIWA, P. – GAWRECKI, D. – KADLEC, P. – POKLUDOVÁ, A. – POPELKA, P.: c. d., s. 73–108, 155–169.

fliktní potenciál. V letech 1890 a 1900 ovládala sčítací proceduru ve městě radnice, považovaná českými nacionalisty za protičeskou, nacionálně německou a ovládanou nacionalistou Plachkym. Jestliže přijmeme tuto obecně rozšířenou argumentaci českých nacionalistů, proč se tedy neprojevilo uvedené zvýšením podílu osob s německým obcovacím jazykem, jako tomu bylo v jiných místech a regionech? Domnívám se, že „německé“ vedení města nemělo potřebu ovlivňovat výsledek cenzu. Německá menšina zde totiž nebyla v postavení, které by ohrožovalo její existenci, nahlíženo alespoň z hlediska zabezpečení její reprodukce, kulturního života, vzdělávacích aktivit apod. Chyběl zde prvek patrný v místech, kde „ovládali“ radnici Němci a kde tamní německá menšina čelila „ataku“ výrazně početnější české většiny, popř. kde česká menšina vykazovala větší politicko-ekonomický potenciál (riziko převzetí moci na komunální politické scéně) než tomu bylo v případě Hranic. Nezanedbatelnou roli mohl sehrát rovněž fakt, že část zastupitelstva tvořili představitelé zdejší české menšiny v čele se Šromotou, jež mohli při cenzech plnit roli garantů jeho správného provedení.

Jak ale vysvětlit mezi lety 1900 a 1910 téměř 15% nárůst obyvatel českého obcovacího jazyka při současném paralelním poklesu osob uvádějících němčinu, jichž navíc ubylo téměř o jednu tisícovku? Pochybuji, že by došlo k masovému odchodu tak významného počtu německojazyčného obyvatelstva v souvislosti se změnou vládnoucí garnitury ve městě (1903, resp. 1905). Jednotlivci odešli prokazatelně, včetně hlavního poraženého Friedricha Plachkeho. Komunální politika hrála ovšem důležitou roli. Ovlivňovala výrazně dění ve městě, atmosféru ve zdejší společnosti, společenský život i významnou rovinu vzdělávací (financování elementárního školství). Změna skladby místních elit, resp. jejich části disponující reálnou politickou mocí, mohla vést řadu lidí ke změně zápisu obcovací řeči z němčiny na češtinu. V době proměny přístupu obecního zastupitelstva ze spíše proněmeckého na ryze pročeský se uvedené jeví jako celkem logické. Dokladů o tom bychom našli řadu. V kontextu výsledků sčítání lidu dle obcovací řeči pak tato změna mohla být důležitým stimulem pro řadu jedinců bilingvních či národnostně nevyhraněných, aby uvedli při cenzu obcovací řeč, která byla v danou dobu a na daném místě takřikajíc v kurzu. Pro dobu, kdy záznam o jazyku hrál důležitou roli při přihlašování dětí do škol a kdy mechanismus sčítání lidu negarantoval úplně utajení konkrétních zápisů (archy po určitou dobu v moci obecního úřadu ovládaným zastupitelským sborem) se uvedené řešení jeví jako zdůvodněné a poměrně „bezbolestné“. Jinými slovy řečeno, nedomnívám se, že by změna v rozložení poměru německo- a českojazyčného obyvatelstva mezi lety 1900 a 1910 vyvěrala z vnějších příčin (vystěhovalectví německojazyčných obyvatel, vysoké přistěhovalectví českojazyčné populace). Příčiny této proměny je podle mého názoru nutné hledat spíše „uvnitř“ Hranic, resp. ve zdejší společnosti. Jejich základem byla v místě usedlá populace. Mnoho z těch, kteří dříve uvedli jako obcovací jazyk němčinu, zvolilo o deset let později češtinu. Rozbor důvodů by vyžadoval zvláštní výzkum, pro který snad jednou nazraje čas. Každopádně je téměř patnáctiprocentní rozdíl při porovnání dat o obcovacím jazyce ve dvou po sobě následujících cenzech a navíc v místě, kde byla poměrně ustálená skladba obyvatel, výrazný. Interpretovat jej lze různě. Buď se jednalo o nátlak ze strany českých nacionalistů a elit, o němž ale

postrádáme informace podobně jako o tom německém pro předchozí období, nebo tuto zhruba patnáctiprocentní část Hraničanů tvořily osoby, pro něž nepředstavovalo praktický či morální problém uvést jako svůj obcovací jazyk němečtinu a podruhé zase češtinu. V Hranicích, podobně jako v řadě jiných míst předlitavské části monarchie, žila v závěru 19. a na počátku 20. století nemalá část osob, jejichž identita nebyla jasně vyhraněná a volba obcovacího jazyka, vnímaného tehdy jako přihlášení dotyčného k určitému národnímu společenství, probíhala na základě jiného klíče. Nemuselo se přitom zdaleka jednat pouze o oněch 15 %. Rozhodující roli zde sehrály patrně fenomény bilingvismu, interetnická manželství, dobrovolná asimilace, rozličnými motivy vedená snaha demonstrovat inklinaci k jedné ze dvou hlavních složek hranické populace, do určité míry snad i odlišné reprodukční vlastnosti české a německé society.

K výsledkům cenzů z let 1880—1910 pro Hranice dodejme, že zastoupení osob jiného než českého či německého obcovacího jazyka bylo zanedbatelné a zásadně neovlivnilo celkovou skladbu místní populace.¹⁶ Podobně se neprojevila výrazně ani přítomnost početné vojenské posádky, což dokládají výsledky pro cenzy v letech 1900 a 1910 (starší statistiky obcovací řeč ani státní příslušnost vojáků v aktivní službě nesledovaly). V podstatě totéž lze říci i o nepříliš početné a postupně klesající skupině osob evidovaných statistikou jako cizinci, kterou tvořili převážně jedinci původem ze zalitavské části monarchie. V neposlední řadě zmiňme i populaci židovského původu, která bydlela mimo hranickou židovskou obec. Dosud excerpané prameny neumožňují přesně zjistit, jakou obcovací řeč okolo tří set osob židovské víry v Hranicích při cenzech uvedlo. Vyžadovalo by to rozbor příslušných sčítacích operátů. Víme ale, že za hranicemi židovské politické obce žilo ve sledovaném období výrazně více osob židovského vyznání než uvnitř tohoto samostatného samosprávného celku.¹⁷ Zajímavé by bylo porovnat, v čem se tyto židé odlišovali od svých souvěrců z Hranic z hlediska sociálního a obcovací řeči.

Právě pro židy představovala identifikace při cenzech v závěru 19. a v průběhu první poloviny 20. století snad ještě větší problém než pro nežidovské obyvatelstvo. V předlitavských cenzech nebyly za obcovací jazyk uznány ani jidiš, ani žargon. Situaci komplikovaly dále rozšířená bilingvnost židů, jejich specifické společenské postavení a zostřené hledí českých a německých nacionalistů, jak se židé „zachovají“ při cenzech. V některých místech a regionech sehrávali židé v česko-německém soukolí roli pomyslného jazýčku na vahách, kingmakerů, což platilo mnohdy nejen při cenzech, ale i v komunálních volbách.¹⁸

16 Pro město Hranice i pro židovskou obec nelze na základě využitých pramenů (lexikonů obcí a svazků *Oesterreichische Statistik*) specifikovat přesněji obyvatele jiného než českého či německého obcovacího jazyka. Tyto údaje jsou zde k dispozici jen pro města s vlastním statutem (Brno, Jihlava, Kroměříž, Olomouc, Uherské Hradiště, Znojmo). Scházející data ovšem vyplývají z počtů pro hranický okres, neboť podstatná část těchto osob se nacházela v době cenzů právě v Hranicích.

17 V roce 1880 žilo v Hranicích 295 osob židovského vyznání, naproti tomu v hranické židovské obci jen 227; o deset let později (1890) jich v Hranicích žilo již 306 a v roce 1900 305, což bylo zhruba dvakrát více než v židovské obci. Při posledním cenzu před první světovou válkou (1910) evidovala statistika v Hranicích 268 osob židovského vyznání, tzn. třikrát více osob tohoto vyznání než ve stejném roce v hranické židovské obci.

18 Srov. KADLEC, Petr: *Národní identifikace Židů z českých zemí ve sčítáních lidu mezi monarchií a republikou (1880—1921)*. In: PÁLKA, Petr (ed.): *Židé a Morava XXI*. Kniha statí ze stejnojmenné konference konané v Muzeu Kroměřížska 12. 11. 2014. Kroměříž 2015, s. 27—47; TÝŽ: *Fundamental aspects of the national identification of Jews in the Bohemian Lands in the 1880—1930 censuses*. Romanian Journal of Population Studies X, 2016, č. 2, s. 19—36.

O židech v Hranicích byla řeč výše. V případě židů v místní židovské obci je situace poněkud komplikovaná. Ztotožňovat sídelní charakteristiky obyvatel židovské obce se zdejší židovskou komunitou nelze zcela, neboť židovská část populace se zde postupně zredukovala natolik, že byla ještě před koncem 19. století v menšinovém postavení, které se do první světové války dále prohlubovalo. Většinu zdejšího obyvatelstva představovala nežidovská společnost, až na výjimky rakouského státního občanství. V průběhu 80. let 19. století docházelo k poměrně silnému růstu populace židovské obce, jenž se v 90. letech ustálil, aby na počátku 20. století přešel – zejm. díky vystěhovalectví – v celkem výrazný pokles. Stejně jako v případě Hranic, také u židovské obce lze na základě údajů o obcovacím jazyce rozlišit v zásadě dvě hlavní složky přítomného obyvatelstva: německou a českou. Výsledky cenzů ukazují zprvu na jasnou dominanci německého jazyka, která se ale postupně rozplývala za současného výrazného posilování českojazyčného obyvatelstva. Pokles na straně německého jazyka navíc nebyl, stejně jako nárůst na straně české řeči, pouze poměrný, nýbrž i početní. Tento trend vedl k tomu, že těsně před první světovou válkou uvedla většina populace židovské obce jako svůj obcovací jazyk češtinu (63 %), zatímco o třicet let dříve to bylo pouze necelých 17 %. Ani v tomto případě není vysvětlení příčin jednoduché a jasnější světlo by vnesl teprve zvláštní výzkum. Patrně i zde se projevila řada faktorů, z nichž lze v případě židovské části populace vyzdvihnout zejména postupující jazykovou a kulturní asimilaci do majoritní (politicky a hospodářsky stále vlivnější) českojazyčné společnosti Hranic a pragmatismus řady židů, kteří spatřovali v uvedení českého obcovacího jazyka možnost nabýt v hospodářském životě určité výhody vůči souvěrcům zůstávajícími v „německých pozicích“. Nutno dodat, že uvedený pokles německojazyčného obyvatelstva v židovské obci probíhal paralelně s nárůstem nežidovského osídlení. Jestliže v roce 1880 tvořili židé cirkla tři čtvrtiny populace židovské obce, o třicet let později to bylo již pouze 30 %.¹⁹ Z toho lze usuzovat na zásadní vliv vystěhovalectví (zámožnější) části židů, případně konvertování části z nich ke katolické víře, a především na přistěhovalectví (patrně méně majetné) nežidovské populace, dle všeho zejména českojazyčné katolické s odlišnými demografickými charakteristikami. Rozlišit, jakou obcovací řeč zapisovali v židovské obci přítomní židé a jakou jejich nežidovské protějšky, ovšem autorem využitě prameny neumožňují. Nutný by také v tomto případě byl rozbor sčítacích operátů. Přistěhovačce lákaly zřejmě výhody bydlení vyplývající převážně z umístění židovské obce v centru města, jež vyvažovaly menší komfort bydlení. Zároveň to ukazuje, že bariéry mezi hranickými židy a hranickou nežidovskou populací byly v závěru 19. a na počátku 20. století prolomovány nejen ve faktickém slova smyslu, ale i v rovině abstraktní. Omezené možnosti společenského a hospodářského života prostředí maloměst v tomto případě zřejmě podněcovaly místní obyvatele různého etnického nebo náboženského původu k častějším a především hlubším vzájemným kontaktům, než tomu bylo ve městech s většími možnostmi a rozvinutějším konkurenčním prostředím. Tradiční předsudky a antipatie vůči židům v Hranicích ustoupily do pozadí, byť nezmizely zcela. Do popředí vystupovaly znovu například v souvislosti se situací na místní komunální politické scéně, kdy mířila část zloby českých nacionalistů prá-

vě směrem k hranickým židům. Ačkoliv se to týkalo konkrétně především židů mimo zdejší židovskou obec, rozšířilo se obecné „zaškatulkování“ židů jakožto elementu proněmeckého a protičeského na v podstatě všechny osoby židovského vyznání obývající prostor města.

Závěrem

V krátké studii jsem se pokusil představit základní kontury a některé problémy spjaté s problematikou skladby populace Hranic a Hranicka se zvláštním zřetelem na jazykové, etnické, popř. národnostní struktury. Nehodlal jsem předložit podrobnou analýzu a podat jasné závěry, které by vypovídaly o složení obyvatel města a hranického okresu. Koneckonců to ani nebylo v mých silách s ohledem na dosavadní míru zpracování daného tématu jakožto hranických dějin vůbec. Možná přinesla nevelká práce více otázek než odpovědí. Podnítl-li ale studium vedené naznačeným směrem, mohl by snad i v tom spočívat její přínos.

Určit jednoznačně identitu jedince (obyvatel města/regionu) v minulosti není jednoduchý úkol, zvláště pokud jde o jazyk, etnicitu, či národnost. U širě pojatého výzkumu postrádá historik zpravidla ucelenější informace, pracuje s kusými záznamy, které se snaží spojit v určitý celek. Navzdory vynaloženému úsilí, může být jeho výsledek dosti vzdálený realitě. Dějiny nejsou černo-bílé, stejně tak není černo-bílá ani identifikace jedince nebo společenství. Paleta barev zahrnuje v tomto případě nepřehledné množství rozmanitých odstínů, které nemusí být na první pohled ani zřetelné. Často navíc k odhalení i těch nejjasnějších kontur je nezbytné vynaložit poměrně značné úsilí, jež přitom nezaručuje kýžený výsledek. Vedle nacionalistů a osob s jasně vyhraněnou identitou bylo v závěru 19. a na počátku 20. století běžné setkat s řadou jedinců, u nichž překrytí různých identit bránilo jednoznačné identifikaci. Jiní byli dokonce k podobným snahám skeptičtí až lhostejní, považovali je za nepřírozené, a nepodstatné. V praxi byl pak jejich zápis o obcovací řeči ryze formálního („jednodenního“) charakteru, nesvědčí tedy o jejich osobní identifikaci. To platí jak obecně, tak i pro tehdejší obyvatele Hranic a Hranicka. Všechny zmiňované skupiny společnosti postavil stát – vedený vlastními potřebami a cíli – v závěru 19. století před úkol, aby se při pravidelných cenzech přece jen identifikovali s určitým obcovacím jazykem. Už fakt, že každý jedinec musel zvolit jediný jazyk, předesílal praktické potíže. Připočítáme-li k tomu nejasnou definici obcovacího jazyka, jeho různou interpretaci i problematiku způsobů kontroly sesbíraných dat, lze oprávněně pochybovat nad vypovídací hodnotou takové statistiky. Můžeme-li u jedince, obzvláště když se aktivně účastnil společenského života a byl za života činnorodý, jeho identitu relativně snadno zjistit, u většího počtu osob se jedná o úkol nadmíru obtížný z hlediska dostupných pramenů i volby adekvátního postupu. Pro lepší průnik do etnického, jazykového, popř. národnostního složení obyvatel by v tomto případě bylo nutné zvolit jiný způsob a pramennou základnu, než jaké byly využity v předkládané studii. Zmiňme alespoň rozbor sčítacích

19 V roce 1880 evidovala statistika sčítání lidu v hranické židovské obci 74 katolíků a 227 osob židovské víry, o deset let později činil počet katolíků 160 a židů 181. V roce 1900 zde žilo 181 katolíků, 2 evangelíci a 157 osob židovského vyznání a o deset let později (1910) obývali prostor židovské obce 203 katolíků, 4 evangelíci, 88 židovského vyznání a jeden jedinec jiné víry.

operátů, katalogů elementárních škol, voličských seznamů nebo spolkové materie. Přesto jsou oficiální data o obcovací řeči, byť ve svém důsledku prokazatelně podporovala německou akulturaci, přece jen blíže reálnému stavu než závěry nacionalistů (jedno jestli českých nebo německých), podle nichž představovaly výsledky obraz národnostní skladby obyvatelstva. Třebaže ne zcela hodnověrně, odráží jazykové kompetence obyvatel, určitě více než jejich etnickou nebo národní identitu, jak tvrdili někteří autoři (např. Vojtěch Bartovský). Uvedené platí pro oblasti se smíšeným složením populace (Hranice). Naopak tam, kde byla societa zcela, popř. téměř výhradně homogenního charakteru, lze statistická data považovat za poměrně vypovídající (obce jižní, severní a východní části hranického okresu).

Mám-li shrnout na závěr předchozí řádky, nezbyvá mi než konstatovat rozmanitou skladbu Hranic a Hranicka z hlediska jazykového, etnického a národnostního před vznikem Československa. Základem zdejší populace bylo obyvatelstvo českého a německého původu, z hlediska jazykového česko- a německojazyčné, doplněné nemalou měrou (a hlavně v místech se smíšenou populací) o jedince přinejmenším bilingvní. Jestliže geografické rozložení českého (českojazyčného) a německého (německojazyčného) obyvatelstva bylo na území hranického okresu poměrně jasné a v čase ustálené, v případě Hranic to lze říci jen stěží. Tradiční česko-německou populaci zde doplňovalo navíc ještě společenství židovské se specifickou identifikací. Státem řízená a obcemi de facto realizovaná statistika dle obcovací řeči sice nevypovídá o etnické, popř. národnostní skladbě Hraničanů a v úplnosti dokonce ani o jejich jazykových kompetencích, ale poskytuje určité vodítko, jak se orientovat ve zdejším složitém sociálním prostoru. Studium složení místních obyvatel bylo a zůstane problémem množství a skladby využitých pramenů, práce se zdroji, ale i otázkou vlastního úhlu pohledu, očekávání a stanovených cílů. Přestože to není úkol snadný a jasný výsledek není zaručen, není na místě na podobné snahy rezignovat. Minimálně proto, že obraz Hranic a Hranicka jakožto města a regionu s tradičně pestrou skladbou populace v minulosti se pomalu ztrácí ve stínu zapomnění.

Jiří Lapáček

František Rasch, účastník vzpoury v boce Kotorské

Vzpouora námořníků rakousko-uherského loďstva v boce Kotorské 1. až 3. února 1918 je významným historickým momentem v dějinách první světové války, v dějinách rakousko-uherské armády, jejíž součástí bylo válečné námořnictvo, v procesu rozpadu rakousko-uherské monarchie a vzniku nástupnických států.

Následná interpretace této historické události je mnohoznačná, proměnlivá v čase a místě. Odrážejí se v ní názory politické, ekonomické, kulturně společenské a ryze osobní. Soudní proces s účastníky, který proběhl po jejím potlačení, měl za následek interpelace v poslanecké sněmovně a tím vzpoura ve své době vyvolala pozornost politických představitelů jednotlivých národů zastoupených na říšské radě. Politické a národnostní zájmy se odrážely ve snaze využít, případně zneužít, činy jednotlivých aktérů k zdůvodnění, podpoře, obhajobě osobitých politických a národnostních cílů. Tyto skutečnosti byly zvláště patrné na konci první světové války, ale i mezi lety 1918—1938, s vrcholem u příležitosti 10. výročí vzpoury v roce 1928. Po druhé světové válce tuto událost využívaly některé státy sovětského bloku jako svědectví rostoucí revoluční myšlenky, na kterou navázal vznik států, kde se prosadila komunistická strana jako vedoucí síla. Na druhé straně v samotném Rakousku tehdy vzniklo několik prací od levicově orientovaných po konzervativně laděné, které však měly tu pozitivní stránku, že byly založeny na studiu zpřístupněných archivních materiálů ve Vojenském archivu ve Vídni. Vzpoura se stala námětem několika divadelních her a románů a dostalo se jí filmového zpracování.

Zájmu historiků jsou, nebo by měli být vystaveni jednotliví aktéři vzpoury, a to jak na straně vzbouřenců (námořníků), tak i jejich protivníků, tj. velících důstojníků, vojenských představitelů, kteří se podíleli na potlačení vzpoury, a členů justičního aparátu.

Je zvláštní, že při tom množství literatury, která existuje o vzpouře v boce Kotorské, se nikdo nevěnoval důkladně hlavním aktérům ze strany námořníků. Přinejmenším František Rasch, který je zmiňován jako jeden z vůdců, by si to zasloužil. Domníváme se, že by se tak osvětlily některé nejasnosti v průběhu vzpoury, ale hlavně by bylo možné se vyslovit daleko konkrétněji k jeho motivaci, představám a cílů, které spojoval se svou účastí ve vzpouře.

Co vlastně víme o jeho životě? Začneme jeho rodiči. Otec Adolf Rasch pocházel ze Sosnové u Bruntálu a byl německé národnosti. Zcela přesně byl jeho rodištěm Froblou (německy *Frobelhof*), dnes součást Sosnové, 20 km východně od Bruntálu, pod názvem *Lesní Domky*. Obec Sosnová leží v podhůří Jeseníků mezi městy Bruntálem, Krnovem a Opavou a připo-

Kniha a strana	Rok, měsíc a den		Křestěnce							O t c e		
	narození	křestu	Číslo domu	Jméno	Nábož.		Pohlaví		Rod		Mrtvozezení	Jméno, stav a rod
					katolické	nekatol.	mužské	ženské	manželský	nemanžel.		
XII. 74.	1889. prosince 6. 8.	292.	292.	Maria Františka v. z. 14./II. 897.				1	1			Jan Krannich, služe- bný v Píčově, syn z Jana Krannicha, domkáře ve Velvicích a manželky Johanny, n. rodu Františ- ka Meixner-a, domkáře ve Velvicích.
XII. 74.	1889 prosince 9. 15.	157.		František,				1	1			Adolf Rasch, krejčí v Píčově, syn Ferdinan- da Rasch-e, výměr- káře v Sosnově a man- želky Amy, rozené Schinzel.

Zápis v matrice narozených města Pířerova.

míná se poprvé v roce 1377, kdy došlo k rozdělení opavského knížectví mezi syny Mikuláše II. Sosnovou držel Petřík ze Šlevic jako manství krnovského knížectví. Zemané ze Šlevic drželi statek do roku 1465, potom se majitelé rychle střídali. V roce 1623 byla Sosnová konfiskována Volfu Arnoštovi Světlíkovi z Gesesu a dána Albrechtu Kotulínskému z Kotulína. Od roku 1689 držel statek Jan Julius von Frobela, jehož syn téhož jména vystavěl v Sosnově v letech 1725—1727 zámek a kostel. Roku 1783 byl statek vložen do desek jeho synovi Janu Josefovi von Frobela, který už dříve roku 1772 založil kolonii Frobela u vsi „Zossna“. Zemřel roku 1792, statek zdědil jeho bratracec (synovec) Jan Julius von Frobela a po něm roku 1809 jeho vdova Antonie rozená von Wittorf. Roku 1862 koupila statek k Velkým Heralticím za 160 000 zl. Rudolfiná hraběnka Bellegarde, rozená hraběnka Kinská (Kinští získali Velké Heraltice roku 1849). Šlo o ves s německým obyvatelstvem. V Sosnově stojí filiální kostel sv. Kateřiny, který byl v letech 1725—1727 barokně přestavěn. Fara tu vznikla v roce 1765.¹

Adolf se narodil 29. srpna 1861, jeho otcem byl Ferdinand Rasch, domkář ve Froblově čp. 101, syn Ignáce Rasche, ševce v Životicích (Seitendorf), a jeho manželky Kláry, rozené Kolbeové, dcery Antona Kolbeho, šafáře tamtéž. Matkou byla Anna, dcera Josefa Schinzela, domkáře v Lichnově (Lichten), a jeho manželky Kláry, rozené Mayerové, dcery domkáře Andree Mayera tamtéž. Kmotry byly Johann Rasch, podruh v Životicích, a svobodná dcera Antona Schinzela, domkáře v Lichnově.²

Sosnov na rok 1889.

Matky		Křestitel	Kmotrův	
Iméno, stav a rod	Nábož.	Iméno a stav jeho Zkoušená bába	Iméno	Stav a bydliště
	katolické			
Anna, dcera Antoina Měchury, chalupníka v Pěleně-Votě v Čechách a manželky Marie, z rodu Františka Smid-a, chalupníka z Milostie.		Antonín Danek Cooperator.	Jan Jolc	výtvarný v Píerově.
Kateřina, dcera Antoina Petříkova domkáře v Kojetině, a manželky Marie, z rodu Františka Gardavského z Kojetína.		Antonía Derymšok č. 921. v Píerově.	Josefa Siefca	jeho manželka.
		Jan Navrat, Cooperator.	Vlch Jasi	kašecník v Píerově.
		Františka Horák č. 899. v Píerově.	Antonín	jeho manželka.

ZA Opava, pob. Olomouc

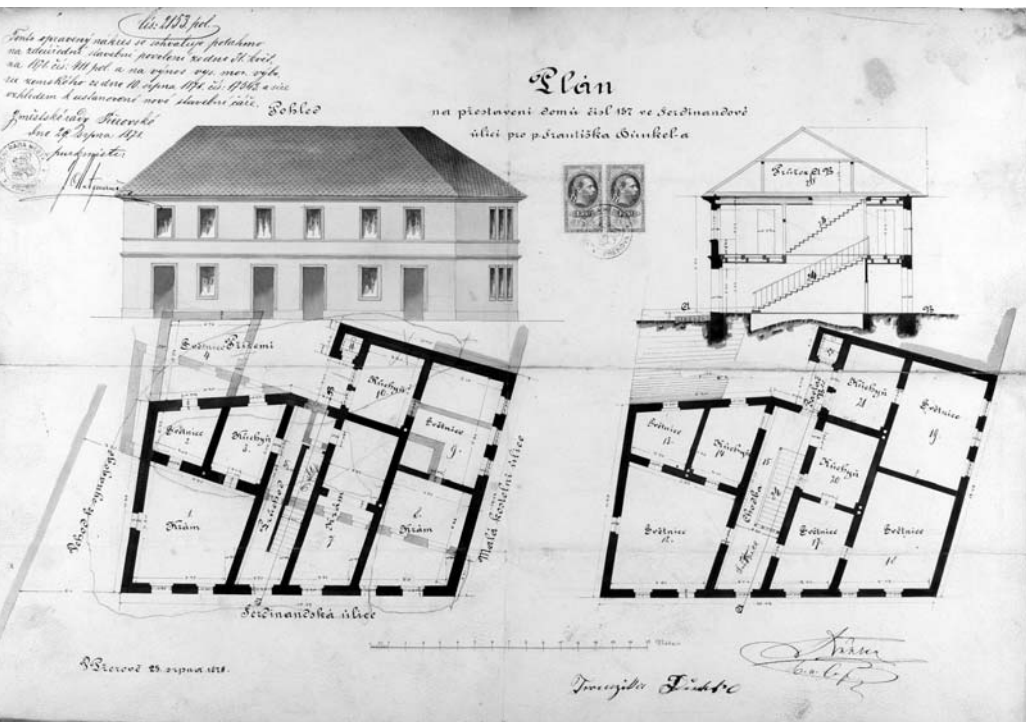
Z matrik dále zjišťujeme, že byl nejmladším z řady sourozenců. V roce 1847 se narodila nejstarší sestra Josefa, roku 1849 Vinzenz, 1852 Johann, 1854 Anton, 1856 Amalia, 1860 Juliana. Jen pro zajímavost uvádíme, že nejstarší sestra Josefa porodila jako svobodná matka v roce 1870 dceru Leopoldinu, 1871 Annu a 1875 Berthu.³

Matka Františka Rasche se jmenovala Kateřina Petřiková. Narodila se 1. dubna 1862 v Kojetině čp. 443. Jejím otcem byl Antonín Petřík, zedník a domkář z Kojetína, syn Floriána Petřika, domkáře ve Stěbořicích (Stieborowitz), 8 km západně od Opavy, a Pavlína, rozené Beranové, taktéž ze Stěbořic. Stěbořice sestávají ze čtyř místních částí – Stěbořice, Jamnice, Nový Dvůr a osada Březová. Matkou Kateřiny byla Mariána, dcera Františka Gardavského, předměšťana z Kojetína, a jeho manželky Marie, rozené Vojtkové, rovněž z Kojetína. Jako svědci vystupovali Ferdinand a Anna Pátkovi, předměšťané v Kojetině. Také Kateřina byla nejmladší z pěti sourozenců. Nejstarší Františka se narodila v roce 1845 v domě čp. 126, roku 1849 Antonie v domě čp. 126, provdaná Vlachová, zemřela 7. června 1917

1 Základním zdrojem informací o Františku Raschovi a jeho úloze ve vzpouře viz GREGER, René: *Die Marinemeuterei in Cattaro und Franz Rasch*. *Marine-Rundschau* 6/1988, s. 351–356.

2 Zemský archiv v Opavě, matriky, inv. č. 1014, sign. Kr XIV 10 1819–1862, Sosnova 0169.

3 Zemský archiv v Opavě, matriky, inv. č. 1014, sign. Kr XIV 10 1819–1862 Sosnova 0084; inv. č. 1014, sign. Kr XIV 10 1819–1862, Sosnova 0092; inv. č. 1014, sign. Kr XIV 10 1819–1862 Sosnova 011; inv. č. 1014, sign. Kr XIV 10 1819–1862 Sosnova 0121; inv. č. 1014, sign. Kr XIV 10 1819–1862 Sosnova 0132; inv. č. 1014, sign. Kr XIV 10 1819–1862 Sosnova 0157; inv. č. 1015, sign. Kr XIV 11 1863–1888 Sosnova 0059; inv. č. 1015, sign. Kr XIV 11 1863–1888 Sosnova 0073; inv. č. 1015, sign. Kr XIV 11 1863–1888 Sosnova 0104.

V jednopatrovém domě čp. 157, kde Raschovi bydleli, žilo tehdy 68 lidí.

SOKA Přerov

Ferdinandova třída na začátku 20. století, vlevo dům čp. 157.

SOKA Přerov

v Přerově, 1854 Rozálie v domě čp. 422, Josefa v roce 1857 v domě čp. 422. Na okraj uvádíme, že vzdálenost mezi Sosnovou a Stěbořicemi je 16 km.⁴

Podle dochované ústní tradice se Adolf Rasch seznámil s Marií Petříkovou ve Vídni. Sám před příchodem do Kojetína pobýval v Leopoldstadtu, části Vídně, a pak měl adresu Mariahilferstrasse. Marie tam pravděpodobně sloužila v některé domácnosti, zatímco Adolf Rasch ve Vídni mohl být jako krejčovský tovaryš na zkušené. Svatba se konala v Kojetíně 13. listopadu 1883, ale předcházely jí trojí ohlášky na farním úřadě, během nichž se neobjevily žádné překážky. Bylo ale nutné, aby otec neplnoleté nevěsty (necelých 21 let) dal své svolení před dvěma svědky. Za svědky měli Ignáce Rumpfa, stolaře z Kojetína, a Františka Pavlíka, krejčího tamtéž.⁵

Nevěsta byla v té době již ve vysokém stupni těhotenství, neboť nejstarší syn Adolf se narodil brzy po svatbě 21. prosince. Jako místo narození se uvádí Kroměříž, ale v dochovaných matrikách farního úřadu u sv. Mořice a u Panny Marie o tom zápis není.

Dne 9. března 1886 se jméno Adolfa Rasche objevuje v podacím deníku Okresního hejtmánství v Přerově. V Přerově se také narodila 13. dubna 1886 dcera Marie, tehdy bydleli Raschovi v čp. 371 v Komenského ulici (č. o. 12, v místech před obchodním domem Přerovanka). Třetí syn Karel se narodil 22. ledna 1888 na Horním náměstí čp. 21. Při narození Františka 9. prosince 1889 zaznamenáváme bydliště v čp. 157 na rohu Wilsonovy a Jiráskovy ulice. Podle sčítání v roce 1890 v domě bydlelo dvanáct rodin s 68 obyvateli. Raschovi bydleli v bytě č. 6, bylo jich celkem šest – rodiče a čtyři děti. Pro další líčení bude zajímavé uvést, že v kolonce „obcovací řeč“ je uvedena čeština.⁶

Adolf Rasch byl krejčím, v roce 1886 jej nacházíme v seznamu pomocníků a učňů společenstva krejčích, tzn. že pracoval u jiných krejčovských mistrů jako dělník – tovaryš. V jednacím protokolu společenstva krejčích berního okresu přerovského čteme na s. 30 poznámku při dělnické schůzi 27. února 1888, v níž je registrován výbor dělnické pokladny a mezi nově zvolenými je uvedeno i jméno Adolfa Rasche. Z téhož zdroje se dovídáme, že byl zvolen do rozhodčího výboru krejčovských pomocníků. Dne 7. ledna 1889 dal zápisné 1 zlatý jako mistr krejčovský. V téže knize na s. 65 je záznam o tom, že odvolal list živnostenský a poznamenáno „nezvěstný“. Na počátku 90. let 19. století mělo okresní společenstvo 106 členů a ve městě pracovalo 40 krejčích a 21 krejčových. V jednacím protokolu společenstva 16. prosince 1889 se objevuje záznam o tom, že pan Antonín Černošek se táže, kde a u kterého mistra pracuje syn pana Beera. Má se za to, že pracuje u Adolfa Rasche, což je snad jen pouhá záminka k tomu, aby sobě získal na lehký způsob pracovní vysvědčení. Bylo ujednáno, že pan předseda si zavolá Adolfa Rasche a vyzví, jak se věci mají.⁷

4 Zemský archiv v Opavě, matriky, inv. č. 6634, sign. Km VI 5 1840—1854, Kojetín, 0107; inv. č. 6634, sign. Km VI 5 1840—1854 Kojetín 0181; inv. č. 6635, sign. Km VI 6 1854—1871 Kojetín 0005; inv. č. 6635, sign. Km VI 6 1854—1871 Kojetín 0053; inv. č. 6635, sign. Km VI 6 1854—1871 Kojetín 0191.

5 Státní okresní archiv Přerov (dále jen SOKA Přerov), fond Římskokatolický farní úřad Kojetín, inv. č. 43, 55.

6 SOKA Přerov, fond Okresní úřad Přerov, nezpracované, podací deník 1886, č. 2364, vojenská taxa, opakovaně 1893 pod č. 7310.

7 SOKA Přerov, Společenstvo krejčích Přerov, inv. č. 1, 7, 8.

Číslo: *1000*
 Země: *Čechy*
 Politický okres: *Prerau*
 Obecní úřad (obvod státní): *Prerau*

Aufnahmebogen

zur Bählung der Bevölkerung und der wichtigsten häuslichen Aushliere
 nach dem Stande vom 31. December 1890

Name		Verwandtschaft oder sonstiges Verhältnis zum Wohnungs- inhaber, wie in §13, 13 der Verordnung des Abtes 12 der Verordnung Jméno, a to jméno rodné (příjmení), jméno (křestní), přídavky slohky a stápe slohky podle odstavce 12. poučení	Věřířit Pohlaví	Geburts- Jahr, Monat und Tag	Geburtsort, Bezirk, Land	Religión, politický okres, země	Grunds- berechtigung (Polstänigkeit), Verdingung, politický Bezirk, Land, Staats- angehörigkeit	Glaubens- bekenntnis	Vyznání náboženské	Familien- Stand, ob lebá, ver- heiratet, verwitwet, gründlich ge- heiratet, aber ob die Ehe nicht Trennung gründlich ge- schloß ist, inwfern mit sein Vorges. fallsollten	Hingangs- sprache	Rec obcovaci	Dienst, Beschäft. Povolání, z	
1 a	1 b													2
4	<i>Popper Josef</i>	<i>syn</i>	1	<i>1890 04</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>
6	<i>Rasche Adolf</i>	<i>majoritel syn</i>	1	<i>1891 07</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>
7	<i>Koloman</i>	<i>majoritel</i>	1	<i>1892 04</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>
8	<i>Josef</i>	<i>syn</i>	1	<i>1892 02</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>
9	<i>Marie</i>	<i>syn</i>	1	<i>1892 04</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>
10	<i>Marie</i>	<i>syn</i>	1	<i>1892 07</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>
11	<i>Jan</i>	<i>syn</i>	1	<i>1892 07</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>
12	<i>Adolf Marie</i>	<i>majoritel syn</i>	1	<i>1893</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>
13	<i>Josef</i>	<i>majoritel syn</i>	1	<i>1894</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>
14	<i>Karl</i>	<i>majoritel</i>	1	<i>1894</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>	<i>Prerau</i>

Sčítací arch ze sčítání lidu v roce 1890, záznam o rodině Adolfa Rasche.

Po Františkovi se rodičům Raschovým narodila dvojčata Antonín a Antonína (27. 4. 1891), Leopold Jan (1. 11. 1892) a znovu Karel (15. 10. 1893), když první Karel zemřel 7. ledna 1893 v Kojetíně. Ovšem ani tomuto miminku jménem Karel nebylo dáno do vínku dlouhé žití, zemřel již po měsíci 22. listopadu. Dne 15. května 1892 zemřelo první z dvojčat – Antonína – a 12. června 1893 Antonín na zánět plic. Ze sedmi dětí narozených v Přerově čtyři zemřely.⁸

Hsh. Nr.	Name und Familienverhältnis	Geburts-		No. d. Hghen	Familien- stand	Beruf, Gewerbe oder sonstiger Nahrungsbezug	Aufenthalts-		Tage	Civ. Bejhr. Stand	Fähigkeit	Begründung der Jubiläumsgelt.	Anmerkung
		Jahr, Monat, Tag	Civ. Bejhr. Stand				Dauer seit	Civ. Bejhr. Stand					
1	Rasch Adolf	1866	Prerov			Handl. Gehilfe	Prerov						
2	John Wolfmann	1863	Prerov				Prerov						
3	John Adolf	1863	Prerov			Handl. Gehilfe	Prerov						
4	John Mann	1863	Prerov				Prerov						
5	John Franz	1863	Prerov				Prerov						
6	John August	1863	Prerov				Prerov						
7	John Johann	1863	Prerov				Prerov						
8	John Johann	1863	Prerov				Prerov						
9	John Johann	1863	Prerov				Prerov						

Zápis in obecní matrice města Opavy v roce 1901. Rodina Raschových tehdy bydlela na předměstí Jaktar.

SOKA Opava

zovolo četnictvo v Přerově, odpověď byla datována 8. srpna, odeslána 12. srpna, uloženo pod zn. J 134. Dne 30. ledna 1895 odhlásil Adolf Rasch svou živnost, což bylo vyřízeno 1. února a uloženo pod značkou N 196. Rodina se přestěhovala v tom roce do Kateřinek, tehdy samostatné obce v bezprostřední blízkosti Opavy. V roce 1896 nacházíme Adolfa Rasche v opavském adresáři v seznamu zaměstnanců poštovního a telegrafního úřadu jako výpomocného sluhu (Aushilfsdiener).⁹ Hned po roce v novém prostředí se narodil v Kateřinkách čp. 65 dne 20. září 1896 syn Jan. Kmotry byli Jan a Antonie Vlachovi z Přerova. Otec je uváděn jako listonoš. O dva roky později se rodičům narodila 12. října 1898 dcera Hedvika Antonia a byla zapsána v rodné matrice farního kostela sv. Ducha v Opavě. Rodina bydlela tehdy v Ratibořské ulici čp. 55, povolání otce bylo poštovní sluha (Postdiener). Již za rok dostala rodina další přírůstek v podobě Alžběty Kateřiny, která měla v rodném listu datum narození 14. listopadu 1899, ve stejném domě, ve kterém jsme se s nimi setkali před rokem. V novém století a v novém domě v Grüngasse č. 2 přišel dne 16. září 1901 na svět Karel, zapsaný v matrice proboštského farního úřadu. Kmotrem mu byl Franz Rudorfer, poštovní asistent. Za jedenáct měsíců, 31. července 1902, porodila Kateřina Raschová dceru Antonii, která ale krátce na to zemřela 4. září 1902. Jako kmotra byla uvedena porodní bába Paulina Sakreida.¹⁰

V domovské matrice Opavy z roku 1901 byla rodina Adolfa Rasche zapsána u domu v Grüngasse 2 (majitel domu dědici Johanna Herbera),

čp. 135 na jaktařském předměstí Opavy, což je dnes ulice Vojanova. Adolf Rasch v místě pobýval od roku 1895, domovskou příslušnost v Opavě získal později dosazením do úřadu. Dodatečně bylo doplněno, že rozhodnutím obecního zastupitelstva Kateřinek ze 17. listopadu 1923 získal domovskou příslušnost v Kateřinkách. Dále byli uvedeni manželka, synové Adolf, František, Leopold, Jan a dcery Marie, Hedvika a Alžběta. Později byly dopsány městskými úředníky další údaje. Nejstarší syn Adolf byl uveden jako praktikant, měl domovskou příslušnost ve Wiesenthalu, která mu byla udělena 9. listopadu 1921.¹¹ V adresáři z roku 1905 byl Adolf Rasch, poštovní sluha, uveden v domě v ulici Bahnring (Nádražní okruh) – Grätzer-Vorstadt (Hradecké předměstí), v domě č. 15/89, jehož majiteli byli Josef a Antonie Prokschovi.¹²

Dle údajů ze sčítání obyvatel v roce 1910 bydleli Raschovi již v Piltscherstrasse (dnes Pekařská ulice) v Kateřinkách, orientační číslo 427, popisné 703, dům patřil Franzisce Kutschové a bydlelo v něm dalších pět partajů. Na této adrese již rodina vydržela až do druhé světové války. Syn Adolf Rasch byl ještě svobodný, povoláním obchodní příručí v obchodu s dámskou konfekcí, domovskou příslušnost měl v Kroměříži. František byl voják, Leopold byl zaznamenán jako pivovarnický učeň, Jan byl učněm v mechanické dílně, Karel žákem, Marie se vyučila dámskou krejčovou a chodila šít po domech, Hedvika a Alžběta byly žákyně. Marii se jako svobodné matce narodila 24. listopadu 1910 dcera Markéta Pavla, která ale zemřela 26. března 1915. U všech je uvedena obcovací řeč němčina.¹³ Fond Archiv města Kateřinky obsahuje abecední rejstřík domovsky příslušných a nepřislušných do obce z let 1910—1928(1939), ve kterém je zapsána i rodina Raschova, přibližně s těmi údaji, se kterými jsme se setkali ve sčítacím archu.¹⁴

František Rasch se do Kateřinek přistěhoval jako pětileté dítě, které zde začalo chodit do obecné školy. Nestala se jí česká obecná škola v Kateřinkách, kde nebyl ani on, ani jeho sourozenci uvedeni. Bohužel se nedochovaly třídní katalogy z německých škol, ať už v Kateřinkách nebo v Opavě. Předpokládáme, že František absolvoval osmiletou povinnou školní docházku, a to pět tříd obecné školy a tři třídy měšťanské. To znamenalo, že návštěvu školy skončil v roce 1903. Vstoupil pak do učení v železářském závodě Kuntschik a Stebl.¹⁵

Zároveň navštěvoval německou hospodářskou školu v Opavě (Schlesische Handelsschule in Troppau). Z třídních katalogů se dovídáme, že navštěvoval ve školním roce 1903/04 třídu 1. F a, kde byl jeho třídním (Klassenvorstand) A. Bilecki, němčinu vyučoval H. v. Lissy, počty F. Schneider, zeměpis A. Bilecki, krasopis F. Schneider. Vysvědčení obdržel 3. července

9 SOKA Přerov, Okresní úřad Přerov, nezpracované, podací deník 1894, č. 7695, 1895, č. 1534. Srovnaj VOŽDA, Gustav: *Přerov v životě Františka Rasche*. Nové Přerovsko, 8. 12. 1989, s. 5; 15. 12. 1989, s. 5; 1. 1. 1990, s. 7.

10 Zemský archiv v Opavě, matriky, inv. č. 43, sign. Op I 41 1899—1904, Opava, Karlovec, 269; inv. č. 43, sign. Op I 41 1899—1904, Opava Karlovec 362; inv. č. 80, sign. Op II 32 1898—1902 Opava 0049; inv. č. 80, sign. Op II 32 1898—1902 Opava 0123; inv. č. 120, sign. Op VII 8 1887—1898 Kateřinky 0443.

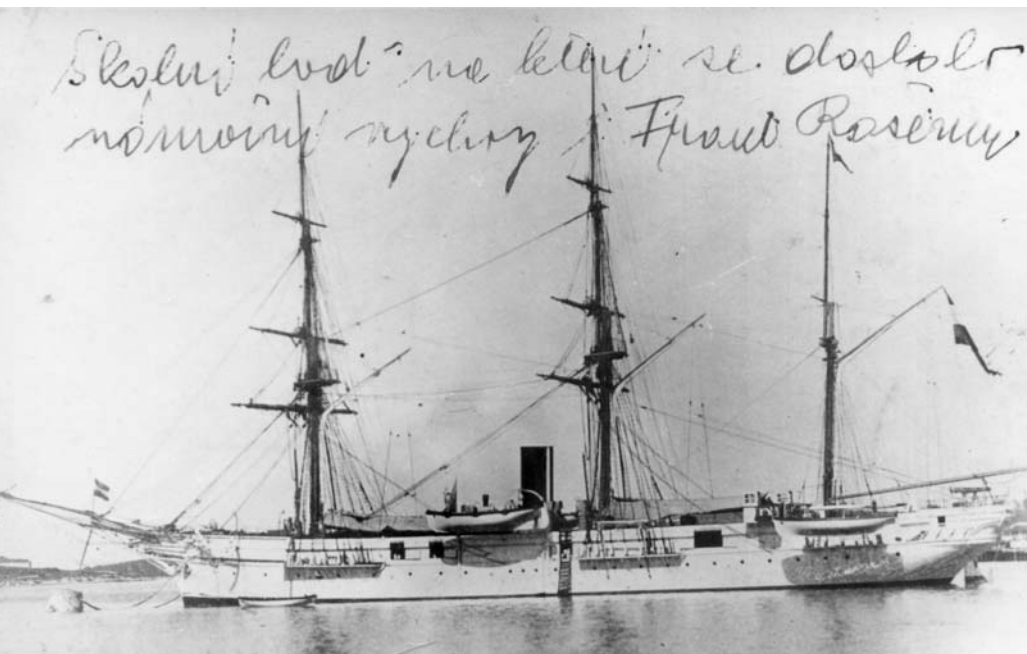
11 Státní okresní archiv Opava (dále jen SOKA Opava), fond Okresní úřad Opava I, inv. č. 1296, fasc. 284.

12 Vollständiges Adress- und Geschäfts-Handbuch der Landeshauptstadt Troppau. Troppau 1905.

13 Zemský archiv v Opavě, matriky, inv. č. 11873, sign. Op VII 20 1909—1913 Kateřinky 145.

14 SOKA Opava, fond Archiv města Kateřinky, inv. č. 93, abecední rejstřík domovsky příslušných a nepřislušných osob.

15 KVASNÍČKA, Eduard: *Vzpouza námořníků v Kotoru*. In: Cestami osvobození. Sborník vydáný nákladem Čs. O. L. jednoty v Přerově. Přerov 1938, s. 32—38.

Školní loď Schwarzenberg, na které František Rasch sloužil na začátku své námořnické kariéry.

SOka Pířev

1904. Ve druhém ročníku měl tytéž učitele a předměty, vysvědčení obdržel 2. července 1905 s těmito výsledky: němčina 3, kupecké počty 3, obchodní geografie 4, krasopis 3, mravné chování 1, píle 2, vnější forma písemných prací 3, zameškané hodiny 61 (v lednu až březnu zameškal 38 hodin, protože ležel v nemocnici).¹⁶

Dne 12. srpna 1905 se po vyučení obchodním příručím přihlásil do školy pro plavčíky c. k. válečného námořnictva v dalmatském Šibeniku. Sloužil jako plavčík na lodi Schwarzenberg. Školu skončil 30. července 1907 a dle evidenční knihy osob povinných odvodem s domovským právem v Opavě narozených roku 1889 z roku 1909 byl k tomu samému dni 30. července 1907 dobrovolně odveden k c. a k. vojenskému námořnictvu. Výnos č. 2629/D ai 1907. Při výkonu služby byl v roce 1908 povýšen do hodnosti Marsgast, v září 1912 pak mu byla propůjčena hodnost titulární mladší plavčík, na úrovni rotného – Tit.-Bootsmannmaat.¹⁷

Dne 10. června byl 1913 deaktivován, přešel do zálohy a vrátil se do Opavy. Na to vstoupil do služeb pojišťovacího spolku Gisela ve Vídni, zároveň ve městě studoval až do vypuknutí války soukromě též gymnázium. Byl výborným řečníkem a zdá se, že za svého pobytu ve Vídni si všímal i politického života, s nímž byl dobře obeznámen.¹⁸

S hodností Tit.-Bootsmannmaat také narukoval 4. srpna 1914 do války, nastoupil vojenskou službu u námořnictva v Pulji. Sloužil v různých jednotkách na moři i na pevnině, zúčastnil se bojů u Ancony v roce 1915. Jako výborný specialista byl rychle povyšován, dne 1. října 1916 dosáhl hodnosti bocmana (šikovatele – Tit.-Bootsmann). Výnosem z 27. října 1917 byl

vyznamenán spolu s Rudolfem Selosem, oba titulováni jako dělostřelečtí instruktoři, železným záslužným křížem s korunou (Das Eiserne Verdienstkreuz mit der Krone am Bande der Tapferkeitsmedaille). Podle archivních zdrojů byl František Rasch držitelem též Karlova vojenského kříže. René Grégr píše, že k vyznamenání došlo během šesti týdnů na konci roku 1971. Hořkou ironií osudu bylo, že několik dní před koncem války udělila vojenská mašinerie Františku Raschovi dokonce třetí vyznamenání.¹⁹

Na podzim 1917 byl na poslední dovolené u rodičů, bydlících stále v Kateřinách u Opavy. Netušili tehdy, jaký osud ho zakrátko potká. V zimě 1917/1918 byl přeložen do daleké boky Kotorské, kam přišel začátkem ledna 1918. Byl přidělen jako důstojnický zástupce služebně k pobřežní baterii v Kumboru-Gjenoviči a stal se velitelem oddílu světlometů, formálně zařazen jako příslušník posádky lodi Erzherzog Ferdinand Maximilian.²⁰

Po potlačení vzpoury byl František Rasch na základě rozsudku stanného soudu popraven 11. února 1918. Jiné informace, především podrobný průběh jeho služby na základě kmenového listu a služební knížky, nebylo možné zjistit. Je zřejmé, že námořnímu historikovi René Grégrovi se podařilo objevit ve vojenském archivu, zřejmě ve Vídni (Kriegsarchiv) jeho služební knížku a zápis v Hauptgrundbuchsblatt Nr. 523, Assentjahrgang 1907, ale více informací o služebních poměrech Františka Rasche již nestačil zveřejnit.²¹

František Rasch se po celý život pohyboval v prostředí německy mluvících lidí. Ve dvanácti letech se stal plavčíkem námořní školy, kde vyučovací řečí byla němčina, stejně jako i v celém c. k. námořnictvu vůbec. V něm prožil do své smrti, až na krátké přerušení před vypuknutím války, celkem dvanáct let. Nemůže tedy překvapit, že v kolonce „Spricht“ jeho

Portrét Františka Rasche v námořnické uniformě nižšího poddůstojníka. SOKA Přerov

16 SOKA Přerov, fond Hospodářská škola (německá), Opava, inv. č. 107, 1903—1904.

17 SOKA Opava, Archiv města Opavy, inv. č. 2338, abecedně řazená evidenční kniha osob povinných odvodem s domovským právem v Opavě narozených roku 1889. Viz též GRÉGR, René: *Přerov zanevřel na svého rodáka Františka Rasche?* Nové Přerovsko, 10. 4. 1998, s. 8.

18 VALÍK, Matěj: *Rek z Kateřinek*. Náš Domov. Neodvislý časopis pro Hlučínsko, Opavsko a Ostravsko, 28. 11. 1931, č. 48, s. 1—2; č. 49, 5. 12. 1931, s. 1—2. Srovnej SOUKUP, František: *Říjen 1918. Předpoklady a vývoj našeho odboje domácího v československé revoluci za státní samostatnost národa*. Praha 1931, s. 909—916. Zde se uvádí, že v době, kdy se vrátil do civilu a než narukoval do války, byl v Mor. Ostravě, kde se stal členem české sociálně demokratické organizace, načež byl úředníkem pojišťovny ve Vídni.

19 *Personalverordnungsblatt für die k. u. k. Kriegsmarine*, 55. Stück, 1917, Wien, am 3. November, s. 458. V *Personalverordnungsblatt* není o tom v tom roce, ani v předchozím či následujícím, žádná zmínka. Srovnej GREGGER, René: *Die Marinemeuterei in Cattaro und Franz Rasch*. Marine-Rundschau 6/1988, s. 356.

20 KVASNIČKA, Eduard: *Vzpouza námořníků v Kotoru*. Cestami osvobození. Sborník vydaný nákladem Čs. O. L. jednoty v Přerově. Přerov 1938, s. 32—38. GRÉGR, René: *Přerov zanevřel na svého rodáka Františka Rasche?* Nové Přerovsko, 10. 4. 1998, s. 8. *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*. Sešit č. 3. Opava—Ostrava 1995, s. 92—93 (slovníkové heslo, autor PhDr. Václav Štěpán). MAREK, Jindřich: *Žraloci císaře pána. Čeští námořníci na rakouských ponorkách 1914—1918*. Cheb 2001, s. 178.

21 ŠIŠKA, Miroslav: *Jak to bylo v Boce Kotorské*. Právo, 21. března 1998, s. 12. Viz též GRÉGR, René: *Otázky okolo osoby přerovského rodáka Františka Rasche*. Nové Přerovsko, 9. 12. 1994, s. 11. Dle sdělení archivářů z Vojenského historického archivu v Praze se tam nenacházejí archiválie k osobě Františka Rasche se služebními údaji. Srovnej GREGGER, René: *Die Marinemeuterei in Cattaro und Franz Rasch*. Marine-Rundschau 6/1988, s. 356.

Dolní náměstí v Opavě kolem roku 1900.

SOKA Opava

František Rasch krátce před povstáním v uniformě vyššího poddůstojníka.

SOKA Přerov

námořní služební knížky je uvedeno pořadí „Deutsch, Böhmisch, Kroatisch“. Na druhé straně se Rasch i podle slov českých, a především chorvatských námořníků družil ke Slovanům a byl u nich velmi oblíben.²²

Otázka Raschovy národnosti se stala předmětem sporů hned v poválečném období a není doposud vyřešena, pokud lze vůbec tuto otázku zodpovědět. Například František Soukup se ohradil proti tvrzení v publikacích o kotorské vzpouře, vydaných z německé strany sociálně demokratické z pera dr. Emila Strausse v Praze a Bruno Frei ve Vídni, že František Rasch byl německým sociálním demokratem. Sám Soukup tvrdil, že to spočívá na omylu, neboť „*všichni čeští námořníci tvrdí, že Rasch byl Čechem, čeština že byla jeho řečí mateřskou, s nimi vždy jen česky mluvil, z lodní knihovny si české knihy vypůjčoval, a v době vzpoury dával české rozkazy. Také zjistili, že v době svého pobytu v Moravské Ostravě byl členem české sociálně demokratické organizace.*“²³

Je zvláštní, že početní členové rodiny Raschových se ke svému příbuznému nehlásili. Unikali ale také zájmu historiků. Přitom o tom, že je možné je navštívit v Opavě, psal např. Matěj Valík v roce 1931. Máme za to, že u rodiny by bylo možné najít řadu dokumentů se vztahem k Františku Raschovi. Bývalo pravidlem, že mladí námořníci, vedeni steskem po domově, velmi usilovně psali domů dopisy, nechávali se fotit při každé možné příležitosti. Bohužel, zatím je známa jedna fotografie Františka Rasche po jeho povýšení do hodnosti poddůstojníka, Tom Nitka v časopise Moře Slovanů zveřejnil jeho další portrét v námořnickém, který je ale nepříliš kvalitní.²⁴

Osudy rodiny Adolfa Rasche v nově vzniklé Československé republice lze zrekonstruovat na základě některých archivních materiálů. Při sčítání obyvatel v roce 1921 bydlela rodina stále v tomtéž domě čp. 42,7 č. o. 6, jehož majitelkou byla Františka Kučová. Ulice tehdy nesla jméno Kramářova. Adolf Rasch byl již penzistou a měl zaznamenánu národnost (mateřský jazyk) německou. Manželka Kateřina byla rovněž v důchodu, ale u ní byla národnost česká. Spolu s nimi v bytě bydleli Leopold, svobodný, národnost česká, sládek v městském pivovaru v Opavě, Hedvika, svobodná, národnost česká, státní služba, asistentka v poštovním úřadě v Opavě, Karel, svobodný, národnost česká, státní služba – sluha v poštovním úřadě v Opavě. U všech tří dětí na konci uvedeno – národnost sporná, rubrika 11 vyplněna podle nálezů Okresního hejtmantství v Opavě č. 920/370.²⁵

Adolf Rasch, poštovní podúředník ve výslužbě, pobírající penzi ve výši 635 K měsíčně, stár 67 roků, zemřel 13. května 1929. Při pozůstalostním řízení vyšlo najevo, že nezanechal žádné jmění ani pojištění na úmrtí. Dle udání manželky též neexistovaly jiné dluhy kromě výloh za ošetření v nemocnici Německého řádu. Účastníky řízení byly kromě manželky ještě pletileté děti Adolf Rasch, ženatý, majitel obchodu v Jablonci, Leopold Rasch, ženatý, sládek v Podbielcu, Slovensko, Hedvika Raschová, svobodná, úřednice pošty, Kateřinky, Kramářova č. 6, Eliška Raschová, provda-

22 GRÉGER, René: *Otázky okolo osoby přerovského rodáka Františka Rasche*. Nové Přerovsko, 9. 12. 1994, s. 11.

23 SOUKUP, František: *28. říjen 1918. Předpoklady a vývoj našeho odboje domácího v československé revoluci za státní samostatnost národa*. Praha 1931, s. 909—916.

24 Viz poznámka č. 18. Srovnej BÄR, Stanislav: *Námořník z Kotoru*. Mladá fronta, 3. 3. 1984, víkend. Též GRÉGER, René: *Die Marinemeuterei in Cattaro und Franz Rasch*. Marine-Rundschau 6/1988, s. 353.

25 SOKA Opava, fond Okresní úřad Opava I, inv. č. 1503, kart. č. 1616.

ná Chalupová, bydlící v Praze-Hrdlořezích, a Karel Rasch, ženatý, poštovní zřízenec, Bohumín. Ve výčtu chybí dcera Marie a syn Jan. V literatuře lze najít zmínku o tom, že jeden z bratrů Františka Rasche padl v roce 1917 na ruské frontě. Je možné, že to byl on.²⁶

V adresáři města Opavy, Kateřinek a Kylešovic z roku 1932 je ještě uveden Adolf Rasch spolu s manželkou v Kramářově ulici č. 6. Spolu s nimi zde bydleli Alžběta, Hedvika, Karel, Marie, krejčová, a Pavlína, rovněž krejčová, o níž nevíme nic bližšího.²⁷

Matka Kateřina Raschová zemřela 14. července 1942 v Opavě. Potomci Adolfa Rasche, kteří zůstali v Opavě, byli rovněž zaměstnání u pošty, jak o tom svědčí policejní přihlášky a dokumenty související s jejich odsunem do Německa. Podle policejní přihlášky Hedvika Raschová, 12. 10. 1898, Opava, svobodná, poštovní tajemnice, římskokatolického vyznání, německé národnosti, bydliště Provaznická 12, Opava, byla odsunuta 4. července 1946 do amerického pásma v Německu, transport č. 68147. Její bratr Karel Rasch, 16. 9. 1901, Opava, ženatý, poštovní asistent, bydliště Opava-Kateřinky, ulice Seb. Kneippová 36, byl vysídlen 4. července 1946, transport 68147, do amerického pásma.²⁸

René Grégr v jednom z rozhovorů uvedl, že mluvil v 80. letech 20. století s manželkou Františkova bratra Leopolda, která žila v Německu.

26 SOKA Opava, fond Okresní soud Opava, D II 299/29. HLAVÁČEK, Josef: *Vzpouřa námořníků v Kotoru*. Obzor, 6. 2. 1938, s. 1—2.

27 *Adress- und Geschäftsbuch von Troppau sowie von Katharein (Kateřinky), Glischwitz (Kylešovice) und Jaktar (Jaktař)*. Troppau 1932.

28 SOKA Opava, fond Ústřední národní výbor Opava, Přihlašovací karty obyvatel – policejní přihlášky, inv. č. 651, poř. č. 23. 1945—1946. Dále Okresní národní výbor Opava-venkov, typ Odsunová kartotéka, inv. č. 660, poř. č. 20. 1946. Karty odsunu Němců ze sběrných středisek Odry, Opava, Vítkov • písmeno R + Ř.

Jan Štěpán – Jan Štěpán ml.

Úzkokolejná dráha Ve Skale u Dolního Újezda

Ve východní části katastru obce Dolní Újezd se nachází neužívaný lom, kde v první třetině 20. století těžila kámen firma Karel a Jan Jaškové z Přerova s názvem Drobové lomy brří. Jašků.¹ Firma nejprve hospodařila na pronajatých pozemcích obce a dochovala se žádost o prodloužení pronájmu z roku 1921.² Zdá se, že samotná těžba zde začala v roce 1920, protože ve Vlastivědě moravské z roku 1919 o lomu ještě není zmínka.³ V roce 1926 byly Jaškům odprodány za 110 000 Kč pastviska ve trati Slatina, které obec využila na majetkoprávní vyrovnání s obcí Skoky.⁴ Toho roku firma stavěla nové garáže a pro zaměstnance bylo vybudováno několik bytových jednotek.⁵ V roce 1927 si v Bohuslávkách postavil dělník z kamenolomu František Holub nový domek a ještě roku 1932 si jej postavil i kameník Bohumil Mádr.⁶ Pak ale postihla kamenolomy firmy Jašků hospodářská krize třicátých let. V roce 1931 přestal být odvážen štěrk z lomů na dráhu v Lipníku. Kronika Bohuslávky uvádí, že si tím v zimním období místní obyvatelé měsíčně vydělali až 1000 korun a zastavení prací pro ně znamenalo významnou ztrátu.⁷ V roce 1933 byly práce v kamenolomu zastaveny úplně: „Práce v kamenných lomech brří Jaškových, které našemu dělnictvu poskytovaly hlavní zdroj výživy se úplně zastavila.“⁸ V roce 1935 byl také lom v souvislosti s elektrifikací Bohuslávky napojen na elektrickou rozvodnou síť, firma nejspíše předpokládala, že v budoucnu bude možné těžbu obnovit.⁹ Jen o rok později ale máme následující výmluvnou zprávu, že „kamenné lomy brří Jaškových v Dol. Újezdě již práce neposkytují, ale naši dělníci našli práci v kamenných lomech ve Výklekách, Podhůře.“¹⁰ Přesto např. při stavbě hasičského domu v Dolním Újezdě roku 1932 věnovala firma veškerý stavební materiál jako kámen a drt zdarma a roku 1937 je v soupisu živností v Újezdě stále uvedena jako existující firma.¹¹ Zřejmě právě z tohoto lomu byl firmou dodán materiál 18 m³ do základů na opra-

1 Jak uvádí obecní kronika Dolního Újezda z roku 1922, „k vesnici dlužno též přičísti „Lom nad oborou“, kde vedle závodu vlastního vystavěno jest pro zaměstnance několik bytů, kovárna aj.“. Obec Dolní Újezd – obecní kronika.

2 Státní okresní archiv Přerov (SOKAP), fond Archiv obce Dolní Újezd (AO DÚ), kart. 2, inv. č. 115.

3 BAĐURA, Jan: *Lipenský okres*, Brno 1919.

4 Šlo o parcelu 1413.

5 SOKAP, fond AO DÚ, kart. 3, inv. č. 117.

6 SOKAP, fond Archiv obce (AO) Bohuslávky, inv. č. 2a, obecní kronika, s. 22, 50. MÁDR, Jaroslav – MÁDR, Ivo – MALČÍKOVÁ, Marie: *Rod Mader-Mádr na Moravě v letech 1670—1993*, Dolní Újezd – Lipník 1993, s. 10.

7 SOKAP, fond AO Bohuslávky, inv. č. 2a, s. 43.

8 SOKAP, fond AO Bohuslávky, inv. č. 2a, s. 56. ŽŮREK, František: *Bohuslávky průvodce historií a současností*. Bohuslávky 2004, s. 39.

9 SOKAP, fond AO Bohuslávky, inv. č. 2a, s. 73.

10 SOKAP, fond AO Bohuslávky, inv. č. 2a, s. 76.

11 ŠTĚPÁN, Jan: *Dolní Újezd minulostí k současnosti*. Olomouc 2006, s. 62, 74—75.

Výřez z vojenského leteckého snímkování z roku 1947 zachycující lom včetně přístupové cesty. Letecký snímek 591/47 z roku 1947 poskytl VGHMUř Dobruška, © MO ČR, 2017

Dochovaný pražec se zářezy pro vložení kolejí.

Foto Jan Štěpán ml.

Pohled na lom od přístupové cesty.

Foto autor

vy kaple v Bohuslavkách v roce 1937, a to opět jen za symbolickou cenu cca 43 korun.¹²

Nepodařilo se nám dohledat žádné spisy, které by souvisely přímo s lomem, ale pokusili jsme se alespoň zjistit některé zaměstnance podle sčítání lidu z roku 1921. Z obce Skoky sem buď docházel pouze jeden nádeník, nebo pracoval v lomu ve Výklekách. Namátkově byl učiněn pokus hledat zaměstnance v Loučce a Trnávce, ale neúspěšně. Je jasné, že zde mohli působit také další zaměstnanci, kupř. z Lipníka či Přerova (kde sídlila firma), ale tyto jsme již nedohledávali. Následují tedy zaměstnanci lomu podle uvedeného povolání, v závorce jsou zkratky pro Dolní Újezd a Bohuslavky podle bydliště zaměstnanců:

Dělníci: Beneš František (B), Lupík Antonín (B), Sýkora Ladislav (DÚ), Velech Josef (DÚ)

Dílovedoucí kameník: Dohnal František (B);

Lamači kamene: Holan Jan (DÚ), Kopečný Antonín (DÚ), Novák Mořic (DÚ), Prerad Isak (B), Tkačuk Arsentij (DÚ), Vymětal Jan (DÚ);

Kameníci: Barovič Spaso (B), Havlíček Josef (B), Havlíček Blažej (B), Holub Ignác (B), Mádr Bohumil (B), Mádr František (DÚ), Švarc Jan (B);

Kovář: Puděl Jan (B);

Strojník: Řezník František (DÚ);

Střelmistr (minér): Mavří Valentin (B);

Zedník: Jandík Josef (B).

¹² SOKAP, fond AO Bohuslavky, inv. č. 2a, s. 89. Žůrek, c. d., s. 51.

Betonový nosník drtiče.

Foto autor

V lomu se stal zřejmě jen jeden smrtelný úraz, a to 9. března 1933, kdy na dělníka Josefa Bajgara z Dolního Újezda spadl z horní části lomu kámen a zabil ho. Na jeho pohřbu se prý sešlo velké množství lidí hlavně z dělníků.¹³

V lomu Ve Skale se nachází jak pískovce, tak břidlice a v rámci těžby zde byl těžen stavební kámen, ale hlavně různé frakce šterku. Kámen byl těžen ve velkém odstřelem a následně zpracován jak ručně kameníky, tak drtičem šterku. Mimo vlastní lom na úpatí kopce měla firma pronajaty a posléze odkoupeny pozemky od obce Dolní Újezd, na kterých vznikaly objekty potřebné k těžbě. Byl to jednak drtič šterku a strojirna, kamenické dílny, různé sklady, ale také obytné domy pro zaměstnance. Vzhledem k členitému terénu si zde firma zřídila i jednoduchou úzkokolejnou dráhu poháněnou lidskou silou, která byla zpočátku provozována načerno. Po tomto zjištění si firma bratři Jašků zažádala na obci o dodatečnou kolaudaci, kterou po místním šetření

15. prosince 1928 obdržela nejspíše na začátku roku 1929. Díky tomu se nám dochovaly plány a popis celé dráhy, ze které již dnes prakticky nic nezbylo.

Rozchod kolejí byl přibližně 750 mm a kolejnice měly výšku 8 cm. Kolejnice byly položeny na dřevěných prazcích a bylo zjištěno, že průměrná délka kolejí činila přibližně 600 metrů. Každá větev byla na konci opatřena zarážkou proti přejetí vozíků. Délka větví se v průběhu každého roku několikrát měnila podle potřeby nastavováním či zkracováním jednotlivých kolejíšť. Byť to dnes bude znít divně, profilově byly koleje vedeny vodorovně, i když v místě drtiče přiváděcí větev končila a rozvážecí větev na ni výškově nenavazovaly, ale byly cca o 3 metry níže. Jednotlivé terénní nerovnosti byly propojeny dřevěnými mostky se zábradlím. V samotném lomu se jednotlivé větve, kterých bylo podle plánu sedm, spojovaly na točně¹⁴, která měla dřevěnou západku zabraňující samovolnému otočení. Pokud bychom začali od točny, vycházelo z ní pět větví o délkách 36¹⁵, 11, 9, 12 a 20 metrů, které svázely kámen a šterk přímo z lomu. Jihozápadní větev

13 FÚ Dolní Újezd, farní kronika od roku 1894 (uloženo na farním úřadě), rok 1933.

14 Točna se nacházela přibližně na těchto souřadnicích: 49.5560453N, 17.5539181E – veškerá zaměření provedl Jan Štěpán ml.

15 Konec této větve na: 49.5559539N, 17.5532728E.

Základy drtiče (betonový nosník je na fotografii zcela vlevo).

Foto autor

Kousek kolejnice u drtiče.

Foto autor

Jan Štěpán ml. našel kolejnici.

Foto autor

s jedním mostkem o délce 151 metrů podle všeho vedla ke skladu kamene. Jižní větev mířila k drtiči a po cca 15 metrech z ní vedla 133 m dlouhá odbočka východním směrem do vzdálenější části lomu směrem k Bohuslávčákám. Pod touto větví se nacházely kamenické dílny.¹⁶ Jižní větev měla délku 90 metrů, polovinu její délky tvořil dřevěný mostek a dodnes je nejlépe patrná.¹⁷ Končila u drtiče se strojárnou¹⁸, z nichž jsou dnes již vidět jen základy strojárny a betonový sloup¹⁹, který podle všeho držel konstrukci samotného drtiče a koleje s vozy přivázející štěrk k dalšímu třídění. Z dolní části vybíhaly čtyři větve o délkách 50, 70, 81 a 70 metrů, nejspíše podle jednotlivých frakcí štěrku. Samotné vozíky byly dřevěné bez brzd, pracovníci je brzdili sochory a měly obsah 1 m³ kameniva. To obnáší přibližnou váhu 2,6 tuny kameniva na každý vozík.

Jak již bylo řečeno, po úzkokolejce dnes nezůstalo mnoho. Zřejmě nejvíce patrná je část původního podloží před dřevěným mostkem mířícím k drtiči. Jde o nájezd, který má východní stěnu zpevněnou kamením. Pražce a prakticky všechny koleje již zmizely, výjimečně lze nalézt zbytky kolejiva, které buď unikly pozornosti, nebo je nebylo snadné odnést, jako např. u jedné z větví vedoucích od točny (viz obrazová příloha). Dochovaly se také zbytky

16 Přibližně na: 49.5561192N, 17.5543967E.

17 Přibližné místo začátku mostku na: 49.5555364N, 17.5547172E

18 Strojárna na: 49.5553631N, 17.5546286E.

19 JV roh betonového sloupu je na: 49.5553614N, 17.5548164E.

Detail spoje na kolejnici.

Foto autor

Ukončení příváděcí větve k drtiči (na kamenech v popředí končil most).

Foto autor

Zbytky kamenné zídky, po níž šla dráha k drtiči, než navázala na most.

Foto autor

Dlažby • Kostky • Štěrky

BRATRŘÍ

JAN A KAREL JAŠKOVÉ

PODNIKATELSTVÍ DLAŽEB

V PŘEROVĚ

provádí veškeré dlažby silnic státních, okresních i městských, jakož i veškeré dlažby chodníků, cest a dvorů

← *Vlastní drobové lomy
v Bohuslávkách u Lipníka n. B.*

Reklama na lom z roku 1933 (Žůrek, Karel: *Lipník nad Bečvou, město a okres*, Vyškov 1933)

Pohled na lom ze západní stěny.

Foto J. Štěpán

základů strojovny drtiče. Kolik zde bylo vozíků a jak dlouho při používání vydržely, nevíme, na skladových větvích zřejmě stačilo po jednom vozíku, tedy pět, na větvích, které svážely materiál k drtiči, to snad mohlo být až po dvou střídajících se vozících na každou, ale pokud byly opět po jednom, šlo dohromady o jedenáct vozíků. Pro urychlení provozu ale mohlo být vozíků snad až dvacet.

Když v roce 1933 vydalo město Lipník knihu o městě a okrese, dostala se do ní také reklama firmy Jašků (viz obrazová příloha). Na fotografii lomu je vidět vpravo obytný dům pro zaměstnance, uprostřed bílá přízemní budova strojovny drtiče, za ní prkenná vysoká budova samotného drtiče a shozu šterku. Od ní vede část dráhy, která rozvázela jednotlivé frakce šterku na skládku. Za drtičem je vidět několik sloupků, které tvořily most dráhy přivádějící vozíky k drtiči. Zdánlivě na ní je zastřešená budova kamenických dílen, která ve skutečnosti stála až za cestou do lomu za dráhou, ale na fotografii působí dojmem, že je na samotné dráze.

Petr Jirák

Útěk skupiny mladých mužů z Bělotína na Západ

V průběhu podzimu 1950 uskutečnila skupina pěti mladíků z Bělotína z větší části úspěšný pokus o přechod hranic Československé republiky se západním Německem. V publikaci o obci z roku 2001 se píše, že důvody k útěku na Západ nebyly v tomto případě politické, ale jednalo se spíše o touhu po dobrodružství.¹ Archiválie z činnosti státně-bezpečnostních složek vypovídají o něčem jiném. Nicméně i ty musí být samozřejmě posuzovány velmi obezřetně, o čemž se laskavý čtenář přesvědčí v následujícím textu. Útěk každopádně proběhl za dramatických okolností a jediný z aktérů, který nepřešel hranice, byl následně odsouzen k trestu smrti a popraven. Po pěti letech se jeden z uprchlíků vrátil do Československa, kde ho čekalo několikaleté věznění a poté provokace Státní bezpečnosti.

Protinacistický odboj Otčenáškovy otce

Hlavním protagonistou příběhu byl Václav Otčenášek (narozen 26. září 1926 v Tršicích), jehož život skončil začátkem padesátých let na popravišti. Velmi zajímavý život měl i jeho otec Adolf Otčenášek (narozen 17. června 1893 v Přestavlkách u Olomouce), který bývá v archiváliích často označován nesprávně jako Očenášek. V průběhu druhé světové války se zapojil do domácího a poté i do zahraničního protinacistického odboje.

Adolf Otčenášek, poválečný obyvatel Bělotína (čp. 118), se v roce 1939 zúčastnil odvozu zbraní z vojenského skladiště v Rajnochovicích. Do úkrytu u Františka Kapouna v Nenakonicích bylo převezeno 33 000 ks munice. Otčenášek se spolu s Hynkem Ryplem z Rokytnice podílel na dalších podobných akcích, např. v červnu 1939 údajně odvezli z vojenské pevnůstky v Bystrovanech velké množství kulometů. Otčenášek odešel do Polska, odkud roku 1940 přešel na Slovensko s úkolem organizovat nábor do zahraniční armády a následný přesun uprchlíků do ciziny.² Autor zdůrazňuje, že tyto údaje jsou čerpány pouze z místopřísežného prohlášení Adolfa Otčenáška k účasti Hynka Rypla v odboji.

Co lze ověřit, je úkryt zbraní a munice u Františka Kapouna v Nenakonicích. Pod podlahou šopy Kapounova domu (dříve čp. 40, dnes čp. 454) byla vykopána jáma, v níž bylo od 10. května 1939 ukryto 48 vojenských pušek a tři kulomety. Do hliněné podlahy v komoře bylo zakopáno osm beden nábojů. Úkryty zbraní a munice gestapo odhalilo dne 17. srpna 1940 a František Kapoun, člen odbojové organizace Obrana národa, byl Vrchním zemským soudem ve Vratislavi odsouzen dne 23. ledna 1943 k trestu smrti. Kapounova poprava se uskutečnila po téměř tříleté vazbě a věznění dne 29. června 1943 ve Vratislavi.³

Účast Adolfa Otčenáška v zahraničním odboji lze taktéž ověřit. Podle údajů z databáze příslušníků československých vojenských jednotek v zahraničí byl odveden (prezentován) 23. března 1941.⁴ V hodnosti četaře aspiranta je uveden v korespondenci Československé vojenské mise ve Velké Británii. V dopise ze 7. května 1945 figuruje mezi dalšími devíti československými vojáky, kteří byli pod vedením štábního kapitána jezdeckva Oldřicha Kocourka vysláni do Francie kvůli výsledkům zajatců.⁵ Skupina byla dána k dispozici hlavnímu oddělení kontinentální centrální válečné věznice v Paříži (Head Quarters Continental Central Prisoner of War). Frederick A. Moulton, americký důstojník, disponoval skupinou vojáků podle vlastní potřeby a momentální situace. V červnu 1945 byla skupina rozdělena – Kocourek a Otčenášek působili přímo v Paříži. Brzy poté vedení táborů v Německu s německými válečnými zajatci, kteří se hlásili k československé státní příslušnosti, zřídilo tři velitelství. Otčenášek patřil k druhému velitelství v Ludwigshafenu, v jehož čele stál kapitán dělostřelectva Ladislav Nedbal.⁶

Adolf Otčenášek se stal v roce 1947 držitelem osvědčení o účasti v druhém odboji podle zákona č. 255/1946 Sb. (č. j. 81082/47), konkrétně v kategorii příslušník československé armády v zahraničí.⁷

Život Václava Otčenáška do začátku roku 1950

Václav Otčenášek měl za sebou, i přes svůj nízký věk, zajímavý život. Krátce po narození odešla Václavova matka z domova pro manželské neshody. Václav byl dán na výchovu k babičce a po její smrti (1935) do kláštera v Kokorách. Obecnou i měšťanskou školu vychodil v Dubu nad Moravou, poté se začal v Národním domě v Olomouci učit kuchařem, ale při závěrečných zkouškách propadl. V roce 1942 byl totálně nasazen na letiště v Olomouci, kde se zapletl do případu sabotáže. Následně byl devět měsíců vězněn gestapem v Olomouci. Po propuštění pracoval v zemědělství v Charvátech. Na jaře 1944 uprchl přes Slovensko, Maďarsko a Rumunsko do Jugoslávie, kde byl internován. Poté byl převezen do Černé Hory, kde se zapojil do bojů proti nacistickým okupantům, a dokonce byl raněn. Uzdravil se až po válce a v té době byl jako řidič auta přidělen k jugoslávskému delegátovi, který měl na starosti repatriaci zavlčených osob. Na podzim 1945 se Václav Otčenášek vrátil do Československa.⁸

1 Běloutín 1201—2001. Střípky z historie obce. Běloutín 2001, s. 45.

2 Státní okresní archiv Přerov, fond Český svaz protifašistických bojovníků – okresní výbor Přerov, sign. 1/4187.

3 VOŽDA, Gustav: *František Kapoun*. Region Věrovaný, č. 33. Věrovaný 1997. Za druhé světové války nesla Bratislav německý název Breslau.

4 Databáze Vojenského historického archivu – Databáze příslušníků čs. vojenských jednotek v zahraničí za 2. sv. války. [online]. [cit. 2017-03-27]. Dostupné z: <http://www.vuapraha.cz/soldier/11049132>

5 Archiv bezpečnostních složek ČR se sídlem v Praze (dále jen ABS Praha), fond Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, sign. 302-133-5.

6 ABS Praha, fond Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, sign. 302-133-6. Kocourek byl jmenován do čela prvního velitelství. V červenci 1945 ho vojenský a letecký attaché v Paříži odeslal s repatrianty do Československa. Válečnými zajatci byli převážně sudetskí Němci, dále lidé z Těšínska, Hlučínska, Valticka, případně Vitorazska, kteří museli narukovat do německé armády, přestože se často sami nechtěli být Němci, ale nacisté je za ně považovali. Mezi zajatci šlo často o mladé osoby patřící do organizace Hitlerovy mládeže (Hitlerjugend).

7 Písemné sdělení Odboru pro válečné veterány Ministerstva obrany z března 2014 (v držení autora). Adolf Otčenášek byl za první republiky zástupcem Škodových závodů v Mladé Boleslavi.

8 ABS Praha, fond Vyšetřovací spisy, sign. V-2024/MV.

**Václav Otčenášek, popraven
9. 11. 1951 v Olomouci.**

ABS Praha

Popsaná činnost by jistě Václava Otčenáška opravňovala k získání osvědčení o účasti v druhém odboji podle zákona č. 255 /1946 Sb. Avšak osvědčení mu nikdy nebylo vydáno, poněvadž o ně ani nepožádal.⁹

Existuje však pramen, který do Otčenáškovy životopisu v období války vnáší zmatek. Zemský národní výbor v Praze, zemský odbor bezpečnosti (odd. II), zaslal v listopadu 1946 Okresnímu národnímu výboru v Olomouci seznam osob z okresu Olomouc, jež měly být za války vedoucími zákopového nasazení. Seznam vedoucích z celého protektorátu byl nalezen v dokumentech ústředí bývalého Kuratoria pro výchovu mládeže. Z okresu Olomouc se jednalo o dva mladíky z Dubu nad Moravou: Milana Kouřila (ročník 1925) a právě Václava Otčenáška.

Okresní velitelství Sboru národní bezpečnosti (dále jen SNB) Olomouc v lednu 1947 uvedlo, že se Otčenášek 22. února 1943 odhlásil z Olomouce do Dubu nad Moravou (čp. 177). Podle sdělení velitelství stanice SNB v Dubu se Otčenášek dne 9. dubna 1944 odhlásil z Dubu do blízké obce Charváty. Pro nás je zajímavé sdělení velitelství stejné stanice SNB ze dne 30. ledna 1947, podle kterého byl Otčenášek na přelomu let 1944 a 1945 zaměstnán v Charvátích jako čeledín u Jana Zavadila. Asi v únoru 1945 Otčenášek odešel na zákopové práce neznámo kam a do Charvát se od té doby nevrátil.¹⁰ Pokud bychom věřili těmto údajům, museli bychom zároveň odmítnout Otčenáškovu tvrzení o pobytu v Černé Hoře, kde se měl zapojit do odboje a také zplodit nemanželského syna.

Adolf Otčenášek si v roce 1946 zřídil v Bělotíně (čp. 188) opravnu automobilů. Začal s ním pracovat syn Václav, jehož v té době nečekaným způsobem dostihla minulost jugoslávského partyzána. Dozvěděl se totiž o narození svého syna (údajně 3. prosince 1945). Z toho důvodu se chtěl oženit s Marií Ignatovnou, matkou dítěte. Zahájil jednání s příslušnými úřady, avšak brzy si vše rozmyslel a zůstal ve své vlasti.

Na podzim 1948 nastoupil vojenskou prezenční službu v Malackách, na jaře 1950 byl předčasně propuštěn jako invalida. Po úrazu totiž podstoupil operaci pohlavního ústrojí, což mu při výkonu služby činilo potíže. Po válce Václav Otčenášek vstoupil k sociálním demokratům, u nichž zůstal až do sloučení strany s komunisty. Tolik ze životopisu, který Otčenášek sepsal 10. listopadu 1950 ve vazbě.¹¹

Plánování protikomunistické činnosti v Bělotíně

Václav Otčenášek byl jediným z pěti mladíků, jemuž se 21. října 1950 nepovedlo uprchnout do Německa. Pokusu o útěk předcházela řada událostí. Rozhodnutí v tak závažné věci se jistě nerodilo ze dne na den. Písemnosti vzniklé z výslechu Otčenáška i jiných osob nabízejí v tomto směru zajímavou interpretaci.

Otčenášek se doznal, že v květnu 1950 se rozhodl pro protirežimní činnost, poněvadž nesouhlasil s politikou komunistů, zvláště se znárodňová-

ním živností. Jednou chtěl převzít otcovu autodílnu a samostatně podnikat, ovšem dílna byla navzdory jeho přáním vedena ve znárodnovacím procesu. Do odbojové činnosti ho zapojil Zdeněk Knápek (narozen 10. března 1928 v Růžďce) z Bělotína (čp. 233), povoláním strojní zámečník. Knápek byl vyšetřovateli vyhodnocen jako osoba štítící se práce, pijan a vyznavač lehkého a bezstarostného života. Podobným způsobem komunisté označovali všechny osoby, které proti nim vystoupily nebo chtěly vystoupit. Komunisté tak vyjadřovali demagogický názor, že jen líní a nepracovití lidé mohli nesouhlasit se státním zřízením a politikou KSČ.

Zdeněk Knápek zašel v březnu 1950 za Josefem Konvičným (narozen 28. prosince 1925 v Zámorskách u Hranic) z Bělotína (čp. 160), protože věděl o jeho záporném smýšlení o režimu. Scházeli se u Konvičného či na nenápadných místech v obci a plánovali svou činnost proti komunistům nebo tajně poslouchali rozhlasové vysílání z Velké Británie a USA. V květnu 1950 zapojili do skupiny Václava Otčenáška a na konci téhož měsíce se společně dohodli na programu: likvidovat členy KSČ i jiné veřejné funkcionáře v obci, vyhodit do vzduchu místní stanici SNB a zastřelit jejího velitele. Provedením akcí chtěla skupina získat renomé u odbojové skupiny ze Vsetínských hor, k níž se hodlala připojit. Hlavním mluvčím na schůzkách byl Zdeněk Knápek. Václav Otčenášek přesto za faktického velitele pokládal Konvičného, jenž usměrňoval návrhy a byl velmi rafinovaný.

Václav Otčenášek si opatřil od Knápka pistoli značky Parabellum (ráže 9 mm) i s náboji. V té době byl jednoho dne se známým na čekané, kde se seznámil s hajným Josefem Liszkou (narozen 19. března 1922 v Petrovích u Fryštátu) z hájenky Vikštejn na Opavsku. Václav Otčenášek zjistil, že se jedná rovněž o osobu smýšlející nepřátelsky vůči komunistům. Josef Liszka byl sice hajný, ale nesměl chodit s puškou do lesa. Přislíbil Otčenáškovi předat samopal, který měl doma uschován, ačkoliv nepatřil jemu, nýbrž jistěmu Jiřímu Janasovi. V červnu 1950 přijelo trio z Bělotína za Liszskou, aby si samopal vykopalo. Sovětský samopal PPS-41 Špagin (ráže 7,62 mm) s třemi diskovými zásobníky a řadou nábojů byl následně uschován v bytě u Konvičného.

Zdeněk Knápek s Konvičným se snažili v lese u Bělotína vykopat minu, jež měla být použita k útoku na stanici SNB. V důsledku sesutí půdy se ji nepodařilo vyprostit. V druhé polovině června 1950 se Otčenášek a Knápek setkali s rolníkem Antonínem Mikulenčákem (narozen 9. dubna 1913 v Hovězím) z Bělotína (čp. 89). Chtěli se od něj dozvědět, zda ve Vsetínských horách působí nějakí partyzáni, případně protistátní skupina. Antonín Mikulenčák jim sdělil, že již byla dávno likvidována. Z toho důvodu se skupina na další schůzce u Konvičného dohodla upustit od plánovaných akcí. Zároveň se v jejich hlavách zrodil nový plán: uprchnout za hranice.¹²

V případech pravdivých výpovědí se skupinka mladíků z Bělotína chystala na velmi radikální způsob protikomunistické odbojové činnosti. Útoky

9 Písemné sdělení Odboru pro válečné veterány Ministerstva obrany z března 2014 (v držení autora).

10 ABS Praha, fond Zemský odbor bezpečnosti II, sign. 315-155-59. Podle spisů z ledna a února 1947 byl tehdy Otčenáškův pobyt neznámý. Jeho pobyt neznala ani jeho matka, jež tou dobou žila na Bruntálsku. Dne 5. února 1947 vypovídala na velitelství stanice SNB v Bretnově, že Václava hledal v lednu 1947 pomocí rozhlasu i jeho otec Adolf. Ona svého syna neviděla od té doby, co se 8. června 1946 odstěhovala z Dubu.

11 ABS Praha, fond Vyšetřovací spisy, sign. V-2024/MV.

12 ABS Praha, fond Vyšetřovací spisy, sign. V-2024/MV.

Sovětský samopal Špagin a pistole, z níž střílel Otčenášek.

ABS Praha

na stanice SNB či likvidace komunistických funkcionářů nebyly ani v padesátých letech zcela běžnou záležitostí. Takovou činnost vykonala mimo jiné známá skupina bratří Mašínů (především dvě přepadení stanic SNB v Chlumci nad Cidlinou a Čelákovcích v září 1951, včetně zabití dvou příslušníků SNB), odbojová skupina Černý lev 777 (dva bombové útoky na sekretariáty KSČ v Sedlčanech a Milevsku, včetně zabití jednoho příslušníka SNB, v letech 1949—1950), kurýr západních zpravodajských služeb Jaroslav Vetejška (za pomoci skautských odbojářů z Dolních Bojanovic zastřelil v lednu 1950 v Hodoníně Aloise Dyčku, příslušníka Státní bezpečnosti)¹³ či odbojová skupina Hory Hostýnské, o jejíž činnosti se zmíníme v souvislosti s mladíky z Bělotína.

Železná opona

Československo patřilo k zakládajícím státům Organizace spojených národů a na konci roku 1948 připojilo svůj hlas k přijetí Všeobecné deklarace lidských práv. V této deklaraci se mimo jiné uvádělo, že každý má právo na svobodu pohybu a volbu bydliště uvnitř státu a má také právo opustit kteroukoliv zemi, i svou vlastní, a vrátit se do své země.

V praxi to vypadalo zcela jinak, stejně jako ve všech ostatních státech východního bloku bylo občanům znemožňováno opustit svou vlast. Režim střežení státních hranic se západními státy (Spolková republika Německo, Rakousko) se stále zostřoval. Po komunistickém převratu z února 1948 se vyskytovalo velké množství případů uprchlíků, zároveň se začaly ze Západu ilegálně vracet jedinci, kteří byli odhodláni vést odboj proti totalitnímu režimu v Československu. Většinou se jednalo o kurýry pracující pro západní zpravodajské služby (USA, Velká Británie, Francie).

Na přelomu čtyřicátých a padesátých let 20. století byl zvýšen početní stav strážců a proběhlo vysídlování ideologicky a třídně nevyhovujících osidlenců v několikakilometrovém hraničním a zakázaném pásmu. K technickým opatřením patřilo budování drátěných překážek, zaminování, zabahnění terénu a přerušování komunikací včetně lesních cest. Ke ztížení průchodnosti hranice byly zřízeny útvary Pohraniční stráže Ministerstva vnitra, které prováděly další tzv. ženijně-technická opatření (ploty z ostnatého drátu, na exponovaných místech s usmrcujícím elektrickým napětím – na západoněmecké a rakouské hranici). Železná opona se během několika let stala velmi těžce překonatelnou překážkou.

Neúspěšné pokusy o překročení československých hranic stály život 350 běženců (zastřelení, zabití elektrickým proudem, utonutí, oběti dopravních nehod) a v řadě případů byly zadrženy osoby po soudním řízení popraveny. Nesmíme zapomenout ani na civilní osoby, které nechtěly přejít hranice, přesto zahynuly vinou příslušníků SNB a Pohraniční stráže. Takových osob bylo 86, z toho 30 dětí a mladistvých do 18 let. Na druhé straně zahynulo v letech 1948—1989 celkem 654 příslušníků SNB a Pohraniční stráže, tedy podstatně větší počet než u běženců. Ovšem pouze deset strážců hranic bylo zabito v přímém střetu s „narušiteli“ hranic, další dva při střetu s ukrajinskými nacionalisty (banderovci) a jeden byl ubit civilisty. Další příčiny úmrtí příslušníků SNB a Pohraniční stráže: sebevraždy (236), dopravní nehody (165), utopení (60), náhodné výstřely a střelba při výcviku (44), miny a granáty (28), zastřelení jiným příslušníkem (27), pracovní úrazy (25), elektrický proud (22), nemoci (17), zásah bleskem (7), střety hlídek (6), zřícení pozorovatelny (3) a zmrznutí (1).¹⁴

Důvody útěků za hranice lze rozdělit na ekonomické a politické. V začátečním období po únoru 1948 někteří lidé utíkali, poněvadž se (často oprávněně) báli o svůj život. V počátcích se často jednalo o útoky motivované plánem vrátit se do Československa jako bojovníci proti komunistické totalitě. Podle dochovaných archiválií patřili do této skupiny i mladíci z Bělotína, jmenovitě Václav Otčenášek a Josef Konvičný (zpočátku rovněž Zdeněk Knápek).

Plánování ilegálního odchodu do západní Evropy

Václav Otčenášek u výslechu uvedl Konvičného návrh vstoupit v zahraničí do cizinecké legie nebo k americké tajné službě CIC a sloužit v ní jako agenti chodci. Václav Otčenášek byl pro vstup do letectva západních mocností, což bylo ostatními přijato. Všechny návrhy měly jeden společný bod

13 O bratřech Mašínových a jejich odbojové skupině mj. viz NĚMEČEK, Jan: *Mašínové – zpráva o dvou generacích*. Praha 1998; MASIN, Barbara: *Odkaz*. Praha 2005; CHALUPOVÁ, Markéta: *Nebojovali švestkovými knedlíky*. Odbojová skupina bratří Mašínovů v zrcadle dobového tisku. Praha 2011. Odborná práce o skupině Černý lev 777: BURSÍK, Tomáš: *Osud odbojové organizace Černý lev 777*. Praha 2007. O Jaroslavu Vetejškoví viz PEJČOCH, Ivo: *Vojáci na popravišti*. Vojenské osobnosti, popravené v Československu z politických důvodů v letech 1949—1966 a z kriminálních příčin v letech 1951—1984. Cheb 2011, s. 332—339. Na přelomu čtyřicátých a padesátých let 20. století byli zastřeleni i jiní příslušníci Státní bezpečnosti, na rozdíl od Dyčky je však odbojářů zastřelených v sebeobraně, nikoliv plánovitě.

14 RÁZEK, Adolf: *Kdo byl skutečným nepřítelem?* In: Železná opona. Československá státní hranice od Jáchymova po Bratislavu 1948—1989. Praha 2006, s. 149—155. V některých případech probíhala emigrace méně dramaticky – využití pobytu v zahraničí k nevrácení se do Československa. Železná opona byla někdy překonávána za použití leteckých dopravních prostředků či vodní cestou (přeplováním řek, ve skafandru, na člunech či lodích). Problematikou různých přechodů přes železnou oponu se v několika publikacích zabývá vojenský historik Ivo Pejčoch, např.: PEJČOCH, Ivo: *Útěky za železnou oponu*. Cheb 2009.

Josef Konvičný na fotografiích z vyšetřovacího spisu.

ABS Praha

– vést boj proti komunistům i po odchodu na Západ. Blízké očekávání dalšího světového konfliktu bylo v té době velmi rozšířené, a to mezi obyvatelstvem východního i západního bloku. Lidé na Východě byli v tomto ohledu přesvědčováni vysíláním zahraničních rozhlasových stanic, např. Hlasu Ameriky.

Z Knápkova podnětu hodlala skupina navázat spojení s převaděčem. Na začátku července 1950 se Knápek, Konvičný a Otčenášek setkali v Ostravě s Josefem Břuskou (narozen 2. ledna 1913 v Michalkovicích na Ostravsku), Knápkovým známým. Břuska jim měl předat plány přechodu státních hranic, ale neučinil tak ani během následujících tří schůzek v říjnu 1950. Osobou znající přechod hranic byl jistý Richard Barabáš. Knápek obdržel od Břusky plán součástky do pistole Parabellum. Podle plánu později sestavil součástku do pistole, kterou získal od Miroslava Orsága (narozen 20. května 1930 v Horním Újezdě u Hranic) z Bělotína (čp. 36). Od Orsága obdržel rovněž 15 ručních granátů, které tento získal od staršího rolníka Valenty z obce Skoky. Miroslav Orság předal granáty Knápkovi a Konvičnému s vědomím, že s nimi budou „lovit“ ryby. Zbývající čtyři granáty sám použil, z toho dva právě k „rybolovu“. Pistoli věnoval Knápkovi jako odměnu za opravu (nakonec neuskutečněnou) staré vojenské pušky. Šetření neprokázalo Orságovi účast ani povědomí o protistátní činnosti jeho známých. Totéž šetření nezjistilo ani v případě Valenty, u něhož granáty zanechala na konci války německá armáda. Výbušniny chtěl již dříve odevzdat, ale vzhledem k věku na to zapomněl.

V červenci 1950 Konvičný přibral za účelem útěku na Západ další tři mladíky z Bělotína: Josefa Camfrlu (narozen 7. července 1930 v Novém Jičíně), Adolfa Janáska (narozen 17. prosince 1932 ve Velké), Dominika Kramplu (narozen 3. března 1931 v Radotíně). K tomuto kroku bylo přistoupeno kvůli nezajištění plánu přechodu hranic. Skupina se také rozhodla přijmout původní Otčenáškův návrh: probít se přes hranice vojensky, tedy s použitím zbraní. Pár zbraní již skupinka měla, jiné si chtěla

obstarat od Břusky. Ten jim však odmítl své pistole vydat. Adolf Knápek v září 1950, těsně před odchodem na vojnu, předal Otčenáškově belgickou pistoli značky National (ráže 9 mm). Konvičnému slíbil, že na vojně ukradne nový samopal. Adolf Knápek v té době žil ve společné domácnosti se snoubenkou, která mu zakazovala s kýmkoliv se stýkat. Jeho zapojení do skupiny skutečně sláblo, schůzkám se vyhýbal a s nikým se nedomlouval na přesném datu útěku.

Čtenář si možná všiml, že všech pět aktérů útěku (a Knápek rovněž) se narodilo v jiných místech než v Bělotině. Vysvětlení je velmi prozaické – obec Bělotín ležela na samotném okraji okresu Hranice (od roku 1960 okraj okresu Přerov, blízko od okresu Nový Jičín) a do roku 1945 v ní žily převážně osoby německé národnosti. Od října 1938 do konce války byl Bělotín (německy Bölten) součástí říšské župy Sudety a nebyl tedy nikdy součástí protektorátu Čechy a Morava. Po druhé světové válce byli Němci odsunuti (v průběhu roku 1946) a do Bělotína se nastěhovalo velké množství obyvatel české národnosti, zejména se jednalo o osoby z lipenského Záhoří, z Valaška či jižní Moravy. V několika případech se jednalo o přistěhovalce z Volyně (oblast dnešní Ukrajiny).¹⁵ Janásek, Konvičný a Krampla se narodili v obcích poblíž města Hranice, Camřla v Novém Jičíně, Otčenášek na Olomoucku a Knápek na Vsetínsku.

Dominik Krampla přešel hranice spolu s Josefem Konvičným. ABS Praha

Dramatický útěk na Západ

Dne 20. října 1950 se skupina (Konvičný, Otčenášek, Camřla, Janásek, Krampla) po vzájemné dohodě rozhodla uskutečnit plánovaný útěk do zahraničí. Václav Otčenášek řekl otci a nevlastní matce, že jede do Prahy kupovat motocykl. Ke Konvičnému přenesl obě pistole a sedm granátů. Spolu s ostatní výzbrojí je uložili do malých kufříků. Sovětský samopal byl příliš velký, proto uřezali část jeho pažby. V osm hodin večer nastoupili v Bělotině do osobního vlaku jedoucího do Přerova, odkud se dalším vlakem vypravili do Prahy. Odtud se v poledne následujícího dne vydali do Plzně. Avšak na rozkaz Konvičného vystoupili v Rokycanech, aby se pokusili přemluvit k odchodu Knápka, jenž v tomto městě vykonával vojenskou prezenční službu. Knáпка navštívili v kasárnách Konvičný, Janásek a Camřla. Zdeněk Knápek poukazoval na své onemocnění a na přítomnost strážného, který by mu nedovolil vzdálit se. Celá pětice tedy dokončila jízdu do největšího západočeského města, aniž by se k nim Knápek přidal. V sedm hodin večer nasedli do vlaku jedoucího do Domažlic.

Brzy po zahájení jízdy Konvičný rozdělil na záchodku zbraně. Josef Camřla dostal pistoli neznámé značky (ráže 6,35 mm), Krampla francouzskou pistoli (ráže 6,35 mm) a Janásek pistoli značky Parabellum. Vác-

¹⁵ Bělotín 1201—2001. Strípky z historie obce. Bělotín 2001, s. 19—20.

lav Otčenášek si vzal belgickou pistoli značky National a dva granáty, při přechodu hranic měl navíc obsluhovat samopal. Po rozdělení zbraní se skupina takticky rozmístila po celém vagónu.

Čtvrt hodiny poté přišla do oddělení dvoučlenná hlídka SNB za účelem kontroly průkazů. Mladíci vytáhli zbraně a zahájili střelbu. Jeden z napadených byl později u soudu: Josef Votípka (ročník 1924) patřil k útvaru Pohraniční stráž. Příslušníkem SNB byl pouze druhý muž, s nímž se skupina dostala do ostrého konfliktu. Prvním, kdo vystřelil, byl Konvičný. Václav Otčenášek se srazil s Votípkou a z malé blízkosti na něj vystřelil z belgické pistole. Josef Votípka měl štěstí, padl k zemi a zázrakem nebyl zasažen. Příslušník SNB podle jeho tvrzení utekl, jakmile začali mladíci vytažovat zbraně. Václav Otčenášek po výstřelu na Votípku vyskočil z jedoucího vlaku. Štěstí mu však nepřálo, poněvadž během seskoku narazil na betonový mostek. Dvě hodiny ležel u kolejí v bezvědomí. Když se probral, začal prchat podél trati, až dorazil do lesa. Tam poznal, že je u konce se silami, měl velké bolesti břicha. Došel na nádraží Staňkov, kde mu zřízenec dovolil ohrát se v nákladním vlaku. Václav Otčenášek mu řekl, co se stalo. Odpor nekladl ani příslušníkům SNB, když ho zatýkali.

Ostatní čtyři členové skupiny vyskákali z rozjetého vlaku v prostoru stanice Holýšov a pěšky pokračovali v útěku. Po skupině uprchlíků zůstaly ve vlaku dva kufry, v nichž byl sovětský samopal s třemi zásobníky a mnoha náboji, starý balónový plášť, vytěrák na pušky, holicí strojek a učebnice angličtiny. Podél železniční trati byly nalezeny mj. dvě pistole (ráže 9 a 6,35 mm) a dva ruční granáty. Výbušniny byly z bezpečnostních důvodů zničeny již na místě, aniž by byly předtím vyfoceny.

O útěku skupinky mladíků z Bělotína vypovídal po několika letech Josef Konvičný, jenž se na konci roku 1955 vrátil do Československa (viz kapitola Výpovědi Josefa Konvičného o útěku z října 1950 a krátkém pobytu na Západě).

Výsledky Václava Otčenáška a jeho známých

Václav Otčenášek byl převezen do vazby Krajské správy Státní bezpečnosti v Plzni, kde se konaly první výsledky. Zpočátku říkal, že chtěl na Západě žít kvůli zájmu o „motory.“ Pod tíhou tvrdých výsledků (určitě neprobíhaly v rukavičkách) brzy začal mluvit o skupině z Bělotína. Netrvalo to totiž dlouho a ve vazbě v Plzni se ocitl i Knápek, jenž se útěku na Západ nezúčastnil. Představitelé SNB Bělotín provedli již 22. října 1950 u Konvičných domovní prohlídku, při níž našli 66 ostrých nábojů do sovětského automatu. Výsledky Lizsky, Brusky, Barabáše, Orsága, ale i Janaše, Valenty či Mikulenciáka na sebe nenechaly dlouho čekat.

V trestním oznámení Krajské správy Státní bezpečnosti v Olomouci z 13. února 1951 lze spatřit dobově podbarvenou charakteristiku členů „Otčenáška a spol.“: „*V kraji Olomouckém je mnoho měst a obcí, které plně pochopily nastoupenou cestu k socialismu... Mezi tyto budovatelské obce náleží také vesnice Bělotín v okrese Hranice, kde bylo vytvořeno vzorné Jednotné zemědělské družstvo a kde jsou všechny předpoklady k vytvoření dalších národních nebo komunálních podniků. Úspěchy a dobré výsledky těchto socialistických prvků byly však trnem v oku reakčním elementům v Bělo-*

tíně, které vytvořily protistátní ilegální organizaci.“

Obžaloba sice zmiňuje Otčenáškovu dobrou pověst v okolí (v případě Knápka je tomu naopak), na druhé straně k němu uvádí: „*Na svou obhajobu neuvádí nic podstatného, protože si je plně vědom svého trestního jednání, jak sám v protokole uvedl. Při výslechu se choval slušně, o všem vypovídal chladnokrevně, z čehož jest zřejmo, že by provedl každý trestní čin.“* Z protokolu Otčenáškovy výslechu: „*Jelikož jsem viděl, že moje ilegální cesta do zahraničí a všechno moje úsilí a plány, které jsem vyvíjel po několik měsíců proti dnešnímu lidově-demokratickému zřízení, se hroutl, byl jsem odhodlán každého zastřeliti, kdo se mi postavil v cestu a bránil mě v provedení mých plánů, které jsem již během výslechů uvedl.“* (Odpověď na dotaz, proč ve vlaku střílel na Votípku.)

Z výslechů Otčenáškových pomocníků a známých lze zjistit řadu zajímavých informací. Několik z nich za sebou mělo účast v protinacistickém odboji.

Zdeněk Knápek se zapojil do protinacistické činnosti tím, že po útěku ze zákopových prací na Ostravsku udržoval v posledních válečných měsících styky s partyzány. Od roku 1945 byl v Bělotině členem Československého svazu mládeže, což leckoho vzhledem k jeho pozdějšímu protikomunistickému smýšlení překvapí.

Absencí dobrodružných prvků rozhodně netrpěl ani život Josefa Břusky. Ve třicátých letech žil s rodiči v nacistickém Německu, přesto patřil ke komunisticky orientované mládeži. Vrátil se do vlasti, kde sloužil v armádě v Místku. V životopise z 20. listopadu 1950 zmínil i své zapojení do protikupantské činnosti v protektorátní době. Jeho minulost byla negativně poznamenána opakovanými tresty za krádeže (1932, 1943, 1947), jež mu vynesly celkem deset měsíců vězení.

Výslech Josefa Liszky byl kvůli jeho zdravotnímu stavu proveden až v únoru 1951. Během domovní prohlídky byly ve stodole pod slámou nalezeny dvě vojenské pušky, dvě pistole, 516 nábojů a krabice s jedenácti rozbuškami. Rovněž jeho minulost zpestřovalo aktivní vystoupení v druhé světové válce. Jako držitel tzv. Volkslisty (vztahovalo se na obyvatele Těšínska) musel narukovat do wehrmachtu. Po výcviku byl na jaře 1944 nasazen do

Zbraně zabavené při domovní prohlídce u Josefa Liszky.

ABS Praha

Francie, avšak nechtěl bojovat za nacisty, proto brzy utekl k francouzským partyzánům. Později byl zařazen do československé zahraniční armády, s níž se zúčastnil známého obléhání francouzského přístavu Dunkerque.¹⁶

Jiří Janas (ročník 1912), jemuž patřil samopal uschovaný u Liszky, byl bývalý český partyzán, a kromě toho byl členem Komunistické strany Československa. Předání zbraně třetí osobě si Janas nedovedl vysvětlit. Liszka mu totiž řekl o vydání samopalu až po uskutečnění předání, navíc zamlčel účel.

Richard Barabáš přiznal, že věděl o jistém Němci, jenž na konci války uprchl do Německa, ale později se tajně vrátil do Československa, aby v Hlučíně navštívil svou rodinu. Od jeho syna znal Barabáš místo přechodu hranic poblíž Domažlic.

Soud s Václavem Otčenáškem, Zdeňkem Knápkem a jejich známými

Dne 25. června 1951 státní prokuratura v Brně obvinila Otčenáška z pokusu vraždy a velezrady, Knápka a Liszku z velezrady, Janase a Orsága z nedovoleného ozbrojování, Břusku ze sdružování proti republice a Barabáše z neoznámení trestného činu. Hlavní líčení proběhlo ve dnech 25.—26. července 1951 před Státním soudem (oddělení Brno) v Hranicích za účasti Štěpána Flajzara (předseda senátu), Vojtěcha Rudého, Antonína Piaka (soudci), Ludvíka Petřivalského, Františka Vitonského (soudci z lidu), Jana Příbyla (prokurátor). Obviněné hájili tři obhájci ex-offo, a to JUDr. Josef Plachetka ze Zábřehu (Otčenáška a Barabáše), JUDr. Antonín Zívala z Olomouce (Knápka a Janase) a JUDr. Vladimír Jančík z Prostějova (Liszku, Břusku a Orsága).

Prokurátor během předstřel obsah žaloby v případě „Pospíšil a spol.“. Jednalo se o protikomunistickou odbojovou skupinu Hory Hostýnské, jejíž část na konci května 1951 stanula před Státním soudem v Gottwaldově. Skupina přes dva roky vedla zčásti i ozbrojený odboj proti komunistům, podnikla i několik útoků na místní komunistické funkcionáře a udavače, přičemž pár z nich zabila. Mezi členy skupiny se vyskytovalo několik mužů, kteří na konci druhé světové války bojovali v řadách 1. československé partyzánské brigády Jana Žižky (1944—1945) proti nacistům.¹⁷ Prokurátor uvedl, že mělo jít o skupinu, k níž se chtěli Otčenášek, Konvičný a Knápek připojit na jaře 1950. Otčenášek ani Knápek o ničem takovém dříve vůbec nemluvili, neuváděli název skupiny, pouze jí lokalizovali do Vsetínských hor. Očividně se jedná o konstrukci komunistické justice. Líčení s „Otčenáškem a spol.“ se uskutečnilo navíc pár týdnů po známém případě z Babic u Moravských Budějovic, kde skupina osob pod vedením Ladislava Malého postřílela tři místní komunisty (2. července 1951). Kauzu dodnes provází řada otazníků, např. není jasné, zda byl Malý fanatický antikomunista či naopak rafinovaný agent komunistické Státní bezpečnosti. Po babickém případě komunisté zostříli „třídní boj“, následovala řada represivních opatření (popravy nevyjímaje), zejména proti místním farářům a zemědělcům. Tehdejší atmosféra mohla hrát roli i v případě líčení v Hranicích. Vojtěch Rudý, jeden ze soudců, byl dokonce pár dní před tím předsedou senátu Státního soudu v Jihlavě, kde v hlavním procesu souvi-

sejícím s babickým případem vynesl sedm trestů smrti (12.—14. července 1951).¹⁸

Václav Otčenášek byl odsouzen k trestu smrti, Knápek obdržel trest odnětí svobody na 25 let a Lízka na 20 let. Tresty udělené ostatním obviněným byly mnohem mírnější (Břuska tři roky odnětí svobody, Janas dva roky odnětí svobody, Barabáš a Orság po jednom roce odnětí svobody). Kromě Janase a Orsága byli všichni na určitou dobu zbaveni občanských práv (Otčenášek navždy). Propadnutí celého jmění se nevyhnulo ani jednomu z obžalovaných. Nejvyšší soud Praha zamítl 21. září 1951 odvolání Otčenáška a Lízky.¹⁹

Václav Otčenášek byl popraven 9. listopadu 1951 ve věznici v Olomouci, ve věku 25 let. Jedná se o jedinou osobu, jež byla po roce 1948 v Olomouci popravena z politických důvodů.²⁰

Výpovědi Josefa Konvičného o útěku z října 1950 a krátkém pobytu na Západě

Josef Konvičný, jemuž se s trojicí dalších mužů povedlo v říjnu 1950 utéct za hranice, se o pět let později vrátil. Prezident Antonín Zápotocký vyzýval emigranty k návratu a sliboval jim beztrestnost. Po návratu do Československa byl Konvičný navzdory prezidentovu slibu několik let vězněn. Z Konvičného výslechů a následného procesu lze čerpat informace o tom, co dělal od útěku z vlaku dne 21. října 1950 až do návratu do vlasti 7. prosince 1955.

Josef Konvičný pochopitelně popíral stará tvrzení Otčenáška a Knápků, kteří ho označovali za hlavního iniciátora protikomunistické činnosti. Nesouhlasil ani s tím, že v roce 1950 navrhoval odchod do cizinecké legie a plánoval boj proti lidově demokratickým (komunistickým) režimům zvenčí. Dne 9. ledna 1956 proběhla konfrontace mezi Konvičným a Knápkem. Vyhodit stanici SNB v Bělotině do vzduchu chtěli pomocí minometného náboje, který Konvičný donesl v létě 1950 z lesa u Opatovic, kde bylo shromazdiště různého střeliva, jež na území republiky nechala ustupující německá armáda, a kde bylo ničeno. Náboj uschoval spolu s Knápkem v polích za Bělotinem, avšak později ho zničili.

16 Josef Lízka byl 22. 1. 1945 odveden ve Velké Británii v hodnosti vojína. Databáze Vojenského historického archivu – Databáze příslušníků čs. vojenských jednotek v zahraničí za 2. sv. války. [online]. [cit. 2017-03-27]. Dostupné z: <http://www.vuap-rahra.cz/soldier/11037991>

17 O skupině pojednávají např. tyto práce: POSPÍŠIL, Jaroslav: *Nesmířetelní*. Hory Hostýnské. Vizovice 1992; MIKEŠKA, Ondřej: *Odbojová skupina Hory Hostýnské*. Bakalářská diplomová práce. Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Brno 2013. Čtyři členové skupiny (Sigmund Bakala, Josef Čuba, Miloslav Pospíšil, Vladimír Rajnoch) byli odsouzeni k trestu smrti a popraveni dne 4. září 1951 v Praze na Pankráci. Několik jejich spolubojovníků zahynulo již předtím v přestřelkách s komunistickými bezpečnostními orgány.

18 O událostech v Babicích mj.: RÁZEK, Adolf: *StB + justice – nástroje třídního boje v akci Babice*. Praha 2002. Podrobnosti k soudnímu jednání v Jihlavě jsou uvedeny na stranách 26 a 156.

19 ABS Praha, fond Vyšetřovací spisy, sign. V-2024/MV.

20 Webové stránky Totalita.cz – seznam popravených pro politické trestné činy v období 1948—1989 [online]. [cit. 2017-03-28]. Dostupné z: <http://www.totalita.cz/seznamy/poprawy.php>. Historik Jiří Fiala neuvedl Otčenáškovu popravu v dovětku své studie: FIALA, Jiří: *Z historie katovského řemesla v Olomouci III*. In: Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci, rok 2009, č. 298, s. 77. Studie se zabývá hromadnými popravami ze začátku května 1945 a následnou činností Mimořádného lidového soudu v Olomouci (1945—1948), na závěr autor zmiňuje čtyři popravu kriminálních zločinců, které proběhly v Olomouci v letech 1950—1952.

Vyslychající hodně zajímalo, jak to bylo s výstřelem ve vlaku. Podle Konvičného tvrzení vyšla rána z pistole během potyčky s příslušníkem SNB. Poté se mu podařilo vytrhnout a vyskočit z jedoucího vlaku. Po seskoku potkal Kramplu, s nímž se vydal k hranicím. Na území Československa strávili ještě dvě noci. Ráno 23. října 1950 se vydali do hostince ve Skelné Huti, kde pouze doplnili tekutiny. Za tmy se vydali do hájovny, poněvadž měli velký hlad. Poté, co spatřili v interiéru příslušníky SNB, se rychle stáhli do lesa a brzy poté překročili hranice. Podle Konvičného na příslušníky SNB nestříleli. Miroslav Šus (ročník 1930) a Josef Šnýdr (ročník 1930) mluvili o venkovní střílbě z obou stran, přičemž jim pomáhal hajný Jára. Přivolaná zesílená hlídka se služebním psem ani uzavření hranic clonou pomocí armády nepomohly k dopadení dvojice z Bělotína.

Asi měsíc po útěku Konvičný potkal v uprchlickém táboru Valka v Norimberku Janáska a Camfrlu. Oba seděli ve vlaku jinde než zbývající tři členové pětičlenné skupinky z Bělotína. Když se dozvěděli od cestujících o přestřelce, vystoupili z vlaku a beze zbraní, jež odhodili, se vydali pěšky k hranicím, které přešli 22. října 1950. Josef Konvičný a Krampla se po přechodu do západního Německa přihlásili u německé pohraniční policie v Lambachu. O Kramplu byl jako o bývalého zaměstnance Tatry Kopřivnice větší zájem než o zemědělce Konvičného. Ten dostal jízdenku do Norimberka, kde se přihlásil v táboře Valka. Asi o dva měsíce později byl vyslychán americkou zpravodajskou službou CIC.

V průběhu roku 1951 Konvičného navštívil muž české národnosti, který se ho ptal, zda zná někoho z Vojenské akademie v Hranicích, a jestli nechce ilegálně přecházet do Československa jako agent chodec. Konvičný tuto nabídku neakceptoval a brzy poté z tábora Valka odešel. V červenci 1951 našel práci v uhelných dolech ve Virselen u Aachenu. Od září 1951 do ledna 1952 ilegálně pracoval v uhelném dole Feneur v Belgii. Po vykázaní z Belgie se vrátil do západního Německa, kde naposledy pracoval jako natěrač u firmy Linnelücke a Reinsch v Kolině nad Rýnem, s níž jezdil na montáže po celé Německé spolkové republice.

Josef Konvičný versus komunistická justice

Dne 19. ledna 1956 správa vyšetřování Ministerstva vnitra ukončila výslechy Josefa Konvičného. Generální prokurátor v Praze podal téhož dne žalobu na Konvičného pro trestné činy velezrady, pokusu vraždy a vydírání. Hlavní líčení Nejvyššího soudu v Praze z 10. dubna 1956 se konalo za předsednictví dr. Jana Hlavičky a s vyloučením veřejnosti. Josef Votípka vypovídal o střelbě ve vlaku z října 1950. Josef Konvičný na něho během rvačky vystřelil, přičemž projektil skončil ve stěně, asi 30 cm od podlahy. Následně Otčenášek prostřelil Votípkovi levou ruku. Zajímavé je, že o tomto zranění Votípka v roce 1951 nemluvil.

K vyšetřovacímu spisu z let 1955—1956 je připojena výpověď Josefa Holla (ročník 1925), bývalého příslušníka SNB, který spolu s Votípkou stál 20. října 1950 tváří v tvář proti Otčenáškově a Konvičnému. Na začátku přestřelky utekl do vedlejšího oddělení, aby přivolal pomoc. Brzy se vrátil zpět, ale již pouze viděl vyskakovat mladíky z vlaku, jež právě vjížděl do stanice Holýšov. Ve vlaku nebyl ve službě, nýbrž jel soukromě za rodiči.

Konvičnému hrozil trest smrti či doživotí. Vzhledem k okolnostem případu (velezrada byla v přípravě jednání) a k tomu, že od jeho spáchání uplynula dlouhá doba, bylo možné uložit trest odnětí svobody na 15–25 let. Jako polehčující okolnost byl zmíněn třídní profil obviněného, jeho kritika života na Západě a návrat do vlasti. Konvičný byl odsouzen k trestu odnětí svobody na 18 let, k propadnutí jmění a ztrátě čestných práv občanských na sedm let. Obviněný byl povinen uhradit náklady trestního řízení a odměnu obhájci. V případě nepovedeného pokusu o útěk v roce 1950 by byl Konvičný téměř jistě popraven, protože stejně jako Otčenášek střílel ve vlaku na Josefa Votípku, příslušníka Pohraniční stráže. Pět let poté byl režim v posuzování Konvičného činů mírnější.

Na základě amnestie prezidenta republiky z 5. května 1953 a 9. května 1955 byl trest odnětí svobody snížen na 15 let. Na základě amnestie prezidenta republiky z 9. května 1962 byl Konvičnému zbytek trestu odnětí svobody prominut, pod podmínkou v délce deseti let. V neveřejném zasedání Krajského soudu v Praze z 8. července 1965 byl Konvičnému prominut i zbytek zkušební doby.²¹

Problémy Konvičného neskončily jeho propuštěním z vězení na jaře 1962. Krajská správa Ministerstva vnitra Ostrava zahájila dne 15. července 1963 vyšetřování proti Josefu Konvičnému, dělníkovi národního podniku Elektro-Praga v Miloticích nad Bečvou, pro trestný čin pobuřování (v Bělotíně a okolí) podle paragrafu 101 trestního zákoníku.

Zmíněná krajská správa uvedla: „*Po propuštění z výkonu trestu Josef Konvičný v průběhu roku 1962 ve svém bydlišti i na pracovišti prohlašoval, že komunisté ho vylákali zpět do Československa a pak že ho potrestali, a vulgárně se o členech KSČ vyjadřoval. Prohlašoval, že stejně přijde doba, kdy se komunistům za všechno utrpení pomstí. V letech 1962 a 1963 vícekrát zastrášoval Ladislava Konvičného, aby zanechal aktivní politické činnosti, aby pamatoval na rodinu, že v ČSSR dojde ke zvratu státního zřízení a s komunisty že se pak bude zacházet jako za kontrarevoluce v Maďarsku.*“

Konkrétními činy Josefa Konvičného měl být poslech Rádia Svobodná Evropa. Věřil v zásah západoněmecké armády a snil o velké funkci v osvobozené republice. Zdeňka Knápka měl navádět, aby mu pomohl zřídit bunkr, odkud by v případě války prováděl útoky proti československé armádě a občanům. Josef Konvičný tato absurdní obvinění popřel. Ze spisu se dozvídáme i rok propuštění Zdeňka Knápka z vězení (1958).

Okresní soud v Přerově, oddělení I, rozhodl v hlavním líčení (27. srpna 1963), za předsednictví promovанého právníka Josefa Grunta, o vině Konvičného, jenž pobuřoval nejméně dvě osoby proti socialistickému státnímu zřízení republiky. Konvičný byl nepodmíněně odsouzen k trestu odnětí svobody na devět měsíců. Krajský soud v Ostravě jednal 18. října 1963 o odvolání Konvičného proti rozsudku Okresního soudu v Přerově. Rozsudek byl zrušen a věc vrácena soudu 1. stupně k novému projednání a rozhodnutí.

Hlavní líčení Okresního soudu v Přerově se uskutečnilo 5. listopadu 1963 na základě znovu provedených výslechů. Všichni, co vypovídali proti Konvičnému, byli shledáni jako nevěrohodní. Jaroslav Pospíšil byl v roce 1963

21 ABS Praha, fond Vyšetřovací spisy, sign. V-1953/MV. O výzvě Zápotockého k emigrantům se zmiňuje publikace: *Bělotín 1201—2001. Střípky z historie obce. Bělotín 2001, s. 46.*

Zdeněk Knápek, o odchod na Západ se nakonec ani nepokusil. ABS Praha

odsouzen za podvracení republiky (podle paragrafu 98 trestního zákoníku) k 18 měsícům odnětí svobody. Zdeněk Knápek strávil sedm let ve vězení (1951—1958) a poté žil jako povaleč a příživník. Ladislav Konvičný měl s obviněným strýcem Josefem spory o dědictví. Josef Konvičný byl nakonec zproštěn žaloby.

Konvičného problémy z roku 1963 byly ve skutečnosti provokací komunistického režimu, o čemž svědčí podsvazek spisu, označený jako přísně tajný. Jedná se o návrh na ukončení akce KRYT realizací ze dne 30. dubna 1963. Podsvazek obsahuje mj. návrhy výsledků svědků, jež měly Konvičnému dokázat trestný čin pobuřování. Součástí podsvazku je i tvrzení Zdeňka Knápka, podle něhož se prý Konvičný nechtěl vrátit do Československa. Byl k tomu jen donucen okolnostmi, když byl v roce 1955

zadržen ve východním Německu při plnění úkolů. Při zadržení oznámil, že se vrací do vlasti v rámci amnestie.²²

Závěr

Plánování a provedení útěku na Západ nebylo v Československu okolo roku 1950 nijak vzácnou záležitostí. V té době řada menších skupin z řad nespokojených a utlačovaných občanů dokonce plánovala ozbrojenou činnost proti komunistickému režimu. V případě mladíků z Bělotína se o plánování ozbrojeného odboje proti režimu dozvídáme pouze z vyšetřovacích a soudních spisů komunistické proveniencí. Nebylo vzácností, když někdo chystal odboj a ještě před zahájením reálné činnosti či na jejím počátku bylo vše prozrazeno a skupina byla zatčena příslušníky Státní bezpečnosti a poté souzena. Dělo se tak často zásluhou agenta provokatéra, který nejednou „odbojovou skupinu“ založil a poté ji udal kolegům ze Státní bezpečnosti. U skupinky z Bělotína k něčemu takovému zřejmě vůbec nedošlo, poněvadž dostala možnost odejít na Západ a o plánované odbojové činnosti se skutečně dozvídáme až z výsledků, zejména Otčenáška a Knápka. Právě Knápek měl být zakládajícím členem připravované odbojové skupinky, do níž zapojil Konvičného a poté Otčenáška. Podle výpovědi Knápka i Otčenáška měl přirozenou roli vůdce Konvičný, jenž to samozřejmě po svém návratu do Československa nepřiznal. V podstatě se jednalo o jediné členy zamýšlené skupiny, kromě několika přímých či nepřímých podporovatelů, žijících mimo Bělotín.

Nakonec trio mladých mužů z Bělotína neprovedlo žádný odbojový či protirežimní čin, alespoň není nic takového doloženo. Záhy se rozhodli odejít za hranice a za tím účelem přibrali další tři mladíky z Bělotína (Camfrla, Janásek, Krampla). Knápek, údajně rozhodný odpůrce komunistů, se nakonec ani nepokusil přejít na Západ. Spolu se zadrženým Otčenáškem označili za důvod odchodu úmysl vrátit se po čase zpět a bojovat nějakým způsobem proti komunistům, na příklad jako vojáci v případné válce (k níž nikdy nedošlo). Další osudy Camfrly, Janáška a Kramply nebylo možno

z archiválií zjistit. Zřejmě všichni tři zůstali na Západě až do roku 1989, možná i poté. Shodou okolností byli komunistickým režimem perzekvováni dva muži, kteří v říjnu 1950 neváhali tasit zbraně a střilet. Otčenášek byl dopaden záhy, což ho stálo život. Konvičnému by se stalo zřejmě totéž, pokud by byl chycen již tehdy, a ne až pět let po události.

Autor ponechává na názoru čtenáře, zda se v případě popsaného případu jednalo o muže, kteří chtěli nějakým způsobem bojovat proti komunistům a jejich státnímu zřízení v Československu, nebo zda šlo o mladíky, kteří své aktivity (zejména odchod za hranice) vyvíjeli z prosté touhy po dobrodružství. O třech mladících, připojených až za účelem útěku, a jejich motivaci k odchodu chybí informace. Pokud lze věřit Otčenáškově výpovědi, byl jeho odpor proti režimu motivován znárodnovacím procesem, jenž se dotýkal jeho autodílny. Často se objevují názory, že mladí lidé mohli těžko provádět odboj proti komunistickému režimu. Ve skutečnosti lze snadno doložit, že do odboje proti nacistům i komunistům se (často i se zbraní v ruce) postavili velmi mladí lidé.²³

Dodatek

V deníku *Mladá fronta Dnes*, v příloze pro Olomoucký kraj, byl dne 1. června 2017 publikován článek o Květoslavu Prokešovi (2. 6. 1897 Rudolfov — 5. 11. 1949 Praha-Pankrác). Podle tohoto článku (Muž, jenž neuměl žít v nesvobodě, autor Rostislav Hányš) byl Prokeš jediným obyvatelem Olomouckého kraje, kterého popravili komunisté. Z politických důvodů byl ovšem popraven rovněž Václav Otčenášek (rodák z Tršic, obyvatel Bělotína), o němž z velké části pojednává tato studie. Dále byli z politických důvodů popraveni rodáci z Olomouckého kraje, kteří žili v jiných částech republiky. Pro zajímavost lze zmínit např. Vladislava Hadaše (28. 5. 1923 Skalička — 30. 10. 1953 Praha-Pankrác), jenž se zapojil do protikomunistického odboje na Opavsku a spolu s kamarádem Antonínem Harazimem se dne 7. září 1952 podílel na zastřelení Alexandra Grochola, příslušníka Státní bezpečnosti. Bedřich Reicin (narozen 29. 9. 1911 v Přerově) byl popraven 3. prosince 1952, rovněž ve věznicí Praha-Pankrác. Také on byl obětí komunistického režimu, když byl odsouzen a popraven za smyšlenou protirežimní činnost spolu s Rudolfem Slánským a dalšími. Před svým zatčením se však Reicin nepodílel na žádné odbojové činnosti, ale byl naopak velmi významným představitelem komunistického teroru, což platilo samozřejmě i o Slánském. O Hadašovi, Reicinovi i Prokešovi pojednávají obsáhlé medailóny zařazené do publikace *Vojáci na popravišti*, kterou napsal vojenský historik Ivo Pejčoch (Nakladatelství Svět křídel, Cheb 2011).

22 ABS Praha, fond Vyšetřovací spisy, sign. V-1948.

23 Velmi radikální bojovníci proti nacismu Václav Mikolášek (ročník 1921) a Stanislav Mikolášek (ročník 1923) patřili do tzv. Hynkovy skupiny z Velké Bystřice, jejíž řady tvořila řada dalších lidí, jejichž věk jen lehce překročil dvacitku. Viz JIRÁK, Petr: *Pro následování skupinky partyzánů na Přerovsku začátkem května 1944*. In: Sborník Státního okresního archivu Přerov 2015, s. 42—70. Velmi mladí lidé patřili do řad partyzánských skupin ve druhé polovině války, rovněž v zahraničním odboji byla spousta mladíků. Totéž platilo o řadě akterů třetího odboje, např. o spouště agentů západních zpravodajských služeb.

Milada Písková

Za Jiřím Lazebníčkem

Rodem Olomoučan (narozen 9. 6. 1937), srdcem Brňan. Miloval Slovensko a velebil Šumavu, kde strávil velkou část svého profesního života. Do Brna se jeho rodiče přestěhovali za prací. Tady Jiří Lazebníček vystudoval reálné gymnázium (maturita roku 1952) a Lesnickou fakultu Vysoké školy zemědělské (absolvoval roku 1957). Byl žákem prof. A. Zlatníka. Pod jeho vedením se zapracovával do typologického průzkumu a mapování. Poté nastoupil jako lesní inženýr ve funkci typologa lesů ve Školním lesním podniku Lesnické fakulty Vysoké školy zemědělské ve Křtinách. Na počátku byl ve stejném oboru zaměstnán v Ústavu pro hospodářskou úpravu lesů v Olomouci. Jeho dalším působištěm se stalo Slezské muzeum v Opavě, když byl na základě konkurzu přijat na místo dendrologa do Krajského arboreta v Novém Dvoře u Opavy. V té době prováděl také dendrologický výzkum v parcích severovýchodní a jižní Moravy. Podílel se na založení dendrologické laboratoře a sbírky semen. Při Slezském muzeu založil roku 1962 mykologický kroužek.

V roce 1963 byl přijat jako stipendista do brněnské pobočky Botanického ústavu Československé akademie věd. Patřil k nejbližším spolupracovníkům RNDr. Františka Šmardy, se kterým prováděl např. *Mykologický výzkum Moravy a západního Slovenska*. Podílel se na mezinárodní akci *Mapování sta druhů evropských makromycetů*. V roce 1964 spolupracoval na přípravě světové výstavy Houby – Fungi v Moravském muzeu v Brně. Po reorganizaci brněnské pobočky Botanického ústavu ČSAV působil jako asistent-technik na Katedře Mezinárodního biologického programu (IBP) VŠZ v Brně. Podílel se na vybudování jejích pracovišť v Lednici a v Soběšicích u Brna. Ve vědeckém výzkumu se soustředil na zjišťování primární produkce biomasy lužního lesa.

V roce 1972 přešel do Ústavu pro hospodářskou úpravu Vojenských lesů v Praze, pracoviště ve Velké Bystřici u Olomouce. Prováděl typologický výzkum a typologická mapování na více než 53 lesních celcích. Podílel se na navrhování a vyhlásování genových základů lesních dřevin, na projektování semenných plantáží modřinu a borovice. Externě přednášel na Přírodovědecké fakultě Univerzity Palackého v Olomouci.

Dalších oblastí Lazebníčkových odborných zájmů byla mykologie. Její kořeny nalézáme už v době jeho středoškolských studií. Na počátku 70. let minulého století zpracoval lesnické, botanické a mykologické podklady pro vyhlášení první československé mykologické přírodní rezervace *Bosonožský háj*. Podílel se na popisu nově objevené houby nazvané hřib horský (*Boletus subappendiculatus*), který je zařazen v Červeném seznamu hub České republiky. Zpracoval rozsáhlý herbář hub, který měl být uložen ve Slovenské akademii věd, bohužel byl zničen v době záplav v roce 1997. Hluboké mykologické znalosti využíval nejen v publikační činnosti, na četných

konferencích a mezinárodních setkáních, ale i v propagaci vědeckého bádání formou přednášek a velmi oblíbených přírodovědných vycházek, hlavně v rámci činnosti Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci, kde řadu let vedl houbařskou poradnu a byl předsedou přírodovědné sekce. Podílel se na přípravě nové přírodovědné expozice ve Vlastivědném muzeu v Olomouci.

Přední československý dendrolog a mykolog se specializoval na dřevokazné houby. Každoročně spolupracoval na přípravě houbařských výstav v muzeu v Šumperku, v tomto směru udržoval také kontakty s mykology a přírodovědci Muzea Komenského v Přerově. Každoročně spolupracoval na přípravě houbařské části expozice podzimní Flory v Olomouci, která byla také spojena s houbařskou poradnou, za tuto činnost byl oceněn pamětním diplomem.

Jiří Lazebníček

Archiv autorky

Tradiční výstava hub ve Vlastivědném muzeu Šumperk.

Archiv autorky

Ing. Jiří Lazebníček měl encyklopedické znalosti a úžasnou paměť. Svě vědomosti si doplňoval až do konce života, když sledoval mykologickou literaturu a překládal si texty z publikací, které mu přátelé vozili ze zahraničí. Les a příroda byly jeho pravým domovem. Jak říkával: „*Les je pro mne chrám.*“ Dokázal pojmenovat každou kytku, bylinku, keř a strom česky i latinsky. Zelená barva byla příznačná i pro jeho oblečení, čímž demonstroval svoji příslušnost k oblíbenému životnímu prostředí. Svým západem pro přírodu a její ochranu se angažoval také v Českém svazu pro ochranu přírody. Uměl podnítit zájem o přírodu u všech generací. Lidé rádi navštěvovali jeho populárně vědecké přednášky.

Neodmyslitelnou součástí Lazebníčkova života se stalo cestování. Byl členem Zeměpisného sdružení v Brně, navštívil 144 zemí světa na pěti kontinentech. Vedl si pečlivou dokumentaci, a to v cestovatelských denících a na diapozitivech, to ale bylo, bohužel, zničeno, stejně jako velká část jeho odborné knihovny, včetně rozsáhlého fondu zeměpisné literatury, při necitlivém vyklizení bytu po jeho smrti.

Ing. Jiří Lazebníček zemřel 4. dubna 2017 v prostějovské nemocnici. K uctění jeho památky nechali Vlastivědná společnost muzejní v Olomouci, Český svaz pro ochranu přírody a jeho přátelé instalovat v Arboretu Bílá Lhota pamětní lavičku.

Milada Písková

Neznámí hrdinové – Herbert Novotný

Muže, který se představoval jedním z nejčastějších českých příjmení, jsem poznala, když mu bylo kolem padesáti let. Vysoký to štíhlý, charismatický člověk, velmi společenský. Pracoval tehdy jako úředník v n. p. Kniha, na úseku propagace. Neslyšela jsem ho zvednout hlas nebo se s někým přít. Vždy jednal slušně, taktně, noblesně. Věděli jsme, že ho potkala rodinná tragédie, když mu zahynula dcera. Nikdy o tom ale nemluvil a my se neptali. Bylo v něm něco tajemného, ale záhady jeho života znali tenkrát asi jen jeho nejbližší.

Herbert Oto Novotný se původně jmenoval Neumann.¹ Narodil se ve Vidni 22. května 1917. Jeho matka Hilda Krausová byla malířkou, otec Bedřich Neumann český lékař.

Herbert Novotný si vždy uváděl v dotaznících národnost českou, jeho domovskou obcí byly Rataje, okres Kutná Hora.² Rodina se později přestěhovala do Ostravy, kde otec získal zaměstnání revírního lékaře. Když bylo Herbertovi dvanáct let, otec mu zemřel a o rodinu se dále starala matka. Přes svízelné životní podmínky umožnila synovi získat vzdělání. Vystudoval klasické gymnázium a abiturientský kurz na obchodní akademii. Poté pracoval jako bankovní úředník v Ostravě. Angažoval se v židovském mládežnickém hnutí. V době ohrožení republiky fašismem se podílel na organizování záchrany židovských dětí a mládeže, doprovázel jejich transporty z protektorátu Čechy a Morava a ze Slovenska, kde žil v ilegality, do Dánska a do Palestiny. Na Slovensku se oženil a se svou ženou Stefanií³ uprchl v roce 1940 do Maďarska, kde se mu podařilo získat ce-

Herbert Novotný.

Rodinný archiv

1 Rodinný archiv Petra Novotného.

2 Tamtéž.

3 Tamtéž.

stovní pas. Pak pokračovali do Palestiny. Tam se nejdříve živili prací v zemědělství v okolí Haify. Vydělky nebyly velké, a tak si přivydělával jako strážník, přístavní dělník, jeho žena dělala kuchařku. Později se usadili v Jeruzalémě. První roky jejich společného života byly poznamenány mnoha problémy, např. nedostatkem peněz, ale hlavně onemocněním jeho ženy.⁴

Když vznikla skupina československé armády na Středním východě, vstoupil do ní jako dobrovolník (17. 5. 1943).⁵ Vojenské zkušenosti neměl, do československé armády nebyl přijat pro tělesnou slabost.⁶ Vojenskou kariéru na Středním východě započal jako vojín u motorizovaného praporu, později byl povýšen na svobodníka. Byl členem Československého pěšího praporu 11 – Východního, kterému velel pplk. Karel Klapálek. Bojoval u Tobruku. V roce 1943 absolvoval přesun své jednotky lodí do Anglie. V roce 1944 po invazi spojeneckých vojsk se zúčastnil francouzského tažení, bojoval jako příslušník Československé samostatné obrněné brigády u Dunkerque.

Byl několikrát vyznamenán, a to medailí Za chrabrost, Československou vojenskou medailí za zásluhy (Anglie) a Československou vojenskou pamětní medailí.⁷

Z vojenského stavu byl vyrazen ještě v roce 1945. Po válce se s manželkou usadil v Olomouci. Chtěl vystudovat vysokou školu. Když se mu nesplnilo jeho životní přání stát se lékařem, zapsal si na obnovené olomoucké univerzitě studijní obor angličtina a filozofie. Státní zkoušku z angličtiny složil 25. února 1948.⁸

Jeho další studium, vzhledem k politickým změnám ve společnosti, zřejmě nebylo žádoucí. Herbert Novotný pracoval v oblasti kultury, řídil olomouckou pobočku družstva Umění lidu. Ta byla natolik úspěšná, že dostal nabídku přejít do Prahy. To se ale nepodařilo vzhledem k tomu, že tam nesehnal byt, a tak se vrátil do Olomouce a pracoval dva roky v dělnických profesích v Moravských železárnách.

Jeho další pracovní osudy jsou spojeny s n. p. Kniha, kde na podnikovém ředitelství vedl propagační oddělení, přitom vyučoval jako externista na Jazykové škole v Olomouci němčinu a angličtinu.

Po smrti své ženy přesídlil Herbert Novotný do Staré Boleslavi, aby byl blíž své rodině,⁹ a tam 23. dubna 1999 zemřel. V letošním roce si připomínáme sté výročí jeho narození.

4 Vojenský historický archiv Praha, Sb. 24.

5 Tamtéž.

6 Tamtéž.

7 Tamtéž.

8 Archiv Univerzity Palackého v Olomouci, fond Studijní spisy.

9 Jeho synem byl známý herec, bavič a spisovatel Petr Novotný.

Eva Slovácová

Jak se sportovalo v Brodku u Přerova

Termínem spolek můžeme označit dobrovolné sdružení několika lidí podobného smýšlení v jednotný celek, který představuje samostatnou osobnost, jejímž účelem je dosažení nějakého stanoveného cíle. Spolek vystupoval na venek vždy jednotně bez ohledu na osobnosti jednotlivých členů.¹

Činnost spolků byla založena na vlastní seberealizaci a pokrývala větší rozsah lidských zájmů, potřeb a požadavků než třeba místní organizace politických stran. Za členy spolků byli přijímáni lidé různého věku, profese, sociálního postavení, národnosti i náboženské orientace, kterým byla takto umožněna spolupráce s podobně zaměřenými lidmi. Svým působením patřily spolky k těm nejvýznamnějším složkám ve veřejném a společenském životě jak celého státu, tak zejména jednotlivých regionů a míst.²

Velký rozmach zakládání moderních spolků přinesl všeobecný zákon o spolcích z 15. listopadu 1867, č. 134 ř. z., jehož ustanovení se stala součástí základního zákona o všeobecných právech státních občanů z 31. prosince 1867, č. 142 ř. z., který uznal právo státních občanů utvářet spolky (prosinčová ústava).

Ke vzniku nového spolku podle zákona z roku 1867 stačilo pouhé oznámení, které podali zakladatelé spolku zemské vládě před započítím spolkové činnosti. K tomuto oznámení bylo třeba přiložit stanovy, ve kterých bylo uvedeno: a) účel, který si spolek vytyčil, prostředky k dosažení tohoto účelu a způsob, jakým si spolek zajistí tyto prostředky (např. zápisné, pravidelné příspěvky), vše muselo být ve stanovách vypočteno taxativně; b) způsob utvoření a obnovení spolku; c) sídlo spolku; d) práva a povinnosti členů spolku; e) orgány spolkové správy, které lze rozčlenit na usnášející, výkonné a kontrolní (mezi usnášející patřila valná hromada a sjezd, mezi výkonné představenstvo, užší a širší výbor), složení orgánů i jejich funkce muselo být ve stanovách jasně uvedeno; f) náležitosti platných usnesení, písemných vyřízení a vyhlášek; g) způsob urovnání sporů vzniklých ze spolkového poměru; h) zastoupení spolku navenek; i) ustanovení o rozpuštění spolku. Zakladatelé spolku měli za úkol svolat shromáždění, tj. ustanovující valnou hromadu, na které byly zvoleny spolkové orgány. Spolková činnost mohla být zahájena do čtyř týdnů od oznámení.³

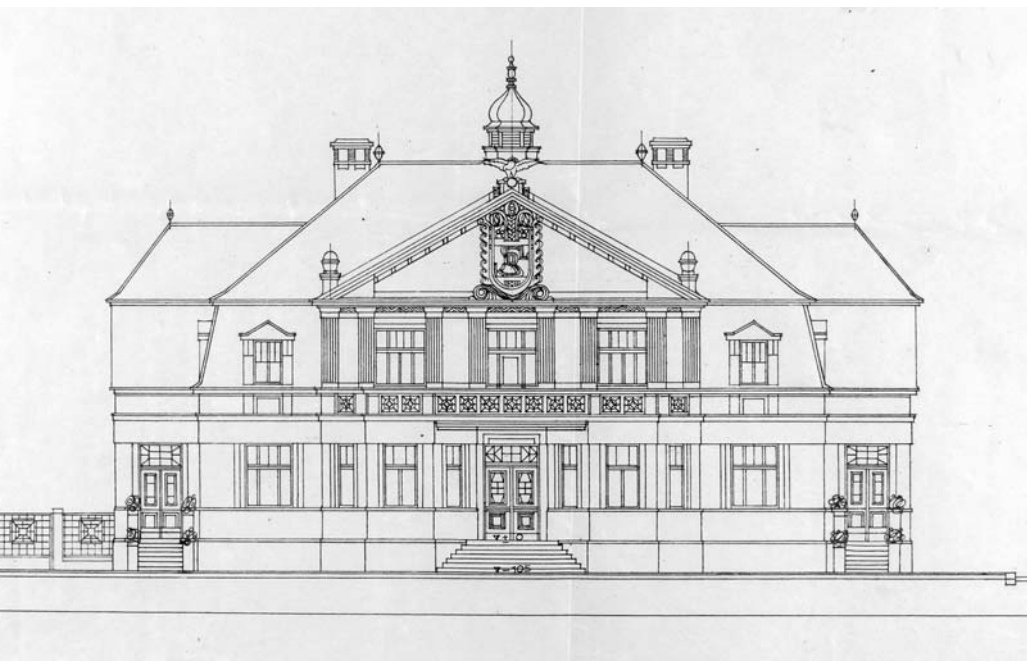
Tělocvičná jednota Sokol Brodek u Přerova (TJ Sokol Brodek) do roku 1945

Informační schůzka s cílem založit spolek se konala 16. března 1909 za přítomnosti tehdejšího župního starosty Sokola Vincence Štěpánka, mly-

1 JANÁK, Jan: *Spolky v českých zemích do roku 1951*. In: XXII. Mikulovské sympozium 1992. Brno 1993, s. 60.

2 BARTOŠ, Josef: *Struktura spolků na severozápadní Moravě po roce 1918*. In: Severní Morava, č. 74, 1996, s. 5.

3 JANÁK, Jan: *Spolky v českých zemích do roku 1951*. In: XXII. Mikulovské sympozium 1992. Brno 1993, s. 63—64.

Stavební plán tělocvičny sokolské jednoty (čelní pohled).

SOKA Píčov, fond Berní správa Píčov, nezprac., Brodek u Píčova čp. 230

náře v Tovačově, který promluvil o významu sokolstva.⁴ Již 8. dubna schválilo moravské místodržitelství v Brně stanovy⁵ a 28. dubna se sešla ustavující valná hromada, na které byl starostou zvolen iniciátor Sokola v obci Arnošt Březina, místostarostou Josef Brázda, náčelníkem František Perdula. Osmičlenný výbor tvořili Čeněk Beňa, Čeněk Brázda, MUDr. Julius Červinka, Cyril Dokládal, Boh. Gottfried, František Fargaš, Leopold Korčák, Rudolf Moudrý. Z počátku bylo přihlášeno 16 činných a 30 přispívajících členů.⁶

Postupně počet členů narůstal, byl zřízen ženský odbor s dvanácti cvičícími členkami. Na začátku první světové války bylo v jednotě 65 mužů a 7 žen, po válce jednota obnovila činnost s 52 muži a 12 ženami. V roce 1919 se sokolská jednota stala nejrychleji se rozvíjejícím spolkem v obci.⁷

Cvičilo se v obecním hostinci, později u hostinského Aloise Zbožínska. Již v dubnu 1911 se začalo s přípravnými pracemi pro postavení vlastní tělocvičny.⁸ Pozemek na stavbu věnovala brodecká obec, stavět se začalo v srpnu 1920. Autorem stavby byl místní stavitel Karel Herink. V neděli 10. července 1921 byla slavnostně otevřena nová budova sokolovny. Za účasti Středomoravské župy sokolské byl uspořádán toho dne sokolský slet.⁹

Pravidelná činnost a systematický tělovýchovný program způsobily, že členství v sokolských jednotách bylo stále více populární. Počet členů se tradičně zvyšoval v době přípravy na všesokolské slety v Praze, které se uskutečnily v letech 1920, 1926, 1932 a 1938. Pražským všesokolským sletům předcházely župní slety.¹⁰ V roce 1926 se brodecká sokolská jednota

zúčastnila VIII. všesokolského sletu v Praze v počtu 86 mužů, 23 žen a 34 dorostů, dorostenky získaly 1. místo.¹¹

Kromě tělocvičného odboru svou činnost vyvíjely také ženský a vzdělávací odbor, odbor pro stavbu nové tělocvičny, odbíjené či házené. Pro házenou, která se stala velmi oblíbená, byly v roce 1925 upraveny na házenkářské hřiště pozemky přiléhající k sokolovně. V roce 1927 mužstvo vyhrálo dokonce přebor Československé obce sokolské a stalo se tak mistrem Československé republiky.¹²

Vedle tělocvičné a vzdělávací činnosti se Sokol věnoval také kulturní činnosti, pořádal různé přednášky, tělocvičné besídky, večírky, každoročně v lednu sokolské šibřinky. Již pouhý rok od založení se začala hrát divadelní představení, byl založen divadelní odbor a asi v roce 1927 i loutkářský odbor, který hrál představení pro děti i dospělé. V roce 1927 byl zřízen dechový orchestr vedený Antonínem Formandlem ml.¹³ Již na podzim 1923 jednota získala kinoliscenci a mohla tak pravidelně pořádat filmová představení, která byla od roku 1932 také zvuková. Kino se těšilo velkému zájmu, hrávalo se až dvakrát týdně, v roce 1935 bylo uspořádáno 105 filmových představení.¹⁴ V roce 1941 byl vedoucím biografu Jindřich Suchomel, dalšími kinooperátory byli Josef Müller a Miroslav Bata.¹⁵

Před druhou světovou válkou působili jako starostové jednoty v letech 1919—1921 MUDr. Julius Červinka, v letech 1921—1931 Antonín Formandl a v letech 1931—1941 Čeněk Brázda.¹⁶

Vzpěrači před budovou sokolovny, 1929.

SOKA Přeřov,

fond Tělocvičná jednota Sokol Brodek u Přeřova, nezprac.

4 Brodek u Přeřova: *Historie a současnost*. Brodek u Přeřova 2001, s. 64.

5 SOKA Přeřov, fond Okresní národní výbor Přeřov, inv. č. 691, kart. č. 391 – spolkový spis Tělocvičná jednota Sokol Brodek u Přeřova.

6 Brodek u Přeřova: *Historie a současnost*. Brodek u Přeřova 2001, s. 65.

7 SOKA Přeřov, Sběrka kopií kronik, inv. č. 8 – Pamětní kniha městyse Brodek u Přeřova.

8 Brodek u Přeřova: *Historie a současnost*. Brodek u Přeřova 2001, s. 65.

9 SOKA Přeřov, Sběrka kopií kronik, inv. č. 8 – Pamětní kniha městyse Brodek u Přeřova.

10 BARTOŠ, Josef – TRAPL, Miloš: *Vlastivěda moravská. Svobodný stát a okupace*. Brno 2004, s. 154.

11 SOKA Přeřov, Sběrka kopií kronik, inv. č. 8 – Pamětní kniha městyse Brodek u Přeřova.

12 Brodek u Přeřova: *Historie a současnost*. Brodek u Přeřova 2001, s. 65, 88—89.

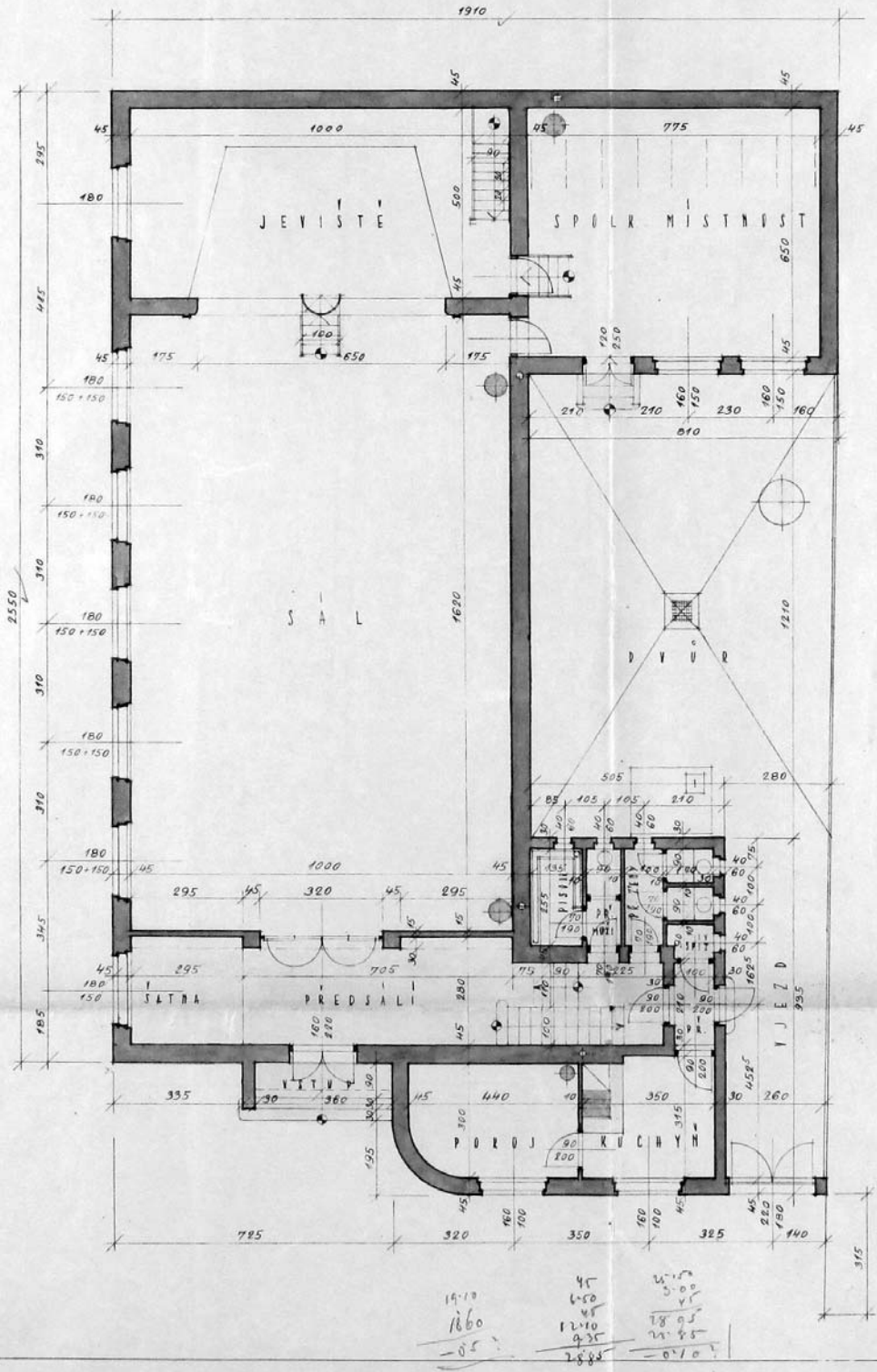
13 SOKA Přeřov, Sběrka kopií kronik, inv. č. 8 – Pamětní kniha městyse Brodek u Přeřova.

14 Brodek u Přeřova: *Historie a současnost*. Brodek u Přeřova 2001, s. 89.

15 SOKA Přeřov, fond Okresní národní výbor Přeřov, inv. č. 691, kart. č. 391 – spolkový spis Tělocvičná jednota Sokol Brodek u Přeřova.

16 Brodek u Přeřova: *Historie a současnost*, Brodek u Přeřova 2001, s. 89.

V I
P R Í Z E M Í 1 : 1 0 0 .

Stavební plán tělocvičny dělnické jednoty (přízemí).

SOkA Přerov, fond Berní správa Přerov, nezprac., Brodek u Přerova čp. 368

Národní a demokratické smýšlení sokolských jednot se nacistům přiči-
lo a v dubnu 1941 nejprve činnost úředně zastavili. Následně v říjnu téhož
roku byla sokolská organizace rozpuštěna a zakázána, její majetek zaba-
ven. Mnozí funkcionáři z vyšších pozic ale i z místních jednot byli zatčeni,
uvězněni či dokonce umučeni v koncentračních táborech.¹⁷

Dělnická tělocvičná jednota Brodek u Přerova (DTJ Brodek)

Největší rozvoj v zakládání dělnických tělovýchovných jednot nastal
v roce 1920. V následujícím roce se uskutečnila I. dělnická olympiáda v Pra-
ze na Letné. Základem cvičení se stala Tyršova tělocvičná soustava. Na
rozdíl od sokolské jednoty podporovala dělnická jednota různé soutěže, ale
také sportovní gymnastiku a sportovní hry. Svaz dělnických tělovýchov-
ných jednot (Svaz DTJ) si chtěl udržet vliv na mládež, a proto zaváděl jako
doplňkovou činnost skauting, lehkou atletiku, vodní sporty i zimní lyžo-
vání či týmové hry, jako byla házená a odbíjená.¹⁸

Již 2. června 1922 se sešlo v Brodku 44 zakládajících členů k ustavující
valné hromadě, na které byl prvním náčelníkem zvolen Rudolf Křížek.
Teprve 18. listopadu 1922 povolila Zemská správa politická v Brně zříze-
ní nového tělovýchovného spolku Dělnická tělocvičná jednota v Brodku
u Přerova (DTJ Brodek).¹⁹

Cvičilo se na pozemcích propůjčených obcí až do roku 1928, kdy jedno-
ta získala vlastní pozemek. V zimě využívali spolkové místnosti v hostin-
ci u Moudrých, později od roku 1927 u Pavlíků. Od počátku však jednota
usilovala o stavbu vlastní tělocvičny. Do jara 1936 dala dohromady polo-
vinu sumy potřebnou pro stavbu Dělnického domu, zbylá část byla získá-
na úvěrem. Autorem stavby byl místní stavitel Jan Kabilka. Již 28. října
téhož roku se konala v novém Dělnickém domě první akademie. Vedle tělo-
výchovy se jednota věnovala též hraní divadelních představení. Dramatic-
ký odbor připravoval zpěvohry i operety, někdy i deset představení ročně,
dále zajišťoval zábavné výstupy na mikulášských či silvestrovských večí-
cích či dělnických plesech.²⁰

V roce 1927 se konala v Praze II. dělnická olympiáda, které se zúčast-
nili také cvičenci z Brodku v počtu 31 členů, z toho 17 cvičících.²¹ Poslední
III. dělnická olympiáda se konala v roce 1934. V letech 1937—1938 věno-
val Svaz DTJ pozornost tak jako v jiných tělovýchovných spolcích branné
výchově a branným cvičením.²²

Po skončení druhé světové války oznámila jednota 23. října 1945 obno-
vení činnosti. V hlášení podaném Okresnímu národnímu výboru v Přero-
vě je uvedeno, že starosta během války zemřel, úřad místostarosty jedno-
ty zastával František Baďura, železniční zřízenec, jednatelem byl Arnošt
Strnad, holič, a pokladníkem František Novák, skladník. Valná hromada
se konala 27. ledna 1946 v Dělnickém domě, na níž byl starostou zvolen

17 BARTOŠ, Josef – TRAPL, Miloš: *Vlastivěda moravská. Svobodný stát a okupace*. Brno 2004, s. 212.

18 KÖSSL, Jiří – KRÁTKÝ, František – MAREK, Jaroslav: *Dějiny tělesné výchovy II*. Praha 1986, s. 153—156.

19 SOKA Přerov, fond Okresní národní výbor Přerov, inv. č. 690, kart. Č. 385 – spolkový spis Dělnická tělocvičná jednota Brodek u Přerova.

20 *Brodek u Přerova: Historie a současnost*. Brodek u Přerova 2001, s. 89.

21 SOKA Přerov, Sběrka kopií kronik, inv. č. 8 – Pamětní kniha městyse Brodek u Přerova.

22 KÖSSL, Jiří – KRÁTKÝ, František – MAREK, Jaroslav: *Dějiny tělesné výchovy I*. Praha 1986, s. 156—157.

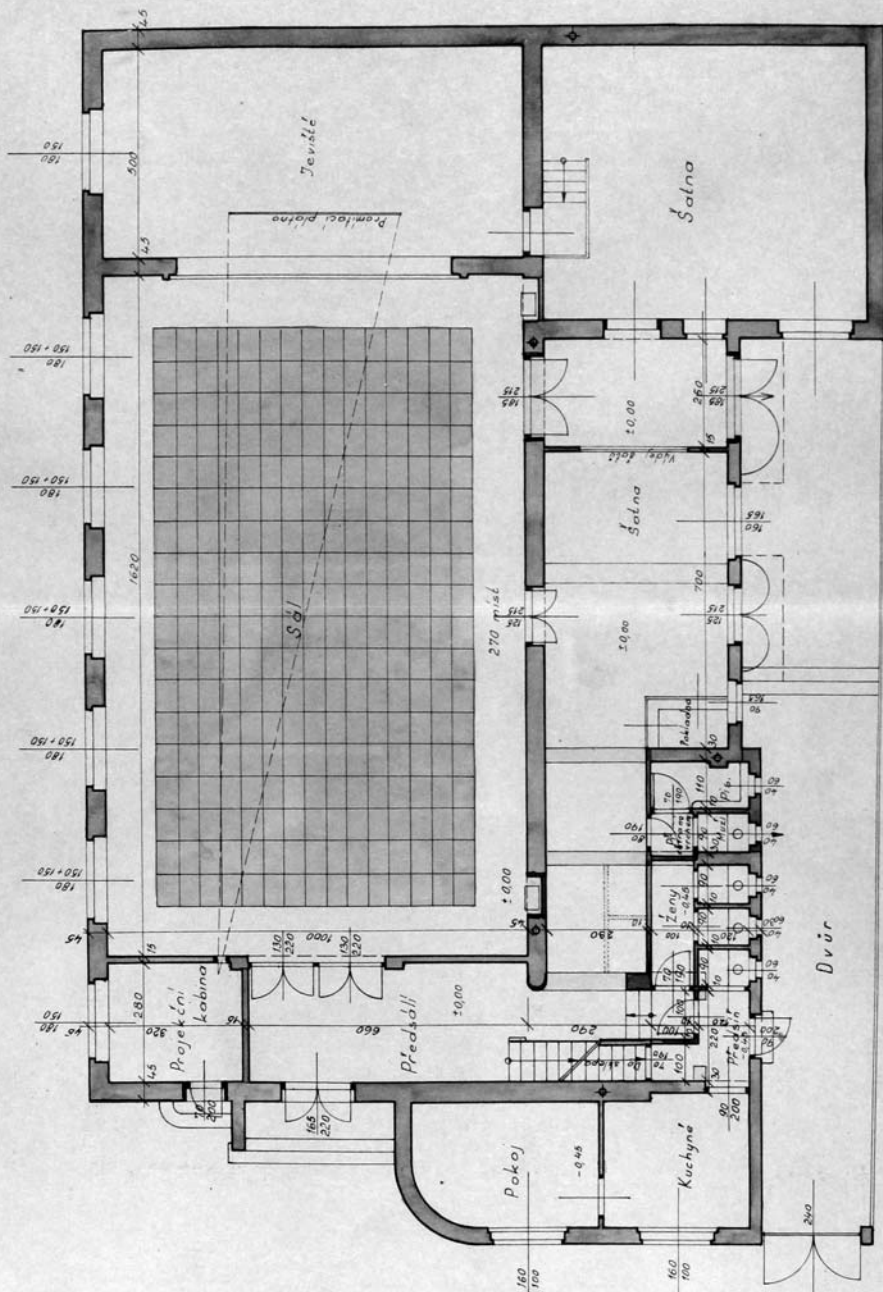
František Novák, jednatelem zůstal Arnošt Strnad a novým pokladníkem se stal Karel Zavadil, poštovní úředník. Na podzim na členské schůzi konané 8. září odstoupil jednatel Arnošt Strnad a na jeho místo byl zvolen Miroslav Obzina. Na valné hromadě konané 27. února 1947 byl zvolen nový pokladník Bedřich Mlčoch, dále byli zvoleni náčelník Jan Navrátil, náčelnice Anna Čudovská, vychovatel Josef Čudovský a zdravotník Zdeněk Répal, jednota čítala 42 členů. V srpnu téhož roku opět došlo ke změně na pozici jednatele, Miroslav Obzina odstoupil a nahradil jej Josef Pumprla. Poslední nahlášená valná hromada se konala 18. února 1948.

Podle výnosu Ministerstva národní bezpečnosti ze dne 15. června 1950 čj. 260-00/15-VB-3a vydal Státní úřad pro tělesnou výchovu a sport výnosem ze dne 16. května 1950 čj. 6852/50 organizační směrnice o názvech sokolských jednot s účinností od června 1950; v důsledku sjednocení všech tělovýchovných, sportovních a turistických organizací a spolků do sokolských jednot zanikly dosud samostatně vedené tělovýchovné spolky. Spolek Dělnická tělocvičná jednota Brodek u Přerova byl 12. července 1950 vymazán ze spolkového katastru. Majetek přešel podle ustanovení § 9 zákona č. 187/1949 Sb., o státní péči o tělesnou výchovu a sport, na Československou obec sokolskou.²³

V budově sokolovny bylo zřízeno stálé kino. Po obnovení činnosti v roce 1945 žádala Dělnická tělocvičná jednota v Brodce u Přerova o přenesení kina, patřícího nyní Správě státních kin, z budovy sokolovny do svých místností. Již v prosinci téhož roku byl provoz kina zahájen a veden v Dělnickém domě, ovšem pomocí strojů, které byly v majetku sokolské jednoty. Provoz kina vedl Místní národní výbor Brodek u Přerova, jež také spravoval účetnictví. O výtěžek se rovným dílem dělily místní národní výbor, sokolská jednota i dělnická jednota. Bylo však jasné, že tento stav není trvale udržitelný. Na plenárním zasedání národního výboru bylo rozhodnuto požádat Československou státní kinofikaci v Brně o dodání kompletního zařízení pro provoz kina, včetně židlí. Dle informací by se mohlo jednat o zařízení z olomouckého kina Slavia, jež se dne 3. ledna 1946 zrušilo. Bohužel, Československá státní kinofikace v Brně odpověděla, že by bylo nevhodné zřizovat v obci další kino. Radila, aby Místní národní výbor Brodek u Přerova dal sokolské jednotě příkaz k okamžitému zahájení provozu. Situace se částečně vyřešila sjednocením obou tělovýchovných jednot a převodem majetku pod Tělovýchovnou jednotu Sokol Brodek u Přerova. Dělnický dům čp. 368, dle nájemní smlouvy ze dne 28. prosince 1949, se stal majetkem sokolské jednoty, která jej prostřednictvím Místního národního výboru Brodek u Přerova pronajímala Československému státnímu filmu. Předmětem nájmu byly tyto místnosti: předsálí s pokladnou, šatnou a záchody, sál s dvěma východy do sousedního přílehlého sálu, hlavní vchod do sálu a jeviště s přístupovým schodištěm k šatně, projekční kabina v poschodí a skladiště topiva s příslušenstvím. Nájem činil 5 % z místností, 1 % z inventáře, dohromady 6 % z čisté tržby kina na vstupném po odečtení dávky ze zábav a příspěvku na obnovu ročně. Nájemní smlouva byla uzavřena na období od 1. ledna 1950 do 31. prosince 1964 s prodloužením automaticky na jeden rok.²⁴

23 SOKA Přerov, fond Okresní národní výbor Přerov, inv. č. 690, kart. č. 385 – spolkový spis Dělnická tělocvičná jednota Brodek u Přerova.

24 SOKA Přerov, fond Místní národní výbor Brodek u Přerova, inv. č. 232, kart. č. 26 – zřízení stálého kina.

Stavební plán na zřízení kina v tělocvičně dělnické jednoty (přízemí).

SOkA Přerov, fond Místní národní výbor Brodek u Přerova, inv. č. 232, kart. č. 26

o komisionelním jednání, konaném dne 8. prosince 1949 za přítomnosti: krajského ředitele čsl. stát. kin Vítězslava Pšopišila zastupujícího čsl. stát. film, dále stavitele Jindřicha Vaňka zástupce staveb, odděl. čsl. F. v Olomouci, vedoucího kina v Brodce u Př. Ferdinanda Habáně, Za MNV v Brodce u Př. ing. dr. Bohumír Ptáček předseda téhož, stavitele Jana Kabilky za podnikatelskou firmu a současně za Těl. jednotu Sokol v Brodce u Př.

Předmětem jednání jsou adaptace, které jsou připravovány v budově Děln. domu č. 368.

Jménem místního národního výboru a Těl. jednoty Sokol v Brodce u Př. prohlašují zástupci obou, že MNV i Těl. jednoty Sokol souhlasí s provedením všech níže navržených adaptací v označené budově a že náklad, který si tyto vyžádají z nedostatků finančních prostředků proplatí za ně čsl. státní film a že tento bude postupně umořován z nájemného ročně z provozovny propláceného. Pokud se týká jednotlivých těchto adaptací uvádí se následující:

Ohledáním na místě samém po zevrubném prohlídce objektu a uvážení všech okolností, které mají vliv na technickou stránku realizace stavebních úprav bylo dohodnuto jak následuje:

V zásadě bude uskutečněn projekt z března t. r. vypracovaný čsl. stát. filmem - plánování a výzkum - projekčním oddělením v Praze. Bylo však konstatováno, že projekt je v daném případě pojat dosti velkoryse a že tudíž bude záhodno zřeňkovati úpravy jím navrhované na nejnutnější míru s ohledem na místní poměry a zahování všech platných předpisů se zachováním nejvyšší míry účelnosti.

Stručně popsáno bude provedeno:

1./ Vybourání a zřezání vstupu z ulice na schodiště železné, přímočaré vedoucí do prvního patra /dnešního balkonu/ k nové převijárně. Z této převijárny dále přístup do promítárny dimensované pro dva promítací přístroje na 35 mm filmu. Obvodové zdívo schodiště, převijárny a promítárny bude vytvořeno z částí stávajícím vyhovujícím parapetem dnešního balkonu, z části nadezděním téhož zábradlí /parapetu/ a vyzděním nových příček, vesměs 15 cm silných, cihelných na maltu cementovou, armovaných náležitě vstuznými ocelí. Dveře těchto místností ven otvíravé, železné rozměru asi 85/200 cm do železných zárubní. Stávající okna v prvním patře budou zmenšena o 1 pole přízdívkou nové špalety vždy z jedné strany, zřízení malého nového okenka v převijárně s použitím některého dílu starého zmečovaného okna. Zbytek balkonu po zřízení promítárny s příslušenstvím bude využit jako lože pro obecenstvo - asi 10 - 12 sedadel. Přístup do této lože po stávajícím 120 cm širokém dvouramenném přímočarém nespalném schodišti. Po téže schodišti přístupné prostory z mezipratové podesty budou použity přepažením prvních vstupních dveří přijímacím a výdejním pultíkem jako šatna obecenstva /asi 250 věšáků/. Prostor pod železným schodištěm vedoucím ke kabině bude upraven jako strojovna pro agregát případně usměrňovače. Přístup do tohoto prostoru bude zřízen z venčí pod vysokým parapetem stávajícího okna a to vybouráním tohoto parapetu, znovu vyzděním příčkou 15 cm silnou lícovanou z venčí pro rozšíření prostoru. Do téže příčky bude zřízen z venčí vstup železnými dveřmi o rozměrech asi 70/130 cm do železné zárubně. Pohled schodiště dveřmi bude upraven jako nespalný rabičový. Podlaha v kabině bude upravena jako rovněž nespalná, náležitě nosná /500 kg na 1 m²/ nejlépe železobetová deska do valcovaných nosičů s dlažbou nebo cementovým potěrem.

2./ Jako foyer /čekárna/ obecenstva bude používáno stávajícího předsalí, které bude v podlahové ploše zvětšeno přestavbou stávajícím příčky s dveřmi a výdejním okenkem dnešního výčepu, jehož prostor se takto zmenší na hloubku asi 1 m a takto vznikne pokladna kina. Dispozičně vznikne tím výhoda pro umístění elektroinstalací, jichž ovládání bude možné z jednoho centra v prostoru styku obvodových zdí sálu, strojovny a pokladny z kterékoliv výše jmenované místnosti a nad to ovšem i z promítárny.

Zřízení kina v tělocvičně dělnické jednoty, Brodek u Přerova čp. 368.

SOKA Přerov, fond Místní národní výbor Brodek u Přerova, inv. č. 232, kart. č. 26

Sportovní klub Brodek u Přerova (SK Brodek)

Priznivci kopané svolali na 9. července 1930 do hostince u Pavlíků informační schůzku, které bylo přítomno 64 zájemců a sportovní referent Hanáček župy fotbalové (HŽF). Hlavními aktéry založení nového spolku byli Fer-

Zimní kluziště vedle budovy sokolovny.

SOKA Přerov, fond Sportovní klub Brodek u Přerova, nezprac.

dinand Habáň, František Prlica a Čeněk Tvrdý. Schůzi řídil Oldřich Urbášek, do přípravného výboru bylo zvoleno kromě něj a hlavních aktérů dalších pět nadšenců (Jindřich Vybíral, Antonín Kalabus, Jan Kabilka, Rafael Netopil a Bohumír Ptáček). Vlastní stanovy byly vytvořeny na podkladě klubových stanov Sportovního klubu Olomouc. První valná hromada se konala 16. srpna 1930 v hostinci u Pavlíků, předsedou byl zvolen Oldřich Urbášek, místopředsedy Bohumír Ptáček a Antonín Kalabus, sekretářem Jindřich Vybíral, pokladníkem Jindřich Suchomel, zapisovatelem Rafael Netopil, hospodářem Čeněk Tvrdý. Dále působili čtyři členové výboru – Jan Kabilka, František Prlica, Ferdinand Habáň a Arnošt Strnad. Provizorní šatny byly zřízeny na verandě Jaroslava Zbožínka. Od Sportovního klubu Tovačov byly pořízeny sítě, dresy i kopačky pro jedno mužstvo, tj. bílé košile, modré trenýrky (později dres SK Brodek přestavovala tmavě rudá tílka a bílé trenýrky).²⁵

Spolek sice zahájil činnost, jeho stanovy však byly nejprve 23. ledna 1931 Zemským úřadem v Brně odmítnuty pro rozpory a schváleny až 14. července 1931.²⁶

Jenda Pískovský, na jehož počest byl pojmenován fotbalový turnaj.

SOKA Přerov, fond Sportovní klub Brodek u Přerova, nezprac.

25 Na paměť desetileté činnosti Sportovního klubu Brodek u Přerova. Brodek 1940.

26 SOKA Přerov, fond Okresní národní výbor Přerov, inv. č. 690, kart. č. 385 – Sportovní klub Brodek u Přerova.

Č. S. K. HRANICE - odbor házené

FINALE HANÁCKÉ ŽUPY Č. S. HÁZENÉ

Sokolské hřiště - V sobotu dne 2. srpna 1941 o 19. hod.

S. K. BATA

proti Č. S. K. HRANICE

V neděli dne 3. srpna o 10³⁰ hod.

S. K. BRODEK

proti Č. S. K. HRANICE

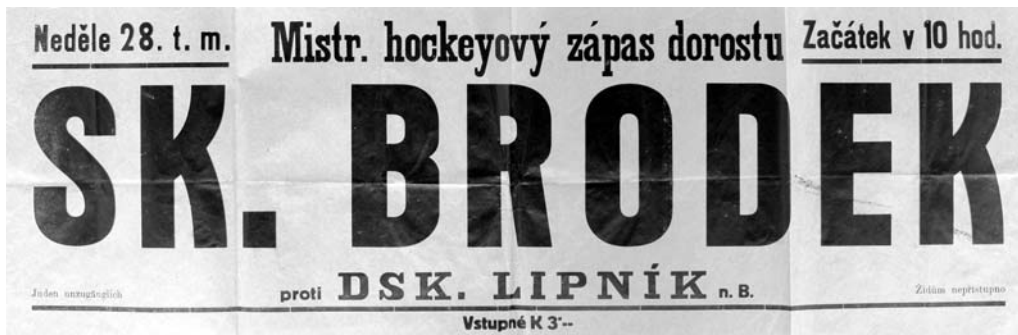
Předzápasy od 8³⁰ hod. ● Vstupné K 5⁻, studující K 3⁶⁰, děti K 1¹⁰ ● Židům nepřístupno

Plakát k házenkářskému zápasu Sportovního klubu Brodek u Přerova, 1941. SOKA Přerov, fond Sběrka plakátů SOKA Přerov, přír. č. 2184

Družstvo házenkářů Sportovního klubu Brodek u Přerova, na hřišti před sokolovnou. SOKA Přerov, Sportovní klub Brodek u Přerova, nezprac.

V roce 1931 byl SK Brodek zařazen do IV. třídy HŽF, po získání prvního místa v této třídě družstvo postoupilo ještě v témže roce do III. třídy HŽF. Klub pořádal také různé kulturní akce (sportovní slavnosti, karnevaly), které sloužily zejména k získání finančních prostředků. Zpočátku se sportovní činnost zaměřila pouze na fotbal, klub měl velmi dobré hráče a podařilo se mu vytvořit si též silnou zálohu. V roce 1933 byl založen odbor mužské

Plakát k hokejovému zápasu Sportovního klubu Brodek u Přerova, 1941.

SOKA Přerov, fond Sběrka plakátů SOKA Přerov, příř. č. 2153

házené, avšak podmínky nebyly ideální a odbor se brzy rozpadl. V roce 1934 se předsedou stal Arnošt Strnad a bylo založeno též dorostenecké mužstvo. Za předsedu byl několikrát volen Klement Pospíšil, vždy však došlo ke střídání, konečně v roce 1937 funkci předsedy zastával. To už ale docházelo v klubu k různým třenicím a osobním neshodám, někteří členové se nedostavovali do schůzí výboru a i po výměně některých členů spory přetrvávaly. To se odrazilo především ve výkonu prvního mužstva, docházka na tréninky byla nedbalá a následně také výkony v zápasech byly slabé. Klub se začal dostávat do finanční tísně a poté, co předseda odstoupil a s ním i někteří členové výboru, pomýšlelo se také na likvidaci. Na den 16. října 1937 byla svolána mimořádná valná hromada, na které byl návrh na likvidaci spolku všemi přítomnými rázně zamítnut. Novým předsedou byl zvolen Miroslav Zapletal a přikročilo se k výrazným změnám. Především bylo sestaveno nové první mužstvo. Dále bylo dohlédnuto na řádné vybírání členských příspěvků; ti, kteří nezaplatili, byli vyškrtnuti. Na valné hromadě konané 4. března 1939 byl novým předsedou zvolen Antonín Novotný. V následujícím roce byl obnoven odbor házené a klub sestával již ze čtyř odborů – házená, lední hokej, volejbal a především fotbal. Fotbalový odbor byl členem Českého svazu fotbalového, Hameleho Hanácké župy fotbalové a I. B třídy hanácké župy fotbalové.²⁷

Spolek činnost vykonával i během druhé světové války. V roce 1942 byl předsedou zvolen František Ilgner, řídící učitel, klub měl 182 členů. Následující rok předseda rezignoval a funkci se ujal Alois Zajíček, konečně byl v roce 1944 za předsedu klubu zvolen Čeněk Tvrdý, který ve funkci setrval až do zániku klubu a výmazu ze spolkového katastru v roce 1950. Podle již výše uvedeného výnosu Ministerstva národní bezpečnosti ze dne 15. června 1950 byl spolek Sportovní klub Brodek u Přerova 12. července 1950 vymazán ze spolkového katastru. Majetek – hřiště se šatnami a tribunou – přešel podle ustanovení § 9 zákona č. 187/1949 Sb., o státní péči o tělesnou výchovu a sport, na Československou obec sokolskou.²⁸

27 Na paměť desetileté činnosti Sportovního klubu Brodek u Přerova. Brodek 1940.

28 SOKA Přerov, fond Okresní národní výbor Přerov, inv. č. 690, kart. č. 385 – Sportovní klub Brodek u Přerova.

Činnost Tělocvičné jednoty Sokol Brodek u Přerova po roce 1945

Činnost sokolské jednoty v Brodku u Přerova byla po druhé světové válce obnovena 7. června 1945. Dva dny nato se v sokolovně konala ustanovující schůze. Dne 21. srpna 1945 proběhla řádná valná hromada, na které byli zvoleni členové výboru. Předsedou se stal Čeněk Brázda, rolník, prvním jednatelem Ludmila Rundensteinová, úřednice, druhým jednatelem Gustav Žilinský, úředník, vedením kina byli pověřeni Jaroslav Strojil, velkoobchodník, a Antonín Zavadil, správce mlékárny, celkem bylo zapsáno 301 členů.²⁹

Na valné hromadě konané 4. března 1946 došlo ke změnám, prvním jednatelem byl zvolen František Složil, úředník, druhým jednatelem Ludmila Rundensteinová, pokladníkem František Obrtel, hospodářem Jan Kabilka, předsedou divadelního odboru Alois Horák, drogist, a matrikářkou Olga Schneiderová. Následující rok na valné hromadě dne 6. února 1947 opět došlo ke změnám, prvním náměstkem starosty se stal František Bata, inspekční zámečník v cukrovaru, druhý náměstek, jednatel i pokladník zůstali stejní, náčelníkem se stal Ludvík Pískovský, úředník, a náčelníci Anička Bezděková, zubní technik. O rok později na valné hromadě usku- tečněně dne 4. února 1948 došlo ke změně na pozici druhého místostarosty, kterým se stala Zora Horáková. Předsednictvo bylo tvořeno šesti členy, výbor 20 členy.

Z tohoto období se nám moc zpráv nedochovalo. Z toho mála se dovídáme, že v roce 1950 splnili všechny disciplíny k získání odznaku zdatnosti tito členové: Zdeněk Hájek, Gustav Žilinský, Josef Navrátil, Josef Bernátek. Tyršův odznak zdatnosti (TOZ) se plnil v průběhu celého kalendářního roku. Časový plán byl následující: na začátku roku se začínalo se šplhem, v únoru bylo potřeba splnit gymnastiku a zdravotěvu, v březnu politickou výchovu, v dubnu přespolní běh a pochod, v květnu až září jízdu na kole, střelbu, hod granátem a atletiku, v letních měsících navíc plavání, v říjnu přespolní běh a opět pochod. Po celý rok si účastníci plnili pracovní povinnosti. Z počátku byl o závod v plnění odznaku zdatnosti zájem. V roce 1950 se do závodu přihlásilo asi 30 závodníků (nejen členové jednoty, ale také příslušníci místních skupin ROH), dokončili jej, jak už víme, pouze čtyři účastníci.³⁰ V pozdějších letech už taková účast na plnění odznaku zdatnosti nebyla.

Moderní spolky se utvářely, jak již víme, na základě spolkového zákona č. 137/1867 říšského zákoníku z 15. listopadu 1867, jehož ustanovení se stala součástí prosincové ústavy přijaté téhož roku. Tento zákon zůstal v platnosti až do roku 1951, kdy byl nahrazen zákonem č. 68/1951 Sb., o dobrovolných organizacích a shromážděních, který svým důrazem na masové společenské organizace předznamenal zánik drobných lokálních zájmových spolků. Předsednictvo Ústředního akčního výboru Národní fronty rozhodlo dne 27. února 1948, že Sokol se stane jedinou tělovýchovnou organizací. Ostatní tělovýchovné svazy, spolky, kluby měly splynout s Československou obcí sokolskou (ČOS). Následně to bylo potvrzeno zákonem č. 17/1949 Sb., o státní péči o tělesnou výchovu a sport, ČOS se stala monopolní organizací sdružující všechny dobrovolné tělovýchovné organiza-

Tělocvičná jednota Sokol v Brodce u Přerova

Č. 225.

V Brodce 26./11. 1945.

Titl.

Okresní národní výbor

v Přerově.

Dovolujeme si Vám oznámiti, že Tělocvičná jednota

Sokol v Brodce u Přerova zahájila svoji činnost 27.května 1945 .

Zvoleni byli tito funkcionáři :

Starosta Čeněk Brázda, rolník n aodpoč., Brodek u Př.		
I. náměstek starosty	Jaroslav Strojil, velkoobchodník	"	"
II. náměstek starosty	Ludmila Rundensteinová, účetní	"	"
I. jednatel	Ludmila Rundensteinová, účetní	"	"
II. jednatel	Gustav Žilinský, úředník	"	"
pokladník	Metoděj Kučerka, řídící učitel	"	"
náčelník	Hynek Soušek, stavbyvedoucí	"	"
náčelnice	Anna Jugánková, v domácnosti	"	"
vzdělavatel	Zdeněk Smoldas, úředník	"	"
sociální referent	Ant. Kačerovský, nadtopič cukrov.	"	"
předseda kinoodboru	Jaroslav Strojil, velkoobchodník	"	" a
	Ant. Zavadil, správce mlékárny	"	"
předseda divad. odboru	Frant. Bata, inspek. zámečnick	"	"
členové výboru :	Jan Kabilka, stavitel	"	"
	Bartoš Alois, úředník	"	"
	Alois Horák, drogist	"	"
	Augustin Hurdálek, ředitel	"	"
	Kotík Bohumír, kolář	"	"
	Pískovský Ludvík, úředník	"	"
matrikářka	Schneiderová Olga, chot úředníka	"	"
zůravotník	M.U.Dr. Jan Slaměník, lékař	"	"
člen výboru	Novotný Frant., mlynář		Čítov.

Za :

L. Rundensteinová
jednatelka

Čeněk Brázda
starosta

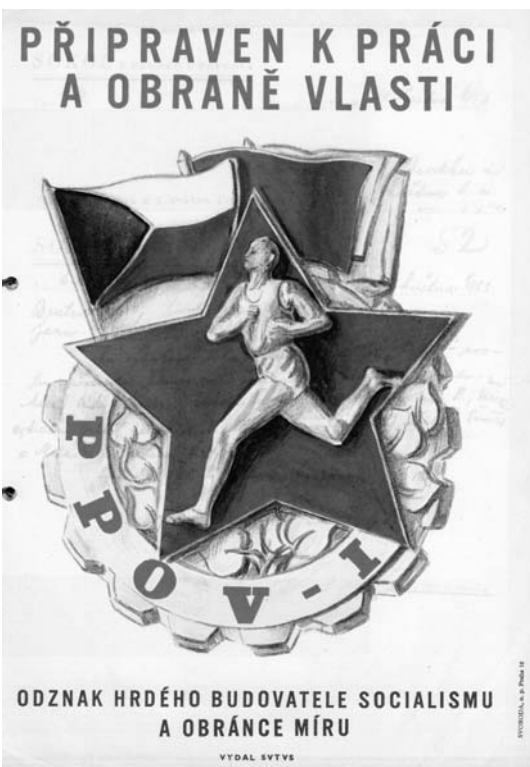
Doporučeně.

Oznámení výsledků valné hromady sokolské jednoty konané v listopadu 1945.

SOKA Přerov, fond Okresní národní výbor Přerov, inv. č. 391, kart. č. 391

29 SOKA Přerov, fond Okresní národní výbor Přerov, inv. č. 691, kart. č. 391 – spolkový spis Tělocvičná jednota Sokol Brodek u Přerova.

30 SOKA Přerov, fond Tělocvičná jednota Sokol Brodek u Přerova, nezprac., kart. č. 1, 1950 – doklady.

Plakát k získání odznaku zdatnosti.

SOKA Přerov, fond Tělovýchovná jednota Sokol Brodek u Přerova, nezprac., kart. č. 1

výchovu a sport. Byla tak vytvořena nová organizační struktura. Ze sokolské organizace zůstaly jen venkovské jednoty, jejich název byl změněn na Tělovýchovná sportovní organizace Sokol (TOS), od roku 1953 na **Tělovýchovná jednota Sokol**. V roce 1956 došlo opět ke změnám. Na základě usnesení celostátní konference komunistické strany dne 20. prosince byl Národním shromážděním schválen nový zákon o organizaci tělesné výchovy, kterým se rušil Státní výbor pro tělesnou výchovu a sport. Ve dnech 3. a 4. března 1957 se uskutečnil sjezd dobrovolné tělovýchovné organizace, která vyplynula z celostátní konference komunistické strany. Na sjezdu vznikl Československý svaz tělesné výchovy (ČSTV), jehož hlavním úkolem bylo především masově rozšiřovat základnu, aby „*co největší počet občanů prováděl tělesnou výchovu v základní tělesné výchově, sportech a turistice. Zvláště je třeba věnovat mimořádnou pozornost a péči tělesné výchově mládeže a vytvořit všechny podmínky pro její všestranný rozvoj*“. Přírodním nadřízeným orgánem sokolských jednot byly tedy okresní výbory Československého svazu tělesné výchovy.³¹

V roce 1951 byl na valné hromadě tělovýchovné jednoty Sokol v Brodce u Přerova zvolen nový předseda (starosta jednoty) Metoděj Kučerka, řídicí učitel ve výslužbě, místostarostkou Františka Gojšová, jednatelem Antonín Stratil. Postupně počet členů narůstal, v roce 1951 bylo zapsáno 334

členů.³² Z dalších funkcionářů v jednotě působili jako pokladník František Obrtel, pokladník v cukrovaru, náčelník Jaroslav Venglarčík, náčelnice Libuše Novotná, vzdělavatel Jan Doležel, zdravotník MUDr. Jan Šleměník, hospodář Jan Kabilka, coby divadelní referent Arnošt Strnad a zástupcem u místního národního výboru byl Jaroslav Fürst. Předsednictvo jednoty bylo tvořeno devíti členy, výbor jedenácti členy. Na schůzi konané dne 15. února 1951 bylo dohodnuto, že bude vytvořen oddíl košíkové, neboť oddíl házené se nepodařilo sestavit. Hovořilo se též o rozšíření sokolského hřiště a co udělat s dělnickým domem, jehož provoz jednotu velmi zatěžoval.³³

Jednota se začala potýkat s úbytkem členů. Od roku 1952 byla zavedena jejich nová evidence na evidenčních listech. Ke dni valné hromady konané 28. února 1952 bylo evidováno 165 členů, celkem 186 členů z jednoty vystoupilo. Dalším důvodem k úbytku členů byla změna v organizačním řádu jednoty: na školách byly zakládány sokolské družiny a členem sokolské jednoty tak mohla být pouze osoba starší 15 let. Noví členové byli přijímáni členskou schůzí jedenkrát za dva měsíce.³⁴

Z oddílů, které si svou činnost udržely, působily divadelní odbor, lyžařský oddíl, tělovýchovný oddíl a především oddíl kopané. Oddíl košíkové se ustanovit nepodařilo. Divadelní odbor v roce 1951 sehrál představení *Mordova rokle*, *Divá Bára* či *Kolíbka*. V následujícím roce byl divadelní odbor jednoty sloučen s osvětovou besedou. Také lyžařský oddíl se snažil být činný, byl ustanoven v roce 1949 a jeho úkolem byla propagace lyžařství, hlavně mezi mládeží, a pořádání společných zájezdů, což se dařilo. Hned v lednu 1950 byly uspořádány zájezdy na Praděd (44 osob) a Tesák, (64 osob). Oddíl pravidelně pořádal večery lyžařských filmů, které se těšily velké oblibě, a lyžařské zájezdy na Praděd, Radhošť, Králický Sněžník a především na blízký Tesák.³⁵ Oddíl se účastnil též závodů brannosti. Na konci roku 1951 se jeho členové podíleli na stavbě chaty Barborka na Pradědu. Tělovýchovný oddíl ve své činnosti pokulhával. Zatímco ženy cvičily normálně v počtu deseti až dvanácti dvakrát týdně, u mužů docházelo k velkým nepravdivostem. Vzhledem k tomu, že pracovali na směny a počet cvičících mužů se pohyboval jen okolo šesti až sedmi, scházeli se k cvičení někdy jen dvakrát za tři týdny. Aktivita byla vyšší, když ještě v jednotě působily děti, pravidelně cvičilo okolo 40 žáků a 50 žaček. Také se každou neděli dopoledne konal trénink stolního tenisu. Od roku 1952 však činnost zvolna upadala.³⁶

Každoročně pořádala jednota Sokolský den, který měl vždy velkou účast, dále mikulášské zábavy, turistické zájezdy, zapojovala se do celostátních akcí, jako byl Běh vítězství, Štafeta míra či průvod k prvnímu máji. V roce 1953 se však průvodu k prvnímu máji jako Tělovýchovná jednota Sokol Brodek zúčastnil pouze oddíl kopané ve sportovním úboru, ostatní členové se sice průvodu také zúčastnili, avšak za svá pracoviště.³⁷

31 KÜSSL, Jiří – KRÁTKÝ, František – MAREK, Jaroslav: *Dějiny tělesné výchovy II*. Praha 1986, s. 228–238.

32 SOKA Přerov, fond Okresní národní výbor Přerov, inv. č. 691, kart. č. 391 – spolkový spis Tělocvičná jednota Sokol Brodek u Přerova.

33 SOKA Přerov, fond Okresní národní výbor Přerov, inv. č. 691, kart. č. 391 – spolkový spis Tělocvičná jednota Sokol Brodek u Přerova.

34 SOKA Přerov, fond Tělocvičná jednota Sokol Brodek u Přerova, nezprac., kniha zápisů ze schůzí 1951—1953.

35 SOKA Přerov, fond Tělocvičná jednota Sokol Brodek u Přerova, nezprac., kart. č. 1, 1950 – doklady.

36 SOKA Přerov, fond Tělocvičná jednota Sokol Brodek u Přerova, nezprac., kniha zápisů ze schůzí 1951—1953.

37 SOKA Přerov, fond Tělocvičná jednota Sokol Brodek u Přerova, nezprac., kniha zápisů ze schůzí 1951—1953.

Z p r á v a

o činnosti lyžařského oddílu Sokola v Brodce u Př. za rok 1951
pro valnou hromadu konanou dne 28. února 1952.

Činnost lyžařského oddílu nebyla v této sezoně taková, jak jsme měli proponováno. Zabránilo tomu poměrně nepříznivé sněhové poměry, které v této sezoně panovaly. Proto byly uskutečněny jen 3 zájezdy a to 2 zájezdy na Tesák dne 28/1 a 4/2 1951 a 1 zájezd na Radhošť 4. března 1951. Další zájezd na Radhošť musel být pro náhlou oblevu odřeknut. Těchto 3 zájezdů se zúčastnilo 172 osob, z toho 133 dospělých a 39 mladých do 15 let.

Mimo těchto zájezdů autobusem podnikl oddíl ještě 2 denní zájezd s Čedokem na Malou Fatru za účasti 18 členů. Nocleh byl ve Vrátné dolině, příští den podniknuta cesta lanovkou na chatu pod Chlebom. Přes poměrně nepříznivé počasí byli účastníci se zájezdem spokojeni.

Koncem roku 1951 ještě před zahájením sezony měli jsme proponovány lyžařské filmy s poučnou přednáškou o lyžování, pro vypínání proudu muselo však být od těchto přednášek upuštěno.

V této sezoně, která bude zhodnocena až příští rok, jsme zatím podnikli 4 zájezdy na Tesák a další ještě provedeme, pokud to dovolí sněhové poměry.

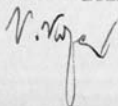
Většinu rozmachu lyžařského sportu brání jednak velmi drahé pořizovací náklady lyžařské výstroje a oblečení. Další překážkou je i drahé jízdné autobusem. V poslední době bylo zase jízdné zdraženo o 1/3. V Brodce se jízdné zdražuje i proto, že autobusy zde nagarážují a musí se platit také příjezdné kilometry. Přesto se snažíme podchytit hlavně zájem mládeže, která je naší nadějí pro další činnost oddílu, hlavně pro strážce závodní činnosti. Pochopením výboru Sokola je tato naše činnost podporována tím, že výbor se usnesl hradit případné ztráty, které by vznikly oddílu z toho, že oddíl poskytuje 50% slevu mládeži do 15 let. Výbor jistě uvážil tento svůj čin, že chápe význam lyžování pro brannost státu. A mládež stále více využívá těchto výhod, takže více než třetina osazenstva autobusu tvoří mládež.

Děkujeme Výboru Sokola za tuto podporu mládeži a vynasnažíme se, aby činnost oddílu byla dále zlepšována, aby již příští rok mohl oddíl postavit z těchto mladých hlídku do Sokolovského závodu branné zdatnosti.

Nazdar.

Jednatel:

Vedoucí oddílu

Zpráva o činnosti lyžařského oddílu sokolské jednoty v Brodce u Přerova z roku 1951.

SOKA Přerov, fond Tělovýchovná jednota Sokol Brodek u Přerova, nezprac., kart. č. 1

Na členské schůzi konané dne 19. února 1953 bylo konstatováno, že mladí lidé nemají zájem o práci v jednotě. Nezájem mladých lidí však byl zdánlivý, neboť tito byli aktivní v Československém svazu mládeže (ČSM), který ke cvičení, scházení se i pořádání akcí a zábav využíval sokolovnu. Nezájem o sokolskou jednotu projevoval však také místní národní výbor, který na žádnou členskou schůzi nevyslal svého zástupce, ač byl o to požádán. Jednota plánovala vzbudit zájem a zřídit atraktivnější oddíly sportovní gymnastiky, cyklistiky či odbíjené. Tělovýchovný odznak zdatnosti za rok 1952 nesplnil nikdo, činný byl jen oddíl kopané. Jednota chtěla navázat spolupráci se Svazarmem. Na další členské schůzi dne 26. února 1953 byly určeny nové činnosti sokolské jednoty: práce oddílů, školení, soutěžení, výchova mládeže, úsek výchovy, propagace, organizační úsek, PPOV (tj. odznak zdatnosti „Připraven k práci a obraně vlasti“), masové akce, zdravotnická péče a hospodaření.

Dne 29. května 1953 se konala členská schůze, na níž bylo členům pouze oznámeno, že zdejší cukrovar převezme jednotu Sokol jako závodní jednotu ROH (Revoluční odborové hnutí) a na 1. června byla svolána schůze, na které bylo sděleno, že cukrovar má tzv. ředitelský fond, ze kterého bude podporována tato nová závodní jednotka. Na informační schůzi cukrovaru byl ustanoven přípravný výbor nové jednoty. Poslední členská schůze sokolské jednoty se konala 26. června 1953, na které se mělo mimo jiné hlasovat také o nově zřízené jednotě při potravinářském průmyslu, která měla nést jméno Slavoj. Přítomní tehdy schválili, kromě dvou hlasů, zřízení jednoty Slavoj na místo dosavadní jednoty Sokol. Výbor TJ Sokol byl pověřen, aby nově vzniklé jednotě předal veškerý majetek a následně provedl likvidaci sokolské jednoty. Starosta jednoty poděkoval všem přítomným za činnost a se sokolským „Nazdar“ schůzi ukončil.³⁸

Tolik oficiální podoba přeměny jednoty, kterou předkládá kniha zápisů ze schůzí. Skutečnost však byla jiná. Nová jednotka utvořená dle zásad sjednocené tělovýchovy již neodpovídala původním sokolským ideálům, jako byly láska k vlasti i k volnosti, dobrovolná práce a kázeň, činnost, vytrvalost či vzájemný bratrský vztah členů, ani programovým tradicím, pro něž byl charakteristický výrazný demokratický duch. Výstižně znělo heslo: „*Nikdo nesmí diktovat, koho máme milovat,*“ namířené proti vládě jedné strany, jež rozhodně nebyla vítězstvím všeho lidu.

Tělovýchovná jednotka Slavoj Brodek u Přerova (TJ Slavoj Brodek)

Dne 6. července 1953 se v sále kina konala ustanovující schůze nové tělovýchovné jednoty, která svou činností chtěla navázat na sokolskou jednotu s lakonickým konstatováním, že pro toho, kdo chce aktivně podporovat sport, se vlastně nic nemění.³⁹

Dle zjištěných informací se na místě předsedy vystřídali:

1953—1957 František Bata
1957—1960 Jaroslav Baran
1961—1965 Rudolf Kubis

38 SOKA Přerov, fond Tělocvičná jednotka Sokol Brodek u Přerova, nezprac., kniha zápisů ze schůzí 1951—1953.

39 SOKA Přerov, fond Tělocvičná jednotka Sokol Brodek u Přerova, nezprac., kniha zápisů ze schůzí 1951—1953.

Brigáda.

SOKA Přerov Tělocvičná jednota Slavoj Brodek u Přerova, inv. č. 16

1966 Karel Raška
 1966—1979 Jaroslav Vilímeč
 1979—1985 Rostislav Horák

Údaje o vývoji počtu členů přináší následující tabulka:

rok	1958	1957	1966	1971	1974	1982	1985
počet	344	368	266	395	451	521	500

Odbor základní tělesné výchovy (ZTV) byl nejpočetnějším odborem. Hlavní náplní odboru byla účast na veřejných cvičeních a nácvik na celostátní spartakiády. V období nácviků aktivita tradičně vzrůstala. První celostátní spartakiáda se konala v roce 1955, v Brodce se do nácviků zapojila především mládež. Pravidelně se v Brodce konala okrsková cvičení na celostátní spartakiádu, v roce 1960 se cvičení zúčastnilo okolo 800 cvičenců, v roce 1985 dokonce 1 240 cvičenců.⁴⁰ Z hodnotící zprávy odboru ZTV se dočítáme, že okrskové cvičení se konalo 20. června 1965 na cvičišti u sokolovny „za účasti okolních vesnic a vystoupení hostů..., cvičení bylo zahájeno slavnostním průvodem městečkem Brodek u Př., kterého se zúčastnili všichni cvičící v počtu 500“. Diváků bylo 700.⁴¹ Jednota vysílala své cvičence na okresní spartakiády do Turnova i na celostátní do Prahy, např. v roce 1960 jelo 59 cvičenců, v roce 1965 na III. celostátní spartakiádu 20 cvičících žen, 12 cvičících žen na VII. celostátní spartakiádu v roce 1985. Po celou dobu existence se odbor potýkal s nedostatkem cvičitelů a cvičitelek.⁴²

40 SOKA Přerov, fond Místní národní výbor Brodek u Přerova, nezprac. část, obecní kronika 1952—1995.

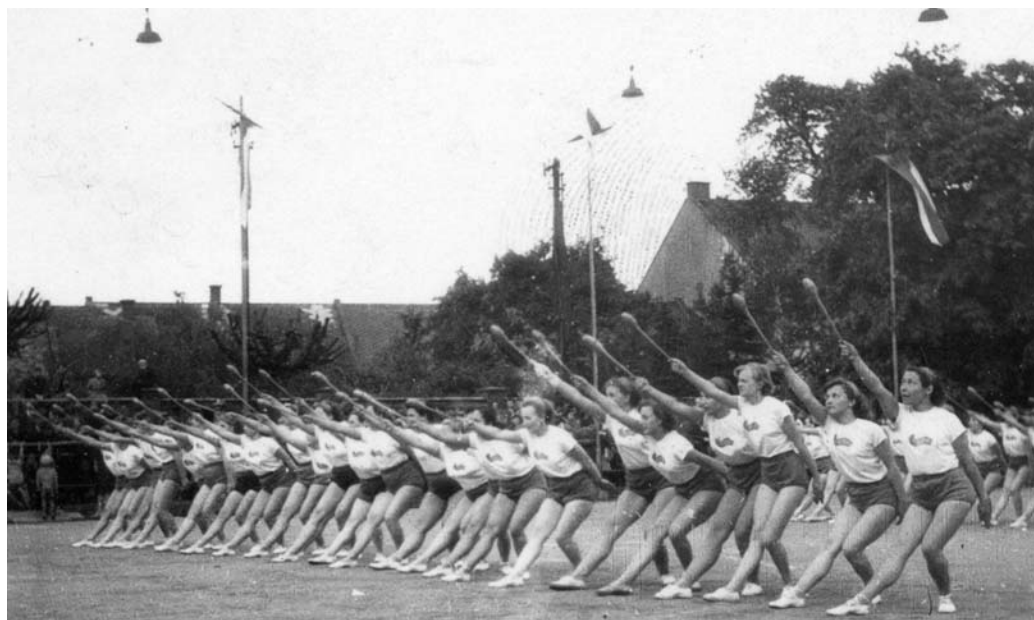
41 SOKA Přerov, fond Tělocvičná jednota Slavoj Brodek u Přerova, inv. č. 2, kart. č. 1.

42 SOKA Přerov, fond Místní národní výbor Brodek u Přerova, nezprac. část, obecní kronika 1952—1995.

Příprava na II. celostátní spartakiádu 1960, průvod obcí Brodek u Přerova.

SOKA Přerov Tělocvičná jednota Slavoj Brodek u Přerova, inv. č. 17.

Příprava na II. celostátní spartakiádu 1960, vyspělé cvičenky s kužely a skladba Za mír, přátelství a spolupráci.

SOKA Přerov Tělocvičná jednota Slavoj Brodek u Přerova, inv. č. 17.

Tělovýchovná jednota Slavoj Brodek u Přerova
pořádá v sobotu dne 26. února 1972

ŠIBŘINKY tradiční

Začátek ve 20 hodin

● Ráz: Švejkova dobrodružství

Účinkuje velký taneční orchestr ZK OP Prostějov se svými sólisty a zpěváky - vedoucí Vít PARÁK
Rej masek v 21 hod. - Vstupné 10 Kčs, masky a vojsko 5 Kčs - O občerstvení postaráno

*

V neděli dne 27. února 1972 ve 14.30 hodin
Vstupné dobrovolné - Srdečně zve TJ Slavoj

dětské šibřinky *

MST 16, SOKA, BRODEK 10

Plakát k šibřinkám, 1972. SOKA Přerov, fond Tělocvičná jednota Slavoj Brodek u Přerova, inv. č. 7, kart. č. 2

TĚLOVÝCHOVNÁ JEDNOTA SLAVOJ V BRODKU U PŘEROVA POŘÁDÁ

dne 11. února 1967 ve všech
místnostech sokolovny

TRADIČNÍ ŠIBŘINKY

K poslechu i tanci Vám bude hrát známý taneční
orchestr „COMBO“ Prosenice pod vedením
Karla Slatinského - zpívá Lida Barboříková
a Pavel Liva - vstupné 10 Kčs, vojsko 6 Kčs -
o dobré občerstvení postaráno - zvou pořadatelé

Ráz:
Sportem
ku zdraví...

V neděli 12. února 1967 budou se konat odpoledno

DĚTSKÉ RADOVÁNKY

Začátek ve 14 hodin

Vstupné dobrovolné

mst 11

Pozvánka k šibřinkám, 1967. SOKA Přerov, fond Tělocvičná jednota Slavoj Brodek u Přerova, inv. č. 7, kart. č. 2

Druhým nejpočetnějším odborem byl **oddíl kopané**, který navázal na tradici Sportovního klubu Brodek u Přerova. Postupně se vytvořila družstva: muži (A, B), dorostenci, žáci. Poměrně dobře se dařilo oddílu získávat nové členy a jednotlivá mužstva doplňovat. Oddíl se ve své činnosti

zaměřil na účast na mistrovských i přátelských zápasech. Intenzivně vyvíjel též kulturní činnost pořádáním či spolupořádáním různých akcí, např. zimní karneval, pomlázková zábava, hodová zábava, Memoriál Jendy Pískovského, turnaj starých pánů, vinobraní, silvestrovský večírek. Kulturní podniky byly v obci vždy vítanou zábavou a veřejností hojně navštěvovány, takže oddílů přinášely dostatek finančních prostředků a byl téměř soběstačný. Největším problémem, se kterým se oddíl potýkal, byla především špatná morálka na trénincích a mocenská rivalita uvnitř oddílů, které se pak často promítaly do výsledků zápasů. I tak se oddílů dařilo vcelku dobře a jednotlivá mužstva se umísťovala na předních místech svých tabulek.⁴³

Z dalších oddílů, které činnost vykonávaly střídavě, můžeme zmínit turistický, stolního tenisu, šachový, odbíjené, košíkové, lehké atletiky, kulturistiky a gymnastiky. Poměrně dobře se rozvíjel **turistický oddíl**, který tvořily především děti a mládež. Dle zápisů z výročních členských schůzí víme o jeho existenci od roku 1958 (37 členů). Od roku 1963 jeho činnost značně pokulhávala, vinu na tom měla změna vedoucí oddílu, v zápisu ze dne 15. ledna 1967 se píše: „... oddíl turistiky neudělal ani jeden jarní kilometr ani žádný jiný podnik, vedoucí přes slavnostní příslib prakticky neexistovala a nebyla ani ochotna se z této nečinnosti výboru jednoty zpovídat.“ Oddíl byl obnoven v počtu 17 členů teprve v roce 1973. O dva roky později jej kromě žáků (18 členů) tvořili též dospělí (14 členů). Poté opět přerušil činnost a navázal na ni v roce 1982.⁴⁴ Pokud oddíl vykonával svou činnost, zpravidla se účastnil všech akcí pořádaných okresním odborem turistiky, např. okresního přeboru hlídek v orientačním závodě, krajským svazem mladých turistů či celostátním svazem mladých turistů. Každoročně se úspěšně zapojoval do akce 100 jarních kilometrů.⁴⁵

Podobně činnost vykonával též **oddíl stolního tenisu**, který byl založen v roce 1959 (24 členů).⁴⁶ Následující rok vyslal do okresního přeboru dvě smíšená družstva, jedno družstvo dorostenců a jedno družstvo dorostenek. Pořádal taneční večírky, čímž se stal finančně soběstačným. Od roku 1963 oddíl ve své činnosti pokulhával, v roce 1966 ustala jeho činnost úplně. Oddíl základní tělesné výchovy ve spolupráci se základní školou vytvořil kroužek stolního tenisu, který ve své činnosti zůstal aktivní až do roku 1985.⁴⁷

Ostatní oddíly svou činnost vykonávaly jen velmi krátce. Dle zápisů z výročních členských schůzí např. v roce 1965 šachový oddíl a oddíl košíkové už neexistovaly. Oddíl lehké atletiky měl 33 členů v roce 1963, o jeho existenci víme ještě v roce 1965, dále už zápisy jeho činnost nezmiňují. Podobně jsou na tom oddíly kulturistiky a gymnastiky, o nichž se v zápisech píše v letech 1968 až 1971, o oddílu odbíjené v letech 1968 až 1975.⁴⁸

Tělovýchovná jednota Slavoj do své správy převzala budovu sokolovny, budovu bývalé Dělnické tělovýchovné jednoty Brodek (kino), hřiště u sokolovny a hřiště u nádraží, kde se hrála kopaná (zřízeno Sportovním klubem

43 SOKA Přerov, fond Tělocvičná jednota Slavoj Brodek u Přerova, inv. č. 2, kart. č. 1.

44 SOKA Přerov, fond Tělocvičná jednota Slavoj Brodek u Přerova, inv. č. 2, kart. č. 1.

45 SOKA Přerov, fond Místní národní výbor Brodek u Přerova, nezprac. část, obecní kronika 1952—1995.

46 SOKA Přerov, fond Místní národní výbor Brodek u Přerova, nezprac. část, obecní kronika 1952—1995.

47 SOKA Přerov, fond Tělocvičná jednota Slavoj Brodek u Přerova, inv. č. 2, kart. č. 1.

48 SOKA Přerov, fond Tělocvičná jednota Slavoj Brodek u Přerova, inv. č. 2, kart. č. 1.

Fotbalové mužstvo Slavoj Brodek.

SOKA Přerov Tělocvičná jednota Slavoj Brodek u Přerova, inv. č. 14

Fotbalové mužstvo Slavoj Brodek.

SOKA Přerov Tělocvičná jednota Slavoj Brodek u Přerova, inv. č. 14

Brodek). Od roku 1954 začala jednota postupně rozšiřovat stadion, byla upravena běžecká dráha a nová hrací plocha pro kopanou (hřiště u nádraží bylo zrušeno), v roce 1962 byly dokončeny práce na výstavbě sociálního zařízení a šaten na hřišti. Úpravy hřiště a okolí sokolovny (chodníky, běžecká dráha apod.) probíhaly nadále. Budovu sokolovny využívala nejen jednota, ale také další organizace, zejména škola zde z nedostatku vlastní tělocvičny uskutečňovala povinnou výuku tělesné výchovy. Rovněž to byl jediný větší prostor v obci pro pořádání kulturních podniků (tanečních večerů, plesů, silvestrovských a různých dalších zábav). Na budově proto probíhaly průběžné opravy. V roce 1963 bylo zrušeno loutkové divadélko a místo něj byly zbudovány šatny pro dívky, opravena střecha a okapové roury (1968), zbudováno osvětlení nad zimním kluzištěm, ve velkém sále byly nově položeny parkety, postaven nový přístřešek na uhlí, opraven balkon, zbudována nová šatna pro návštěvníky (1970), provedena generální oprava elektroinstalace (1971—1972), opraven kotel a ústřední topení (1974), zřízeny nové umývárny, postaveny nové záchody pro ženy, opravena fasáda, natřena okna aj.⁴⁹

Na počátku 90. let se jednota přejmenovala na Tělovýchovnou jednotu Sokol Brodek u Přerova (Sokol Brodek), stále jako součást Českého svazu tělesné výchovy. Vedle ní však svou činnost obnovila původní Tělocvičná jednota Sokol Brodek u Přerova (TJ Sokol Brodek) jako součást Československé obce sokolské. Starostkou TJ Sokol Brodek se stala Milada Marčáková. Mezi oběma jednotami vznikly spory především o majetek (budova sokolovny, hřiště a sportovní zázemí). V roce 1995 začala TJ Sokol Brodek užívat budovu sokolovny a Sokol Brodek už další činnost nevykonával. TJ Sokol Brodek vede oddíl základní tělesné výchovy a oddíl stolního tenisu, fotbalový oddíl se v roce 1996 osamostatnil a vznikl Fotbalový klub Brodek u Přerova (nyní registrováno u organizace Česká unie sportu), který má družstvo dospělých i družstvo žáků.⁵⁰

Použité prameny

SOKA Přerov, Sběrka kopií kronik, inv. č. 8 – Pamětní kniha městyse Brodek u Přerova.

SOKA Přerov, fond Okresní národní výbor Přerov, inv. č. 691, kart. č. 391 – spolkový spis Tělocvičná jednota Sokol Brodek u Přerova.

SOKA Přerov, fond Okresní národní výbor Přerov, inv. č. 690, kart. č. 385 – spolkový spis Dělnická tělocvičná jednota Brodek u Přerova.

SOKA Přerov, fond Okresní národní výbor Přerov, inv. č. 690, kart. č. 385 – spolkový spis Sportovní klub Brodek u Přerova.

SOKA Přerov, fond Místní národní výbor Brodek u Přerova, inv. č. 232, kart. č. 26 – zřízení stálého kina.

SOKA Přerov, fond Místní národní výbor Brodek u Přerova, nezprac. část, obecní kronika 1952—1995.

SOKA Přerov, fond Tělocvičná jednota Sokol Brodek u Přerova, nezprac., kniha zápisů ze schůzí 1951—1953.

SOKA Přerov, fond Tělocvičná jednota Sokol Brodek u Přerova, nezprac., kart. č. 1, 1950 – doklady.

SOKA Přerov, fond Tělocvičná jednota Slavoj Brodek u Přerova, inv. č. 2, kart. č. 1.

Použitá literatura

BARTOŠ, Josef: *Struktura spolků na severozápadní Moravě po roce 1918*. In: Severní Morava, č. 74, 1996, s. 5—15.

BARTOŠ, Josef – Trapl, Miloš: *Vlastivěda moravská. Svobodný stát a okupace*. Brno 2004.

Brodek u Přerova. Historie a současnost. Brodek u Přerova 2001.

JANÁK, Jan: *Spolky v českých zemích do roku 1951*. In: XXII. Mikulovské sympozium 1992. Brno 1993, s. 59—93.

KÖSSL, Jirí – KRÁTKÝ, František – MAREK, Jaroslav: *Dějiny tělesné výchovy II*. Praha 1986, s. 153—156.

Na paměť desetileté činnosti Sportovního klubu Brodek u Přerova. Brodek 1940.

49 SOKA Přerov, fond Tělocvičná jednota Slavoj Brodek u Přerova, inv. č. 2, kart. č. 1.

50 SOKA Přerov, fond Místní národní výbor Brodek u Přerova, nezprac. část, obecní kronika 1952—1995.

Zdeněk Schenk – Jan Mikulík

150 let od narození Antonína Teličky (* 29. 4. 1866 — † 5. 1. 1925)

Antonín Telička

Antonín Telička se narodil dne 29. dubna 1866 v Němčicích nad Hanou, v domě čp. 27 na Komenského náměstí, rodičům Antonínovi a Barboře Teličkovým. Studoval vyšší reálnou školu v Prostějově a Brně. V roce 1885 úspěšně absolvoval abiturient-ský kurs v roli externisty na učitelském ústavu v Brně. Během svých brněnských studií se seznámil s rodinou penzionovaného řídicího učitele Jana Kniese st. Jeho dcera Marie se stala Teličkovou manželkou. Její bratr, moravský archeolog Jan Knies (1860—1937), zaujal svou rozsáhlou archeologickou sbírkou a nadšením Teličku natolik, že tomuto oboru posléze věnoval prakticky veškerý volný čas. V letech 1898—1903 byl členem Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci. Zde působil také jako kustod archeologického oddělení. Svoji učitel-skou dráhu započal ve svých devatenácti letech ve škole v Křenovicích (1885—1890), poté učil v Citově (1890—1900), Koválovicích u Kojetína (1900—1901), Penčicích (1901—1905) a Tištině (1905—1922), odkud vedla jeho cesta na poslední učitelské působiště do Přerova, kam byl přeložen na místo ředitele Palackého chlapecké školy obecné. V prosinci 1918 byl zvolen předsedou učitelské konference okresu přerovského. Mezi učiteli se Antonín Telička těšil značné důvěře a podpore. Dlouhé roky působil jako předseda Učitelské jednoty Komenský v Přerově, místopředseda zemské Jednoty učitelstva obecných škol na Moravě a rovněž jako revizor České obce učitelské. Díky svému odhodlanému postoji a ochraně učitelů si vysloužil přezdívku „Farao ze zakleté Lhoty“.

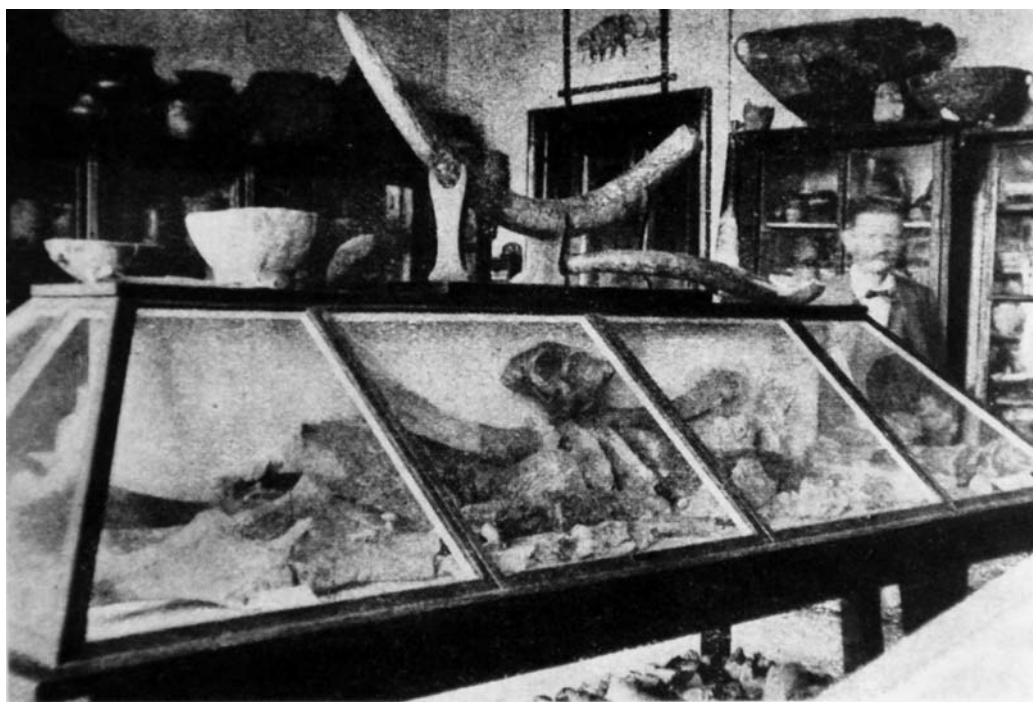
Vedle učitelských aktivit vynaložil většinu volného času k průzkumu archeologických památek na místech, kde působil. Tisíce shromážděných archeologických nálezů bylo nutné uspořádat a popsat. Této činnosti se Telička usilovně věnoval v letech 1919—1920 v rámci placené dovolené udělené zemskou školní radou. Zpracování rozsáhlé sbírky s důrazem kladeným na geologickou a osteologickou část nálezů neslo rukopis jeho švagra, který již roce 1905 vybudoval ve Sloupě „Kniesovo muzeum Moravského krasu“.

V roce 1921 prodal Telička svoji archeologickou sbírku městu Přerovu. V té době údajně zahrnovala více než 10 000 nálezů, jež pocházely z průzkumu 150 lokalit především v oblasti střední Moravy. Mimo jiné obsahovala 1 400 kusů kompletních keramických nádob, 500 sekrů a kamenných

Archeologický výzkum v Předmostí za přítomnosti A. Teličky, nahoře vlevo.

Archiv Ústavu Anthropos MZA Brno

Teličkovovo muzeum, instalace v budově školy na Palackého ulici.

Archiv autora

**Stránka z Teličkova pracovního deníku se záznamem z roku 1917 s popisem kostrových hrobů
odkrytých v Němčicích nad Hanou.**

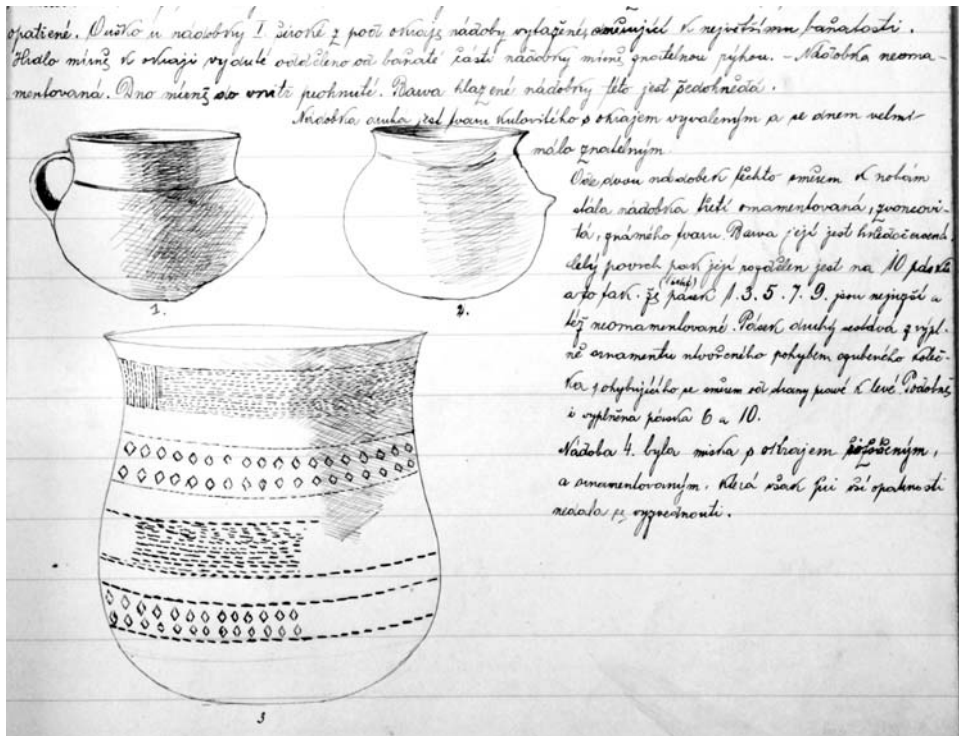
SOA Přešov

mlatů, 2 000 pazourkových nástrojů, dále početný soubor zvířecích kostí zejména pleistocénní fauny z Předmostí. Rozsáhlou archeologickou kolekcí se pokoušeli již předtím získat další zájemci. K těm mimo jiné patřil i olomoucký arcibiskup František Bauer, který přišel s nabídkou odkoupit Teličkovu sbírku pro Vlastenecké muzeum v Olomouci za 60 000 korun. I on, stejně jako zástupci Moravského zemského muzea v Brně, byl odmítnut. O vztahu Antonína Teličky k archeologickým nálezům svědčí i skutečnost, že neprodal ani vzácný exemplář „mlatu“, za který mu byla nabízena na svou dobu závratná částka tisíc zlatých. Svůj přístup komentoval slovy: „Nevím sám, kde jsem nabral tolik idealismu, že jsem neprodal, vždyť

Štrob. VI. Pan Jan Vlatušek - (Křepný) majitel jamky č. 350. dělal na dvorku svým úžlery štít a te šlo
 za kuchyní v zlatých soucích přeho. Te klenba asi 1 m před počátkem rarážel na trávní,
 já ale jeho náhledu léla klavou k j. nechara přitáhje k S. léla na pravém lohu. Šloil loží
 obracena k V. Šloicory: pšicické a nek (?) za nádobou této nádobna a v hlavy klen.
 Šloicory jsou typu pšicického. Šloij o náležu této jamy je ověřit. Šloil na místě šloicor
 jam toto: Te šloicor pšicický a šloicor klenby, klenby se šloicor inštrumentu byly jg. v šloicor je dle č. 200
 pokazeny, rezbity, pšicický šloicor inchoval - máje pro nálež jasně šloicor, šloicor - a šloicor je šloicor
 šloicor mym.

Štrob. VII 27/X. 1917. Trojprvrná je vyrytého publikovanu mezi šloicor šloicor a šloicor (šloicor) šloicor šloicor
 šloicor se šloicor k šloicor, šloicor k šloicor. Na šloicor šloicor k šloicor šloicor
 šloicor, za kterou šloicor se šloicor šloicor šloicor v šloicor. Šloicor šloicor šloicor
 šloicor na šloicor. šloicor 500, šloicor šloicor šloicor. 25 šloicor šloicor
 k šloicor asi v šloicor šloicor šloicor k šloicor ve šloicor 60 cm narazeno na šloicor.
 Šloicor šloicor šloicor šloicor (šloicor šloicor šloicor k šloicor šloicor šloicor) šloicor šloicor k šloicor
 šloicor 65 cm, k šloicor šloicor 51 cm, šloicor šloicor - šloicor a šloicor šloicor šloicor šloicor
 šloicor v šloicor šloicor, šloicor šloicor a šloicor šloicor o šloicor šloicor šloicor asi 45 šloicor
 šloicor šloicor k šloicor šloicor šloicor, šloicor šloicor šloicor šloicor a šloicor šloicor šloicor
 šloicor šloicor, šloicor šloicor - šloicor šloicor 1 m, k šloicor šloicor 1.20 m.
 k šloicor šloicor šloicor (šloicor šloicor) 55 cm, k šloicor šloicor 32 cm. Šloicor šloicor šloicor
 šloicor šloicor 21 cm. Šloicor šloicor šloicor k šloicor šloicor šloicor šloicor šloicor 27 cm. Šloicor
 šloicor šloicor k šloicor šloicor 40 cm, k šloicor šloicor 60 cm. Šloicor šloicor šloicor k šloicor
 šloicor šloicor. - šloicor šloicor na šloicor šloicor, šloicor šloicor k j, šloicor k S,
 šloicor šloicor k V obracena. Šloicor na šloicor šloicor, šloicor šloicor v šloicor šloicor šloicor
 a 4 šloicor šloicor šloicor šloicor, šloicor šloicor.
 Šloicor pa šloicor a šloicor šloicor šloicor šloicor šloicor (3352)
 Šloicor šloicor asi 15 k šloicor šloicor.

1 000 zl. znamenalo pro mne, chudého podučitele celé bohatství.“ Přerovská městská rada se usnesla na odkoupení celé sbírky. Kromě vyplacení vysoké částky 121 000 korun byla ve smlouvě další podmínka. Na jejím základě měl být Telička „tohoto muzea doživotním pořadatelem a strážcem“. Archeologické muzeum bylo instalováno ve třetím patře měšťanské školy Karoliny Světlé, přímo nad muzeem J. A. Komenského na Palackého ulici. Výsledkem společného úsilí vzniklo „Teličkovovo archeologické muzeum“ v Přerově, kde byla umístěna jeho sbírka. K slavnostnímu otevření došlo dne 16. dubna 1922 za účasti starosty města ing. Josefa Vdolka, členů městské rady, zástupců městských spolků, škol a občanů. Antonín Telička

Výřez stránky z Teličkova pracovního deníku se záznamem z roku 1908 a kresbami nádob kultury zvoncovitých pohárů vyzvednutých z kostrového hrobu v Němčicích nad Hanou. SOKA Přerov

ka vítal návštěvníky muzea slovy: „Kde dějiny mlčí, mluví kámen, ale člověk musí jeho řeči rozumět...“

V roce 1924 byl Antonín Telička spolu se svým švagrem Janem Kniešem pověřen samotným Karlem Absolonem (1877—1960) z Moravského zemského muzea dozorováním postupu těžby cihlářských hlín na legendární paleolitické lokalitě v Předmostí u Přerova. Z dnešního pohledu šlo o záchranný archeologický výzkum formou dohledu, během kterého byla prováděna dokumentace některých stratigrafických situací a shromažďování archeologických nálezů. Dělníci z předmostských cihelen nezřídka Teličkovi nosili různé zajímavé nálezy. Jednalo se o zvířecí kosti pleistocenní fauny a pazourkové nástroje. Osobně si Telička velmi cenil nálezu odlomené kloubní hlavice stehenní kosti mamuta nesoucí rýhy, jež mu evokovaly tvar lidského obličeje. Tomuto nálezu přisuzoval značný význam a nechal jej dokonce tisknout na dobové pohlednice. Působení na lokalitě v Předmostí se mu však stalo osudným.

Během provázení návštěvy členů učitelského ústavu z Kroměříže přepadla výpravu na vykopávkách bouře. Tato zdánlivě epizodní událost měla fatální důsledky na podlomené zdraví Antonína Teličky. Dlouhodobě totiž trpěl zánětem ledvin. Dne 5. ledna 1925 ve věku 59 let předčasně umírá. Smutečního průvodu – posledního rozloučení konaného 8. ledna 1925 – se

účastnilo velké množství lidí včetně mnoha osobností nejen z Přerova, ale celé Moravy. Rakev s Antonínem Teličkou byla převezena v železničním vagónu do Pardubic, kde byly jeho pozůstatky dne 13. ledna 1925 zpopelněny. Po Teličkově smrti došlo k rozepři mezi Karlem Absolonem a členy muzejního kuratoria v Přerově ohledně nároku na výsledky Teličkovy práce. V roce 1930 následovalo přemístění sbírky z „Teličkova archeologického muzea“ do prostor přerovského zámku.

O pár let později se dostalo této atraktivní archeologické sbírce, jež se stala součástí Městského muzea v Přerově, značné pozornosti v otisku ze Zpravodaje Středomoravské výstavy v Přerově roku 1936. Brožurka nesla název *Letem světem středomoravským pravěkem v městském muzeu v Přerově*. Její autor, učitel, komeniolog a tehdejší správce přerovského muzea Josef Krumpholz, v poznámce na závěr uvádí: „*Archeologické museum přerovské je výmluvným pomníkem nejen všech národů, kteří během více než 20.000 let dotkli se naší Hané, ale i jejich archeologického historika, říd. uč. Ant. Teličky, jehož téměř 40leté píli a práci za ně děkujeme.*“

Během návštěvy současné expozice archeologie instalované v roce 2000 v atraktivních prostorách sklepení zámku na Horním náměstí v Přerově by měl mít každý návštěvník na paměti, že právě učitel a nadšený badatel Antonín Telička stál u zrodu archeologické sbírky, která se stala součástí jedné z nejrozsáhlejších muzejních archeologických sbírek na Moravě. Právě jeho vytrvalému badatelskému úsilí vděčí Muzeum Komenského v Přerově za základ jedné ze svých nejhodnotnějších sbírek.

Výběr použité literatury

- FIŠMISTROVÁ, V. 2000: Učitel a archeolog Antonín Telička, 1866—1925, Osobnosti města Přerova, Přerovské Echo, 1/2000, s. 7.
- HÝBL, F. 1970: Učitel Antonín Telička, zakladatel archeologického muzea v Přerově. In: Václavkova Olomouc, O socialistické kultuře a regionalismu, s. 226—228.
- HÝBL, F. 1992: Teličkovy archeologické objevy a muzeum, Minulost Přerovska 1992. Sborník prací z dějin přerovského regionu, s. 16—24.
- HÝBL, F. 1996: Antonín Telička (29. 4. 1866 v Němčicích – 5. 1. 1925 v Přerově), Pravěk Nová řada 5/ 1995, s. 297—299.
- HÝBL, F. 2008: Antonín Telička (1966—1925), in: Citov. Historie a současnost obce, 275—283. Citov.
- HÝBL, F. 2010: Antonín Telička – osobnost zakladatele archeologických sbírek přerovského muzea. In: A. Drechsler – F. Hýbl – J. Mikulík – V. Peška – Z. Schenk – J. Svoboda: *Archeologie Přerovska*, 15—20. Přerov.
- KNIES, J. 1930: Teličkovy archeologické muzeum v Přerově. Přerov a okolí – průvodce. Přerov.
- KOSTRHUN, P. 2014: Cesty moravské paleolitické archeologie v období československé republiky. Brno.
- KREUTZ, R. 1927: Vlastivěda moravská II. Místopis. Přerovský okres. Brno.
- KRUMHOLC, J. 1936: Letem světem středomoravským pravěkem v městském muzeu v Přerově, Otisk ze Zpravodaje Středomoravské výstavy v Přerově r. 1936. Přerov.
- SCHENK, Z. – MIKULÍK, J.: Antonín Telička – doživotní strážce muzea, Nové Přerovsko, pátek 13. března 2015, s. 13.

Zdeněk Schenk

Vzpomínka na muzeologa a archeologa Jana Mikulíka (* 20. 1. 1956 — † 27. 7. 2017)

Jan Mikulík se narodil dne 20. ledna 1956 ve Stříteži nad Ludinou jako šesté dítě svých rodičů Josefa a Marie Mikulíkových. Bylo to právě rodinné prostředí, které odmala formovalo jeho osobnost a do značné míry předurčilo budoucí směřování, což nejlépe vystihují slova jeho staršího bratra Josefa: „*Vyrůstal v křesťanském prostředí, pro které byla rodina nejdůležitější životní hodnotou. V jeho celém životě se pak vzácně skloubily a sladily dědičné rysy obou rodičů – tatínkova pracovitost, poctivost, věcnost a mamčinina obětavost, citovost, tvůrčí schopnosti a fantazie, talent lehkosti vyjádření i krásných básnických obrátů. Obzvláště ke své mamince cítil zvláštní silné pouto, které nepotřebovalo mnoho slov. Ale také si do života odnesl to, co naše rodiče spojovalo – láska k dětem a intenzivní zájem o historii, která pro ně byla nejen celoživotním koníčkem, ale i naplněním smyslu života a důležitým sdělením pro další generace.*“

Oba rodiče pocházeli ze Stříteže nad Ludinou a podstatnou část života věnovali badatelské a vlastivědné práci ve svém rodném kraji. Své společné články publikovali na stránkách vlastivědných periodik Záhorské kroniky a Oderských vrchů. Na počátku 60. let 20. století patřili k prvním badatelům na vznikajícím archivním pracovišti v prostorách zámku v Potštátě, kde působil hranický archivář a historik Ivan Krška. Josef a Marie Mikulíkovi svým vynaloženým úsilím výrazně přispěli k poznání historie své obce a jejího blízkého okolí. V rodinné sbírce uchovávali písemnosti, kroje, a rovněž archeologické nálezy z regionu. Mezi nimi se nacházely také vzácné mamutí kosti zakoupené od místního sběratele starožitností, které obzvláště přitahovaly pozornost nejmladšího syna Jana.

O několik desítek let později si splní svůj sen a na dohled od světově proslulé archeologické lokality v centru Předmostí u Přerova se nejen natrvalo usadí v jednom z dělnických domečků bývalých cihelen, ale zároveň bude mít možnost zapojit se do záchrany a prezentace archeologických památek na legendárním sídlišti lovců mamutů.

Jeho neskrývaným přáním bylo stát se archeologem, což se také naplnilo. Cesta k tomuto cíli však nebyla jednoduchá a jako vystudovaný stavař se nejprve věnoval své původní profesi, rodině a mnoha jiným zálibám. Ve druhé polovině 90. let 20. století se stal jedním z prvních iniciátorů obnovení prvorepublikového záměru vybudovat v Předmostí důstojný památník věnovaný slavným nálezům z období mladého paleolitu. Za tímto účelem vypracoval vlastní návrh podoby památníku. Od roku 1998 spolupracoval s Muzeem Komenského v Přerově. V roce 2002 s neskrývanou radostí uvítal zahájení ověřovacích sond u severovýchodního nároží hřbitova

Jan Mikulík se svým synem Markem s mamutím klem v základech Památníku lovců mamutů v Předmostí v roce 2006.

Archiv autora

Jan Mikulík se Zdeňkem Schenkem u odkryvu kostry ženy z mladého neolitu na lokalitě Předmostí—Dluhonice v roce 2006.

Archiv autora

Nerozlučná dvojice přerovských archeologů Jan Mikulík a Zdeňěk Schenk na dlažbě odkryté renesanční uličky, kterou kráčil J. A. Komenský.

Foto Jiří Vojzola, 2012

Honza Mikulík – Johnny obklopen archeologickým týmem v roce 2012 na hradě Helfštýně. Archiv autora

v Předmostí, které předcházely realizaci plánované terénní expozice – památníku.

Od roku 2005 se stal Jan Mikulík terénním archeologem Muzea Komenského v Přerově a zároveň asistentem výzkumu u společnosti Archaia Olomouc. Od té doby se podílel na realizaci stovek záchranných archeologických výzkumů na Přerovsku i mimo tento region. Věnoval se nejen vlastní práci v terénu, ale zároveň technické přípravě, administrativě, zpracování výsledků a prezentaci jednotlivých akcí.

První měsíce roku 2006 prožil v extrémně mrazivých klimatických podmínkách jako dokumentátor na záchranném archeologickém výzkumu na trase plynovodu vedoucí přes polykulturní archeologickou lokalitu mezi Předmostím a Dluhonicemi, kudy vede projektovaná trasa úseku dálnice Přerov—Říkovice. V létě téhož roku byl zahájen dlouho očekávaný archeologický výzkum v místě budoucího památníku lovců mamutů. Již předstíhový zjišťovací archeologický výzkum v místě budoucích základů obvodových zdí památníku přinesl množství nálezů zvířecích kostí včetně větší části mamutího klu. Terénní archeologové přerovského muzea si velmi vážili možnosti spolupracovat s vedoucím výzkumu prof. Jiřím Svobodou z Archeologického ústavu Akademie věd České republiky v Brně a jeho příjezd na lokalitu vždy vítali s neskrývaným nadšením. Slavnostním otevřením Památníku lovců mamutů v Předmostí v září 2006 se Janu Mikulíkovi splnil jeden z jeho největších snů.

V roce 2007 následoval archeologický objev téměř dvoumetrového mamutího klu v zahradě bývalé Knejzlikovy vily v Předmostí, na který byl Jan Mikulík obzvláště hrdý. Ten se podařilo vyzvednout *in situ* a bez poškození převést k laboratornímu ošetření. Tento unikátní nález mají návštěvníci Muzea Komenského v Přerově možnost vidět v expozici archeologie umístěné ve sklepeních přerovského zámku. V následujícím roce 2007 a 2008 proběhla rozsáhlá rekonstrukce nádvoří přerovského zámku na Horním náměstí, která představovala z archeologického hlediska velkou výzvu. Byly odkryty desítky zásadních archeologických situací z období vrcholného a pozdního středověku včetně základů hradby z druhé poloviny 15. století, která chránila hrad ze strany severní od řeky Bečvy.

V těchto letech se přerovští archeologové pod hlavičkou společnosti Archaia Olomouc také podíleli na archeologickém výzkumu v areálu Národní kulturní památky zámku Vizovice, na jehož místě se ve středověku původně nacházel mužský cisterciácký klášter Rosa Marie. Archeologické dohledy na jihovýchodní Moravě byly mimo jiné místy nezapomenutelných setkání s kolegy a valašskými přáteli, jejichž naturelu si Honza vážil a těšilo jej vést s nimi různé rozhovory na všelikerá témata. Když zavítali do Přerova chlapci z Valach, probíhaly tyto „můdré“ diskuze u přerovského patriota výtvarníka Radima Zapletala v době, kdy pobýval na základech původního kastelánského hradu v domě na Horním náměstí č. 26, který byl po dlouhou dobu místem krásných nezapomenutelných setkávání nejen archeologů, ale nevšedních osobností rozličných profesí a řemesel z celé republiky. Při jiných dlouhých cestách a přejezdech na dohledy na Vsetínsku a Valašskomeziříčsku se již od jara těšil, že až přijde podzim, jistě bude v lesích mnoho hub.

V roce 2008 dokončil studium muzeologie na Ústavu archeologie a muzeologie na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Svoji baka-

lářskou práci věnoval historii školní archeologické sbírky a vlastivědné činnosti učitelů z Předmostí, jejichž obětavé práce si nesmírně vážil.

I díky tomu se v rámci muzea i města Přerova intenzivněji zapojil do příprav a realizací různých výstav (např. Archeologia na hradě Helfštýně 2009, Muzeum Komenského v Přerově; Výjimečný most na výjimečném místě 2010, MKP; Město Lipník v proměnách staletí, 2011, Zámecká galerie Konírna Lipník nad Bečvou; Přerov – příběh staré cesty, 2013/2014, Galerie Pasáž Přerov, Od lovců mamutů k cihle, 2015, Galerie Pasáž Přerov).

Od roku 2009 se přerovským archeologům naskytla příležitost navázat na předchozí generace badatelů a podílet se na výzkumu v areálu Národní kulturní památky bývalého cisterciáckého kláštera Velehrad. Byla to doslova čest pohybovat se na posvátné půdě velehradského poutního místa. V průběhu let 2009 až 2014 se podařilo odkrýt řadu zásadních archeologických situací v souvislosti s projektem „Velehrad – centrum kulturního dialogu západní a východní Evropy“.

Nelze opomenout ani záchranné archeologické výzkumy realizované přerovskými archeology v Lipníku nad Bečvou, kde se podařilo udělat řadu zajímavých objevů, které výrazně posunuly naše dosavadní poznatky o nejstarší historii tohoto města. Téměř pokaždé byla radost zde provádět průzkum, dělit se o nejnověji získané poznatky s Lipeňáky v samotném terénu, prostřednictvím přednášek v knihovně či příležitostných příspěvků v Lipenských novinách.

Přerované měli možnost se s Honzou Mikulíkem potkávat nejčastěji během výzkumů realizovaných v ulicích našeho města. Ne vždy se jednalo o velkoplošné záchranné archeologické výzkumy, jaké byly realizovány v Přerově – Na Marku nebo v místě dnešní obchodní galerie na Šířavě. Nejčastěji se jednalo o archeologické dohledy zajišťované v rámci menších stavebních akcí či liniových výkopů inženýrských sítí.

Nelze opomenout jeho muzeologickou činnost na půdě Muzea Komenského v Přerově. S chutí se zapojil do mnoha výstavních projektů a kulturních akcí, s radostí jemu vlastní herecky ztvárnil několik nezapomenutelných postav, od hospodského přes pravěkého lovce mamutů až po předsedu správní rady přerovských vodovodů, v rámci populárních nočních prohlídek. Talent pro tyto ochotnické výkony nejspíše zdědil po mamince, která na konci 60. let minulého století pořádala vlastivědná pásma doprovázená písněmi a tancem.

Léta 2012–2013 přinesla přerovským archeologům nové a nečekané archeologické výzvy v podobě výzkumu v Přerově – Na Marku. V jeho průběhu se podařilo objevit základy sboru a domu se školou jednoty bratrské, o čemž snily předchozí generace archeologů, historiků a kmenologů. Nesli jsme se na vlně upřímného nadšení a dělili se o naši radost z objevů s druhými. Honza přezdívaný jeho synky a přáteli Johnny s úsměvem na rtech přivítal na výzkumu každého zájemce, kterému laskavě popsal aktuální výsledky našeho průzkumu. Jeho lidský rozměr, vrozený smysl pro humor, zodpovědný přístup k práci z něj činily nepostradatelného člena archeologického týmu. Johnny patřil k neobyčejně citlivým lidem, kteří mají zároveň vřelý vztah ke zvířatům. Byl ochráncem slabých, zraněných či opuštěných kocourů a kočiček. Těmto kočičím sirotkům a nalezenečkům poskytl ve své pastoušce v Předmostí trvalý azyl a se svojí ženou Liduškou jim

věnovali maximální péči. Velmi rád těmto čtyřnohým kamarádům přisuzoval mnohem vyšší úlohu v naší společnosti. V časech zlých se i on, jinak věčný optimista, ukrýval do svého vnitřního světa.

Nezbývalo mu dostatek sil a času, aby mohl dokončit svoji magisterskou práci věnovanou významné osobnosti Předmostí, redaktoru časopisu *Rádce*, iniciátoru výsadby ovocných sadů na svazích kopce Žernová Josefu Knejzlíkovi, kterého tolik obdivoval. Ještě počátkem letošního roku ve studovně Státního okresního archívu Přerov procházel v rámci přípravy dokumenty, ale nebylo mu již dopřáno tuto práci dokončit. Na jaře letošního roku absolvoval náročnou operaci, která sice proběhla úspěšně, ale proces hojení neprobíhal bez komplikací.

Po čase se opět ozvala zákeřná nemoc. Honza bojoval, ale sil mu postupně ubývalo. Tento nerovný boj však nevzdával a do poslední chvíle se snažil být platný a pomáhat, pokud mu to síly umožňovaly. Dne 27. července 2017 odešel Jan Mikulík v kruhu své milované rodiny ve své „pastoušce“ v Předmostí na věčnost. Jeho odchod zasáhl bolestně do srdcí celé rodiny, přátel a všech lidí dobré vůle, kteří měli možnost tohoto vzácného člověka osobně poznat. Poslední rozloučení s Johnem proběhlo dne 5. 8. 2017 v Přerově ve sboru Církve československé husitské za přítomnosti rodiny, přátel a široké veřejnosti.

O několik týdnů později vzešla ušlechtilá myšlenka od Ing. Libora Pokorného a členů Komise pro revitalizaci sadů v Předmostí věnovat jeho památce vzrostlý strom. Dne 7. října 2017 během konání tradičního pochodu Po stopách lovců mamutů byla za přítomnosti rodiny a přátel odhalena pamětní destička na jabloni věnované Janu Mikulíkovi. Na ní je uvedeno: „*Památce Honzy Mikulíka (1956—2017), kamaráda, archeologa a předmostského patriota.*“ Tento strom stojí v místě bývalých Knejzlíkových sadů, odkud se naskýtá nádherný výhled do ústí Moravské brány a na legendární Předmostí, které měl Honza tolik rád.

Dne 23. října 2017 převzali Ludmila Mikulíková a synové Jan, Daniel a Marek ve Slavnostní síni přerovského zámku Cenu města Přerova – medaili J. A. Komenského, která byla udělena Janu Mikulíkovi in memoriam.

Až jednou půjdete po levé straně nábřeží řeky Bečvy směrem k Tyršovu mostu a navštívíte Památník jednoty bratrské, projděte se po dlážděné renesanční uličce, po které kráčel kdys Jan Amos Komenský, a vzpomeňte si na přerovského patriota Jana Mikulíka, který ji odkrýval. Odešel do krajiny, odkud není návratu. Zanechal po sobě nesmazatelný trvalý odkaz. V našich srdcích, myslích a paměti je tu stále s námi. Čest jeho památce.

Jan Mikulík s úsměvem se loučící.

Foto Josef Mikulík 2016

O autorech

PhDr. Zdeněk Fišer

historik Moravského zemského muzea v Brně, české dějiny 1815—1948,
biografie osobností
zfiser@mzm.cz

Mgr. Petr Jirák

archivář Státního okresního archivu Přerov
p.jirak@pr.archives.cz

Mgr. Petr Kadlec, Ph.D.

Ostravská univerzita
Petr.Kadlec@osu.cz

PhDr. Jiří Lapáček

ředitel Státního okresního archivu Přerov
j.lapacek@pr.archives.cz

PhDr. Miroslav Marada

archivář Státního okresního archivu Přerov
m.marada@pr.archives.cz

† **Bc. Jan Mikulík**

Doc. PhDr. Milada Písková, CSc.

Mgr. Hana Seichterová, DiS.

archivářka Zemského archivu v Opavě, pobočky Olomouc
h.seichterova@ol.archives.cz

Mgr. Zdeněk Schenk, Ph.D.

archeolog Muzea Komenského v Přerově, p. o.
schenk@prerovmuzeum.cz

Bc. Eva Slováková

archivářka Státního okresního archivu Přerov
e.slovakova@pr.archives.cz

PhDr. Jan Štěpán, Ph.D.

archivář Zemského archivu v Opavě, pobočka Olomouc
j.stepan@ol.archives.cz

ISBN 978-80-87632-46-8
ISSN 1214-4762